PEDRO GONZÁLEZ CALERO

FILOSOFIA PENTRU BUFONI

mic tratat de tot râsul filosofilor

bonton

bonton

colecție coordonată de Dana Moroiu

Pedro González Calero. A fost măturător de stradă, documentarist, profesor de filosofie și păpușar ratat.

PEDRO GONZÁLEZ CALERO

FILOSOFIA PENTRU BUFONI

mic tratat de tot râsul filosofilor

Ilustrații de
ANTHONY GARNER

Traducere din limba spaniolă
MIHAI GRUIA NOVAC

NEMIRA

Coperta colecției: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GONZÁLEZ CALERO LOBATO, PEDRO
Filosofia pentru bufoni / Pedro González Calero Lobato; trad.: Mihai Gruia Novac. - Bucureşti, Nemira & Co., 2008
ISBN 978-973-143-240-3

I. Gruia-Novac, Mihai (trad.)

1

Pedro González Calero Lobato
FILOSOFÍA PARA BUFONES
© 2007: Pedro González Calero, EDITORIAL ARIEL
© Illustrations by Anthony Garner

© Editura Nemira & Co., 2008

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă
și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-973-143-240-3

Lui Faemino și Cansado,
pentru că sunt atât de înțelepți
fiind atât de paiațe.

PROLOG

Legenda spune că unul dintre cei mai importanți filosofi ai stoicismului antic, Crisip, pasionat de logică, dar și de umor, a murit din cauza unui acces de râs provocat de vederea unui măgar care mâncase niște smochine, băuse câteva înghițituri de vin, după care începuse să se clatine ca un bețiv.

În cinstea lui Crisip și a altor filosofi binedispuși, această carte încearcă să recupereze exemplele de umor pe care ni le-a lăsat istoria filosofiei, dar și glumele făcute pe seama filosofilor și a ideilor lor (poate că și a glumi pe seama filosofiei înseamnă a face filosofie, așa cum a spus Pascal).

Multe dintre aceste glume și anecdote au fost adevărate, însă altele au fost inventate de tradiția noastră culturală într-un anumit moment, iar de atunci este greu să fie separate de imaginea pe care o avem despre filosofii cărora le-au fost atribuite. Oricum, autorul lucrării de față nu a inventat nimic (dacă așa ceva este posibil), iar contribuția sa se

mărginește la a fi creat, atunci când a considerat oportun, un context filosofic pentru glumele selectate, permițându-și din când în când câte o licență în modul de a le prezenta. Bibliografia pe care am folosit-o se află în ultimele pagini.

Deși nu cred că se poate spune că aveți în fața ochilor o operă serioasă de filosofie, așa cum credea Wittgenstein că putea fi scrisă una având drept bază doar simple anecdote, adevărul este că, printre ironii și glume, volumul de față oferă o mică trecere în revistă a istoriei filosofiei, arătând uneori aspectul comic al unor controverse filosofice, așa încât cartea ar fi putut avea foarte bine titlul de *Scurtă istorie bufă a filosofiei*.

Toate acestea în ciuda faptului că, fără îndoială, filosofia nu este o disciplină foarte generoasă cu umorul, doar dacă nu gândim la fel ca Bertrand Russell, după care „orice act de inteligență este un act de umor". Dar în ciuda faptului că în filosofie nu abundă personaje precum Chaplin, Keaton, Popoff ori Charlie Rivel, ea nu a dus lipsă de umoriști notabili. În Antichitate s-au remarcat mai ales cinicii și cirenaicii, printre cei mai faimoși cinici numărându-se Antistene, Diogene din Sinope și Crates, iar Aristip printre cirenaici. Toți erau discipoli năstrușnici ai lui Socrate, cel mai năstrușnic dintre toți fiind Diogene. Nu degeaba spunea Platon despre el că era un „Socrate scos din minți". Este adevărat că mulțumită

altui Diogene, Diogene Laertios, ne-au parvenit multe din simpaticele anecdote pe care tradiția le-a atribuit lor și altor filosofi ai Greciei antice.

Dintre urmașii lor, cei mai dăruiți pentru umor au fost Voltaire în secolul al XVIII-lea, Friedrich Nietzsche în veacul al XIX-lea și Bertrand Russell în secolul XX. Tocmai unul dintre aceștia, Nietzsche, a fost cel care a scris că omul este animalul care suferă atât de intens încât a trebuit să inventeze râsul. De altfel, pe autorul lui *Așa grăit-a Zarathustra* îl încântau glumele: „Eu îmi povestesc mie însumi atâtea glume tâmpite, îmi vin în minte atâtea caraghioslâcuri, încât uneori încep să râd ca un pișicher timp de o jumătate de oră în plină stradă." Să ne amintim că în ultimele sale zile de luciditate îi veneau în minte glume ca aceea de a convoca un congres fictiv al caselor regale europene, cu „o proclamație pentru anihilarea Casei de Hohenzollern, acea rasă de criminali și idioți stacojii".

Cu siguranță, Nietzsche ar fi putut râde mult și bine de numeroasele glume pomenite în această carte, dintre care unele, cele care se referă la filosofia antică, le cunoștea deja. Dar tu, cititorule, ești gata să râzi de extravagantele vorbe de duh și trăsnăile logice ale acestor nebuni de filosofi?

Filosofie antică

DE LA MIT LA LOGOS

După opinia lui Aristotel, filosofia apare din uimirea pe care o încearcă oamenii în fața lumii. Mirarea simțită în fața spectacolului enigmatic pe care îl desfășoară universul este cea care ne determină să filosofăm. Dar, așa cum însuși Aristotel și-a asumat sarcina să ne-o arate, aceasta este și plămada din care apar miturile, și tot ele, la fel ca filosofia, încearcă să ofere o interpretare coerentă realității care să dea lumii un sens.

Cu toate acestea, în timp ce miturile nu pot să dea o explicație a lucrurilor pe care le povestesc și nici să se justifice pe ele însele, filosofia este însă în măsură să-și justifice în mod rațional afirmațiile (sau cel puțin aspiră să fie).

Cu timpul, miturile au fost înlocuite de alte forme prin care se interpreta realitatea și chiar dacă la început au conviețuit cu filosofia, au început treptat să dispară, pentru ca, în cele

din urmă, în societățile noastre, să fie total înlăturate de cunoașterea științifică, astfel încât mitul, care la origine însemna în greacă „vorbă adevărată", a ajuns să fie sinonim cu o poveste născocită sau un basm. Așa cum a observat Max Weber, procesul de dezvrăjire a lumii este consubstanțial cu dezvoltarea societăților moderne.

În secolul XX, Kostas Axelos (un filosof care a încercat să împace marxismul cu filosofia lui Heidegger) a vrut să-și imagineze scena paradoxală în care personajele înseși ale unui mit (cel al centaurilor, care aveau, conform mitologiei grecești, cap și trunchi de om, dar extremitățile inferioare ale unui cal) își asumă acea experiență de dezlegare de vrajă:

„Doi centauri (mamă și tată) se uită la micuțul lor fiu care zburda pe o plajă mediteraneeană. Atunci tatăl se adresează mamei, întrebând-o:

– Ei, acum cine îi spune că nu este decât un mit?"

CELE DOUĂ GEMENE

Thales din Milet, cel care trece drept primul filosof din istorie și căruia i se atribuie

afirmația că totul se naște din apă și că acesta este elementul comun al tuturor lucrurilor, susținea de asemenea că nu există o adevărată diferență între viață și moarte. În legătură cu aceasta, cineva l-a întrebat o dată:

– Păi, dacă nu e nici o diferență, de ce nu mori?

– Tocmai de aceea – a răspuns Thales –, pentru că nu e nici o diferență.

FĂRĂ PROGENITURI, DIN MILĂ

– Cum se face că nu ai copii? a fost întrebat altă dată Thales, iar el a răspuns:

– Pentru că mi-e milă de ei.

FILOSOFI DISTRAȚI

Dintotdeauna filosofii au avut faima de distrați, așa cum dă de înțeles una dintre anecdotele cele mai cunoscute din istoria filosofiei. Cum ne spune Platon în *Teaitetos*, mergea odată Thales privind aștrii și era gata-gata să cadă într-un puț. O slujnică tracă mucalită l-a văzut și a făcut haz de el, spunându-i:

– Ce vrei să vezi pe cer dacă nu ești în stare să vezi pământul pe care calci?

TRANSMIGRAȚIA SUFLETELOR

Dacă ne luăm după legende, viața lui Pitagora trebuie să fi fost dintre cele mai pasionante. A călătorit prin Egipt și Babilon (unde a fost discipol al lui Zoroastru), iar în cele din urmă s-a stabilit la Crotona, în sudul Italiei. A fondat acolo o sectă, cea a pitagoreicilor, care i se închina considerându-l fiu al lui Apollo. Secta cultiva studiul matematicilor și se conducea după reguli riguroase, printre care erau și unele mai curând extravagante, precum cea de a nu mânca semințe de bob, de a nu urina cu fața la soare sau cea de a nu lăsa pe pat urma corpului după ce te-ai sculat.

A avut faimă de ghicitor și se spunea că folosea pentru prezicerile sale puterea numerelor, pentru că, după opinia sa, numerele sunt principiul din care iau naștere toate lucrurile.

El și adepții săi, pitagoreicii, susțineau teoria transmigrației sufletelor, conform căreia, atunci când corpul nostru moare, sufletul se încarnează în alt corp (care poate fi cel al unui animal sau al unei plante). Numai atunci când

sufletul a reușit să se purifice încetează lanțul transmigrațiilor, iar acesta poate să revină în împărăția cerurilor.

Ei, bine, o veche glumă pe care o reproduce Leonardo da Vinci în *Însemnările* sale îl are drept protagonist pe un pitagoreic:

„Doi bărbați stăteau de vorbă. Bazându-se pe autoritatea lui Pitagora, primul dorea să demonstreze că avusese o viață anterioară în această lume. Cel de-al doilea nu-l lăsa să-și termine argumentația. Atunci primul i-a spus celui de-al doilea:

– Dovada că eu am mai avut o viață înaintea acesteia de acum este faptul că îmi amintesc că în aceea tu erai un morar.

Celălalt, deranjat de aceste cuvinte, a încuviințat și a spus:

– Da, ai dreptate, pentru că acum și eu îmi amintesc că tu erai măgarul care aducea sacii la moară."

RÂUL LUI HERACLIT

Împreună cu Parmenide, Heraclit din Efes a fost cel mai important filosof presocratic. A rămas în istoria filosofiei ca filosof al devenirii, iar într-un mod simplificator se obișnuiește să

fie pomenit pentru acea faimoasă maximă care spune: „Nimeni nu se scaldă de două ori în același râu.“ Acest aforism, care a fost glosat de nenumărate ori, a fost și obiectul unor glume, precum cea făcută de poetul Ángel González, într-una dintre *Glosele dedicate lui Heraclit*:

Nimeni nu se scaldă de două ori în același râu.
Cu excepția celor foarte săraci.

HERACLIT OBSCURUL

Încă din Antichitate, Heraclit a fost cunoscut drept „Heraclit obscurul“, întrucât raționamentele sale erau extrem de greu de înțeles. A scris o carte de aforisme pe care a depus-o în Templul lui Artemis și din care nu ne-au rămas decât niște fragmente. Este atât de greu să deslușești înțelesul scrierilor sale încât Socrate a ajuns să spună, după ce le-a citit, că textele pe care le înțelesese i se păreau foarte profunde, dar că și mai profunde trebuie că sunt cele pe care nu reușise să le înțeleagă. O asemenea profunzime, a glumit Socrate, putea fi doar la îndemâna înotătorilor din insula Delos (experți în scufundări la mare adâncime).

UN BLESTEM CIUDAT

Heraclit a avut întotdeauna faima de om trist (devenise de acum un loc comun să fie opus lui Democrit, filosoful surâzător). Se plângea adesea de purtarea semenilor săi și a ajuns să-și dispreţuiască propriii concetăţeni, care îl expulzaseră din oraşul lor, Efes, pe Hermodor, pentru care Heraclit avea o mare stimă. Celor din Efes le-a dedicat Heraclit următoarea ocară: „Să dea zeii să vă faceţi bogaţi, locuitori ai Efesului, pentru ca răutatea voastră să iasă și mai mult la iveală!"

O CONDAMNARE IREMEDIABILĂ

Anaxagora din Clazomene a fost unul dintre primii filosofi care au presupus existenţa unui spirit raţional (Nous-ul), responsabil de punerea în ordine a universului după haosul originar. Din acest motiv, Aristotel îi acorda un rang deosebit între filosofii presocratici, ajungând să spună că părea un om sobru în mijlocul unor beţivi.

Anaxagora a fondat la Atena o școală de filosofie care a funcţionat timp de treizeci de ani. A fost dascălul lui Euripide, Arhelaos, Pericle și,

posibil, al lui Socrate. Într-o zi însă, a fost acuzat de impietate și condamnat de tribunalele ateniene. Atunci Anaxagora a fugit la Lampsacos, unde a fondat altă școală de filosofie. Când cineva deplângea de față cu el faptul că atenienii l-ar fi condamnat la moarte, Anaxagora a replicat:

– Și pe ei Natura i-a osândit la aceeași pedeapsă.

MOARTEA FIILOR

Printre alții, lui Anaxagora i se atribuie următoarele cuvinte spuse la aflarea veștii despre moartea fiilor săi:

– Încă din clipa în care i-am zămislit știam deja că erau muritori.

CÂND DISTANȚA NU CONTEAZĂ

Cum Anaxagora, fiind pe patul de moarte, se afla departe de patria sa, cineva l-a întrebat dacă nu prefera să fie înmormântat în orașul său natal. Anaxagora i-a răspuns:

– Din câte știu eu, călătoria spre tărâmul celor morți este la fel de lungă din toate locurile.

BROASCA ȚESTOASĂ A LUI ZENON

Zenon din Elea, discipol al lui Parmenide, a rămas în istoria filosofiei drept inițiatorul dialecticii, înțeleasă ca artă a discuției și triumf asupra tezelor adversarului. Zenon trebuie să fi fost deja puțin dezgustat de faptul că atâți filosofi considerau absurde tezele maestrului său, care susținuse că ființa este una, nu multiplă, și etern nemișcată.

– Spuneți că e ridicol să afirmi imobilitatea ființei? trebuie că a întrebat ironic Zenon. Ei, bine, atunci să admitem teza mișcării, să vedem ce se întâmplă: să ne închipuim o întrecere între Ahile, „cel iute de picior", și unul dintre animalele cele mai încete pe care le cunoaștem: broasca țestoasă. Să mai presupunem că Ahile îi acordă un avantaj inițial broaștei țestoase. Ei, bine, Ahile nu va putea ajunge niciodată din urmă broasca țestoasă, pentru că în timp ce Ahile străbate distanța pe care i-a acordat-o ca avantaj broaștei țestoase, aceasta din urmă va străbate o nouă bucată de drum, iar acest lucru se va repeta mereu. De aceea, Ahile nu va ajunge niciodată din urmă broasca țestoasă.

Însă odată, când Zenon tocmai terminase să-și expună faimosul său paradox, Antistene (deși această anecdotă i se atribuie uneori lui,

iar alteori lui Diogene) s-a apucat să tot meargă de colo-colo, până ce Zenon i-a spus:

– Vrei să-mi faci o favoare și să nu te mai tot miști?

– Păi, cum a rămas? Nu spuneai că nu există mișcare? i-a întors-o Antistene.

O BROASCĂ ȚESTOASĂ TENACE

La anecdota anterioară trimite faimosul aforism după care mișcarea se demonstrează mergând. Bineînțeles că Zenon și adepții lui nu spuneau că e imposibil să demonstrezi mișcarea, ci mai curând că era imposibil să se demonstreze rațional existența ei.

Argumentul lui Zenon pleacă de la ipoteza că spațiul este divizibil la infinit și încearcă să reducă această ipoteză la absurd. Sunt multe soluțiile care s-au propus pentru acest paradox. Aristotel, Descartes, Leibniz, Hobbes, Mill, Cantor, Bergson și Russell, printre alții, au încercat să rezolve aporiile lui Zenon, dar nici una dintre soluțiile lor nu pare pe deplin satisfăcătoare.

În *Lecturi presocratice*, Agustín García Calvo scrie că raționamentul lui Zenon nu ar fi decât un mod de a formula „contradicția de nerezolvat dintre două necesități, pe care le resimțim în

egală măsură, aceea de a conta, cu referire la a fi, pe o opoziție privativă, fără tranziție, între ceea ce este un lucru și ceea ce nu este, și aceea de a conta, cu referire la a avea, pe o continuitate, adică pe o gradație incalculabilă (ori interminabil de incalculabilă) a cantității".

Se obișnuiește să se spună că teoria matematică modernă demontează definitiv argumentele lui Zenon, datorită folosirii calculelor bazate pe conceptul de trecere la limită. După cum arată Agustín García Calvo, problema este că acele calcule au fost inventate tocmai pentru a rezolva aporiile lui Zenon.

Așadar, după douăzeci și cinci de secole de la nașterea ei, broasca țestoasă a lui Zenon continuă să trăiască bine mersi. Cu câțiva ani în urmă, Rafael Sánchez Ferlosio îi dedica această simpatică seguidilla[1]:

Pe drumul către Elea
trece o broască țestoasă,
cu douăzeci și cinci de veacuri în spate.

Zenon e numele meu;
dacă îl vezi pe Ahile,
spune-i să grăbească pasul.

[1] Cântec și dans popular spaniol (n. tr.).

Democrit din Abdera a fost unul dintre puținii filosofi care au avut în Antichitate o teorie atomistă. Conform opiniei sale, universul este compus din particule indivizibile infinite, atomii, care se mișcă în vid.

O teorie care, după ce a fost neglijată timp de multe secole de către filosofi și oameni de știință, a luat din nou avânt în lumea științelor începând cu veacul al XVIII-lea.

Democrit avea faima de om vesel și de prezicător. Cea de om vesel se pare că se datora plăcerii sale de a râde de prostiile omenești, iar cea de prezicător, probabil, înainte de toate, calităților sale de bun observator și unor fapte aleatoare. Așa se poate explica acea întâmplare cu fata care l-a însoțit pe Hipocrate în vizita pe care acesta i-a făcut-o lui Democrit. După ce filosoful a salutat-o în prima zi cu cuvintele: „Bună ziua, fetițo", a primit-o ziua următoare cu altă formulă de salut: „Bună ziua, femeie." Observând această schimbare a modului în care a fost salutată, tânăra nu și-a putut ascunde fâstâceala, întrucât Democrit părea să fi ghicit că tocmai în acea noapte fata își pierduse virginitatea.

În secolul al V-lea î.Hr. apar sofiștii. Doi dintre cei mai faimoși au fost Gorgias și Protagoras. Sofiștii erau sceptici cu privire la posibilitatea de a demonstra adevăruri absolute și mai curând credeau că existau motive pentru a susține atât o teză, cât și contrariul ei. O aceeași teză putea să se dovedească adevărată sau falsă în funcție de contextul în care se susținea. Din acest motiv, ei erau deosebit de interesați de chestiuni de retorică. Sofiștii mai susțineau și un fel de relativism moral, conform căruia nu există un bine sau un rău absolut, întrucât ceea ce este bine pentru unii se poate dovedi rău pentru alții, lucru valabil și pentru justiție: ceea ce este drept la Atena poate fi nedrept la Sparta și viceversa.

O concepție relativistă asupra justiției și de aceea asemănătoare cu cea a sofiștilor (chiar dacă nu identică) o putem găsi într-o veche povestire arabă, preluată apoi și de alte culturi, care spune așa:

Doi prieteni care erau într-un litigiu s-au dus la cadiu ca să le facă dreptate.

Unul dintre ei a expus cazul în felul următor:

– Prietenul meu m-a trădat. A intrat la mine în casă când eu eram plecat, mi-a furat măgarul și banii, apoi mi-a violat nevasta. Cer să fie pedepsit după dreptate.

Cadiul a spus:

– Ai dreptate.

Atunci celălalt s-a apărat, aducând următoarele argumente:

– Nimic din toate acestea nu este adevărat: eu nu am furat acel măgar, ci mi l-am luat înapoi, pentru că eu i l-am împrumutat mai întâi, iar el nu mai voia să mi-l înapoieze. De asemenea, îmi datora acei bani. În privința nevestei lui, este adevărat că am făcut dragoste împreună, dar a fost ea cea care s-a aruncat asupra mea, pentru că nu are parte de dragostea soțului ei, care o neglijează. Când el a venit acasă, ne-a surprins făcând dragoste și s-a năpustit asupra mea să mă lovească. Mie trebuie să-mi faci dreptate, nu lui.

– Ai dreptate, a încuviințat cadiul.

– Domnule, nu se poate ca amândoi să aibă dreptate, a intervenit ajutorul cadiului.

Iar cadiul i-a răspuns:

– Așa e. Și tu ai dreptate.

PARADOXUL LUI PROTAGORAS

Sofiștii erau buni cunoscători ai legilor diferitelor societăți. Cel care dorește să se afirme și să aibă succes în disputele publice trebuie să

știe bine regulile retoricii și ale jurisprudenței. Sofiștii ieșeau totdeauna victorioși din disputele lor verbale pentru că erau maeștri în ambele domenii menționate.

Bineînțeles că sofiștii cereau mult pentru lecțiile de retorică și legislație pe care le dădeau. În legătură cu aceasta se pomenește următoarea anecdotă a lui Protagoras: lecțiile lui erau atât de scumpe, încât singurii care puteau să le plătească erau fiii oamenilor bogați, dar o dată Protagoras l-a acceptat ca elev pe un oarecare Evatlos, student sărac, cu condiția ca băiatul să-i plătească jumătate din sumă la început, iar a doua jumătate atunci când își va termina studiile și va câștiga primul său proces ca jurist. După ce a absolvit studiile, Evatlos nu accepta însă nici o muncă din domeniul justiției, reușind astfel să scape de obligația pe care o avea față de Protagoras: primise lecții de la el, dar nu se considera obligat să le plătească. Când filosoful, i-a cerut socoteală, Evatlos a încercat să-l dezarmeze prin următoarea argumentație:

– Dacă vei câștiga procesul împotriva mea, eu voi continua să nu am nici un proces câștigat și, prin urmare, conform acordului dintre noi, nu va trebui să-ți plătesc nimic. Dacă voi fi eu cel care va câștiga, atunci, prin mandat judecătoresc, tot nu va trebui să te plătesc.

La aceasta Protagoras a replicat:

– Nici vorbă de așa ceva. Dacă eu câștig procesul, va trebui să-mi plătești prin mandat judecătoresc, dar în cazul în care tu câștigi litigiul, vei fi câștigat primul tău proces, iar atunci, conform înțelegerii stabilite între noi, va trebui de asemenea să-mi plătești.

IRONIA SOCRATICĂ

Contemporan cu sofiștii a fost Socrate, care era convins, la fel ca aceștia, că virtutea se poate învăța, însă, spre deosebire de sofiști, el nu cerea bani pentru lecțiile sale și considera, de asemenea, că virtutea trebuia să fie aceeași pentru toate ființele omenești. Nu credea însă că virtutea poate fi predată așa cum profesorii își țineau lecțiile, ci că învățarea ei trebuia să fie consecința unui dialog, în care misiunea maestrului ar consta în primul rând în a pune întrebări, în a nu se mulțumi cu răspunsuri facile, în a direcționa conștiințele și presupusele cunoștințe ale concetățenilor săi. În aceasta consta în primul rând așa-numita „ironie" socratică, în arta de a întreba astfel încât cel chestionat să descopere în cele din urmă că acele lucruri pe care le considera certe nu erau atât de clare

Socrate (470–399 i.Hr.)

cum le presupunea el. De exemplu, dacă Socrate se întâlnea pe străzile din Atena cu un general, el îl întreba pe acesta despre curaj, iar generalul, care la început credea că pentru el este foarte clar ce înseamnă curajul, ajungea să recunoască în cele din urmă propria sa ignoranță cu privire la noțiune.

Pasiunea lui Socrate pentru ironie a făcut ca unii să creadă că, pentru a fi înțelese corect, vorbele lui ar fi trebuit interpretate în sens invers față de cel obișnuit. Cineva a comparat discursurile lui Socrate cu pânzele pictorului Pauson, pentru că, atunci când un client îi cerea acestuia un tablou cu un cal care se rostogolește la pământ, Pauson s-a limitat să picteze un cal alergând, spunându-i clientului că, dacă vrea să vadă un cal cu picioarele în sus, nu are decât să întoarcă tabloul.

IGNORANȚA DOCTĂ

Pentru greci, un oracol era sanctuarul în care se practicau prezicerile. Elinii desemnau însă prin oracol și răspunsul pe care îl dădea zeul la întrebările puse de cei care vizitau sanctuarul.

Dintre toate oracolele grecești, cel din Delphi a fost cel care și-a câștigat cel mai

mare prestigiu. La el veneau cei care doreau să ceară sfat zeilor sau să afle ceva despre viitor. Când Kerefonte, prieten apropiat al lui Socrate, a întrebat oracolul din Delphi cine era omul cel mai înțelept, pitia a răspuns: Socrate.

Când filosoful a aflat ce a spus oracolul, el a comentat afirmația spunând că înțelepciunea sa constă din recunoașterea faptului că el nu știa nimic, în timp ce concetățenii săi credeau că știu ceea ce în realitate nu știau.

NU MĂ TUNA CĂ VEI PLOUA

Socrate s-a bucurat întotdeauna de admirația și respectul discipolilor săi, dintre care unii, precum Platon, Aristip și Antistene, erau ei înșiși creatori de școli filosofice.

Cu toate acestea, se pare că mai puțin respect îi arăta soția lui, Xantipa, femeie cu o fire aspră și foarte iritabilă. Socrate spunea că a luat-o de nevastă tocmai din acest motiv, întrucât, cunoscându-i firea, se obișnuise să o suporte cu răbdare în ideea de a ajunge la perfecțiune în stăpânirea de sine și de a ști să se poarte cu orice persoană care avea un caracter dificil (în secolul al XIX-lea, Nietzsche va spune, cu obișnuita lui ironie, că Xantipa a fost cea care a făcut ca

Socrate să devină cel mai mare dialectician din Atena, întrucât, făcând insuportabilă atmosfera din căminul conjugal, l-a determinat să-și petreacă tot timpul dialogând pe străzile cetății).

Într-o zi, obosit de reproșurile interminabile pe care i le făcea Xantipa, a ieșit din casă pentru a nu o mai auzi și s-a așezat pe o treaptă a scării de la intrare, dar soția sa, furioasă că nu a putut să-și descarce întreaga furie împotriva soțului său, s-a răzbunat aruncându-i în cap o găleată plină cu zoaie. Socrate s-a mulțumit să comenteze cu resemnare:

– După atâtea tunete, nu-i de mirare că acum a început să plouă cu găleata.

NICI ÎNSURAT, NICI BURLAC

Când un olar l-a întrebat pe Socrate ce să facă – să se căsătorească ori să rămână burlac – înțeleptul l-a sfătuit:

– Fă ce crezi, că oricum te vei căi.

PIEȚELE PLINE DE LUCRURI NEFOLOSITOARE

Plimbându-se prin piețele pline-ochi de mărfuri, Socrate avea obiceiul să spună:

– Ia te uită cât de multe lucruri... de care nu am nevoie!

CINA SĂRACILOR

Într-o seară în care Socrate și Xantipa aveau la cină mai mulți invitați decât mâncare pentru ei, femeia se plângea soțului ei:

– Ce rușine! Ce vor crede despre noi?

Socrate a încercat să o liniștească, spunându-i așa:

– Nu te frământa, femeie. Dacă invitații noștri sunt persoane frugale, vor avea mâncare suficientă, iar dacă sunt niște mâncăi, nimic nu va fi îndeajuns pentru a-i sătura.

SĂ VORBEȘTI DE RĂU DIN IGNORANȚĂ

Cineva l-a avertizat o dată pe Socrate despre faptul că un vecin de-al acestuia îl vorbea de rău pe la unii și pe la alții, la care Socrate s-a mulțumit să comenteze:

– Nu mă mir că vorbește rău de mine, întrucât nu a reușit niciodată să vorbească bine.

MOARTEA LUI SOCRATE

Socrate a fost condamnat la moarte sub acuzația de a fi introdus noi zei în cetate și de a-i fi corupt pe tineri. Erau acuzații nedrepte, în spatele cărora se ascundea ura unor persoane influente din Atena.

Cu toate că discipolii săi pregătiseră un plan prin care să-l ajute să fugă din oraș, mituindu-i pe paznicii închisorii, Socrate a refuzat să fugă, argumentând că trebuia să respecte legile cetății. În ziua stabilită pentru executarea sentinței, toate rudele și prietenii erau neconsolați și a trebuit ca tocmai cel condamnat la moarte să-și asume sarcina de a-i îmbărbăta. Dar chiar și în acele momente grele Socrate nu a pierdut ocazia de a fi ironic: cum Xantipa, soția sa, plângea și nu mai înceta să se vaiete că soțul ei urma să fie omorât pe nedrept, filosoful a întrebat-o:

– Ai prefera oare să fiu omorât pe drept?

PRACTICA PORUNCILOR

Doctrina morală a lui Socrate este cunoscută sub numele de intelectualism moral. Conform acestei teorii, este suficient să știi ceea

ce este binele pentru a-l realiza și este suficient să știi ce este răul pentru a nu-l face. Așadar, dacă oamenii fac rău, aceasta se datorează ignoranței, pentru că, de fapt, nu știm ce facem.

Bineînțeles că nu trebuie să confundăm ceea ce crede și gândește un individ cu declarațiile pe care le face în legătură cu gândurile și credințele sale, întrucât una este ceea ce spune cineva că crede și gândește și alta este ceea ce gândește și crede cu adevărat. Cel care spune că dorește binele aproapelui, dar prin faptele sale dovedește contrariul, o face pentru că nu dorește acest lucru cu adevărat.

Prin urmare, constatând prăpastia care desparte credințele noastre de aplicarea lor în practică, ar trebui, poate, să tragem concluzia că prăpastia adevărată este aceea dintre ceea ce pretindem că credem și ceea ce credem cu adevărat.

În sfârșit, oricum ar fi, fapt este că ideile despre morală ne sunt de prea puțin folos dacă ele nu au urmări de ordin practic asupra acțiunilor noastre. De aceea este de înțeles reacția lui Mark Twain atunci când un industriaș, făcând caz de idealurile sale înalte, i-a mărturisit că avea ferma intenție de a face un pelerinaj în Țara Sfântă și a se sui pe muntele Sinai pentru

a citi cu voce tare cele zece porunci. Se pare că Mark Twain i-ar fi replicat:

– Dar de ce nu rămâneţi mai degrabă aici pentru a le pune în aplicare?

TEORIA PARTICIPĂRII ŞI SMOCHINELE

După cum spune o legendă, Socrate a visat într-o noapte un pui de lebădă care a început să zboare, cântând foarte frumos. În dimineaţa următoare, atunci când i-a fost prezentat Platon, Socrate a spus: „Iată lebăda din visul meu." Nu degeaba Platon (al cărui nume adevărat era Aristocle, „Platon" fiind o poreclă care i s-a dat pentru că era lat în spate sau pentru că avea fruntea lată) a devenit cel mai important discipol al lui Socrate.

Contribuţia sa la dezvoltarea filosofiei s-a dovedit atât de importantă, încât a marcat cursul multora dintre controversele filosofice de mai târziu. Deosebit de polemică se arată teoria sa despre Idei. Conform acesteia, Ideile sunt entităţi existente în afara minţii noastre şi pe care nu le putem capta cu ajutorul simţurilor. Dacă ar exista doar realitatea pe care ne-o prezintă simţurile, n-ar exista nimic permanent, deoarece realitatea

sensibilă este în continuă schimbare și, prin urmare, nici cunoașterea noastră nu ar fi demnă de încredere, întrucât ar fi o cunoaștere instabilă. De aceea, Platon propunea existența Ideilor ca entități imateriale și eterne, iar cunoașterea lor ca fiind singura cunoaștere riguroasă.

Diogene din Sinope (cel care a fost considerat filosoful cinic prin excelență și despre care vom vorbi în continuare) lua în derâdere această teorie, argumentând că el nu vede decât mese sau cupe, la care Platon replica:

– Nu e de mirare, Diogene, pentru că mintea ta este prea grosolană pentru a vedea altceva.

Pe de altă parte, conform teoriei lui Platon, lucrurile pe care le percepem cu ajutorul simțurilor sunt cópii, imitații care participă într-o anumită măsură din lumea Ideilor, dar care nu trebuie să fie niciodată confundate cu acestea din urmă. Astfel, un corp frumos participă la Ideea de Frumos, dar nu este Ideea de Frumos, rugul face parte din Ideea de Foc, dar nu este Ideea de Foc etc. Diogene, care lua în derâdere și aceste spuse ale lui Platon, s-a apucat o dată să mănânce smochine uscate în fața acestuia și i-a spus:

– Platon, poți participa la ele.

Platon a luat câteva smochine și a început să le mănânce, dar Diogene l-a luat peste picior spunându-i:

– Ți-am spus să iei parte, Platon, nu să le mănânci.

MÂNDRIE CONTRA MÂNDRIE

Cum oricine își poate închipui, după cele spuse de Diogene, Platon nu a fost în relații foarte cordiale cu acesta. Pe mulți i-a certat pentru că gustau vorbele lui de duh. În ceea ce îl privea pe Diogene, îi făcea o deosebită plăcere să-l provoace pe Platon (de fapt îi plăcea să provoace pe toată lumea). Într-o zi ploioasă a profitat de faptul că se făcuse noroi și a intrat în casa lui Platon, murdărindu-i covoarele și zicând:

– Așa calc eu în picioare mândria lui Platon.

La aceasta, Platon a replicat:

– Așa e, îmi calci mândria cu mândria ta.

MIROSUL ȘI RAȚIUNILE

Platon acorda o mare importanță politicii. Așa cum el însuși a arătat în *Scrisoarea a șaptea*,

Platon (428–347 î.Hr.)

era convins că relele speciei umane vor înceta doar atunci când filosofii își vor asuma sarcina guvernării ori guvernanții se vor face filosofi. Mânat de aceste neliniști politice, el a făcut trei călătorii în Sicilia, dar toate trei i-au adus mari necazuri. La întoarcerea din prima călătorie, Platon a fost sechestrat și vândut ca sclav în insula Egina (spre norocul său, a fost cumpărat și pus în libertate de cineva care îl cunoștea). În timpul acestei prime șederi în Sicilia, Platon s-a întâlnit cu tiranul Dionysios I din Siracusa (care se pare că a fost instigatorul sechestrării filosofului), dar cei doi nu s-au prea înțeles, deoarece Platon, în ciuda faptului că era partizanul unui tip de guvernare autoritar, a criticat toate regimurile dictatoriale în care guvernanții nu se gândesc decât la propriul lor interes și nu țin seama de virtute. Dionysios, deranjat de cuvintele sale, i-a spus:

– Rațiunile tale miros a ramoleală.

La care Platon a replicat:

– Iar ale tale miros a tiranie.

PISICILE CIRENAICE

Filosoful grec Aristip este considerat fondatorul școlii cirenaice, al cărei ideal de viață se

baza pe plăcerea simțurilor, limitată mereu la clipa prezentă, întrucât trupul nu ar putea să se bucure nici de trecut, nici de viitor.

În vreme ce cinicii sunt numiți câini prin antonomasie, cirenaicii, în general, iar Aristip în special, au fost comparați cu pisicile. Ca și acestora, le plăcea să dea târcoale prin case și trăiau din darurile stăpânilor, dar fără să renunțe la independență. Iar dacă trebuia să scuipe ori să zgârie, o făceau prompt.

Îi înfruntau pe cei puternici fără să-și piardă demnitatea și disprețuiau servilismul. Lor li se potrivea acel aforism al lui Stanislaw Jerzy Lec, care spune: „Era odată un înțelept care făcea mereu plecăciuni în fața monarhului în așa fel încât reușea ca, în același timp, să-și arate fundul lacheilor."

IGNORANȚA BOGAȚILOR

Aristip avea obiceiul să frecventeze reședința tiranului Dionysios, căruia nu se sfia să-i ceară favoruri din când în când. Odată, Dionysios l-a întrebat de ce filosofii au obiceiul să-i viziteze foarte des pe oamenii bogați, în timp ce bogații nu prea frecventează casele filosofilor. La aceasta, Aristip a răspuns:

– Pentru că filosofii știu ce le lipsește, în timp ce bogații nu.

FIECĂRUIA DUPĂ NEVOILE SALE

Lui Dionysios îi plăcea să se înconjoare de filosofi, cărora le făcea apoi câte un cadou. Odată, Aristip a primit de la el o sumă de bani, în timp ce Platon s-a mulțumit cu o carte. Întrucât cineva i-a reproșat acest lucru, Aristip s-a mărginit să spună:

– Eu am nevoie de bani, Platon are nevoie de cărți.

CINE VREA SĂ PESCUIASCĂ TREBUIE SĂ SE UDE

Odată, Aristip a primit fără să crâcnească un scuipat de la Dionysios. Cineva care se afla prin preajmă și a văzut cele întâmplate l-a întrebat:

– Bine, dar cum poți suporta să fii scuipat fără să-ți ieși din fire?

La aceste cuvinte, Aristip a replicat:

– Oare pescarii nu suportă ca marea să-i facă leoarcă pentru a prinde pește? Cu atât mai mult eu, care pescuiesc o balenă, mă las udat de câțiva stropi de salivă.

URECHILE TIRANULUI

Altădată, Aristip intervenea la Dionysios în favoarea unui prieten. Cum nu putuse obține ceea ce solicita, s-a aruncat la picioarele tiranului. Întrucât unii i-au aruncat apoi în obraz gestul, Aristip, care știa că tiranii nu-i ascultă decât pe cei supuși, s-a justificat spunând:

– Și ce ați fi vrut să fac dacă Dionysios are urechile la picioare?

DOI MĂGĂRUȘI ÎN CASĂ

Când un negustor avut i-a cerut lui Aristip să se ocupe de educația fiului său, filosoful i-a cerut în schimb cinci sute de drahme, preț pe care negustorul l-a considerat exagerat.

– Cu banii aceștia aș putea să-mi cumpăr un măgar bun, i-a spus el.

Atunci Aristip i-a replicat:

– Fă-o și vei avea doi măgărași buni în casă.

RUȘINEA AMATORULUI DE TÂRFE

Aristip avea obiceiul să frecventeze o prostituată pe nume Lais. Odată a venit însoțit de

un tânăr, care, când a dat să intre, s-a simțit cuprins de rușine. Atunci Aristip i-a spus:

– Nu e o rușine să intri în casa ei; ar fi rușine dacă nu ai ști să ieși.

PLĂCERILE COMPATIBILE

Când cineva îi reproșa relațiile sale cu Lais, care își vindea serviciile multor altor bărbați, Aristip replica:

– Și ce e rău în asta? Eu o plătesc pentru a mă bucura de ea, nu pentru a-i împiedica pe alții să o aibă.

SUNT LUCRURI PE CARE E MAI BINE SĂ NU LE ȘTII

Odată cineva îl defăima pe Aristip, care i-a întors spatele și s-a îndepărtat, pentru ca să nu-l mai audă.

– De ce fugi? a strigat celălalt.

– Pentru că tu ești în stare să spui răutăți, în timp ce eu nu sunt în stare să le aud, a răspuns Aristip.

PIERDERI DIFERITE

Aristip călătorea pe mare spre Corint când o furtună a început să zgâlțâie vasul, iar filosoful a fost cuprins de panică. Un alt călător, văzându-l speriat, i-a spus:

– Ca să vezi cum e viața! Eu, care sunt un om fără prea multă înțelepciune, nu mă sperii, iar tu, care ești filosof, tremuri de frică.

La aceste cuvinte, Aristip a replicat:

– Asta pentru că, dacă murim, nu se pierde același lucru în cazul tău și în al meu.

PIATRA DE MORMÂNT

Aristip a dispus ca pe piatra de pe mormântul său să fie gravată următoarea inscripție:

„Aici odihnește cel care vă așteaptă."

O EXHIBARE DE GĂURI

Și Antistene a fost discipolul lui Socrate, căruia i-a admirat totdeauna înalta moralitate și disprețul pentru bunurile materiale. Pentru unii istorici ai filosofiei, Antistene a fost principalul moștenitor al legatului intelectual

socratic; cu toate acestea, alții considerau că el nu a făcut altceva decât să imite aspectele cele mai superficiale ale filosofiei socratice. Socrate însuși a făcut uneori uz de săgețile ironiei sale împotriva exhibiționismului lui Antistene, așa cum s-a întâmplat atunci când acesta din urmă își expunea partea cea mai ruptă a paliului său pentru a face caz de austeritatea lui. Socrate i-a spus hâtru:

– Antistene, prin găurile mantiei tale ți se vede dorința de faimă.

MĂGARI ȘI CONDUCĂTORI

Despre Antistene se spune că a fost fondatorul școlii cinice (numită astfel pentru că adepții ei se reuneau în gimnaziul lui Cinosargus, nume care înseamnă „câine sprinten"), un curent filosofic care disprețuia convențiile sociale și căruia îi plăcea să se manifeste în mod provocator. În acest sens, lui Antistene i-a venit într-o zi ideea de a cere în adunarea cetății ca, prin decret, măgarii să fie numiți cai. Când a fost întrebat de ce făcea o propunere atât de absurdă, el a răspuns printr-o altă întrebare:

– Oare nu prin vot îi numiți voi generali pe cei mai grei de cap?

LAUDELE MAJORITĂȚII

Știind că majoritatea oamenilor sunt de obicei netrebnici și meschini, Antistene a înghețat când cineva i-a spus că auzise multă lume vorbindu-l de bine. A apelat atunci la vâna sa ironică și l-a întrebat pe cel care îi adusese la cunoștință acest lucru:

– Ce rău voi fi făcut eu de mă laudă atâția?

MAI RĂU DECÂT CORBII

Antistene spunea că lingușitorii erau mai răi decât corbii, pentru că, la urma urmelor, aceștia devorau cadavre, în timp ce aceia devorează ființe vii.

FIEREA LUI PLATON

Relațiile dintre diferitele școli care revendicau gândirea lui Socrate nu au fost niciodată prea bune. Un exemplu pentru aceasta îl reprezintă relația încordată dintre Antistene și Platon. Odată, pe când Platon era bolnav, Antistene i-a făcut o vizită. Văzând el ligheanul în care Platon tocmai vomitase, i-a spus:

– Platon, îți văd fierea în lighean, dar din el lipsește încă vanitatea ta.

A CÂNTA CU ACOMPANIAMENT

În timpul unui banchet la care era invitat, cineva i-a spus lui Antistene:

– De ce nu ne cânți ceva?

La care acesta a replicat:

– Dar tu de ce nu mă acompaniezi din flaut?

MEMORIILE DIN SUFLET

Unuia care se plângea că a pierdut tăblițele pe care își scrisese memoriile, Antistene i-a reproșat următorul lucru:

– Dacă le-ai fi scris așa cum se cuvenea, în suflet, nu le-ai fi pierdut niciodată.

PLĂTEȘTE CÂND ÎI VINE CORABIA

La fel cum făceau sofiștii, este posibil ca o vreme Antistene să fi primit plată pentru lecțiile sale. Așa reiese dintr-o anecdotă care i se atribuie și în care ni se spune despre un tânăr din

Pont care, după ce a întârziat cu plata lecțiilor pe care le luase, a promis să-și achite datoria prin multe daruri pe care i le va face atunci când va sosi corabia sa cu pește sărat. La auzul acestei promisiuni, Antistene l-a luat de braț și l-a dus la o vânzătoare de făină. Acolo a umplut un sac pe care îl avea pentru asemenea situații, iar când femeia i-a cerut plata, Antistene i-a spus:

– Îți va plăti acest tânăr atunci când va sosi corabia lui cu pește sărat.

AFARĂ CU DISCIPOLII

Antistene nu dorea să aibă discipoli prin preajmă. Spunea că un discipol este precum un buboi în fund, iar uneori îi alunga cu lovituri de toiag. Când a fost întrebat de ce făcea așa ceva, el a răspuns:

– Pentru că eu folosesc aceleași leacuri precum medicii pentru a vindeca bolnavii.

REZISTENȚA DISCIPOLULUI

Totuși, loviturile de toiag ale lui Antistene nu au reușit să-l alunge pe Diogene din Sinope,

ferm hotărât să învețe de la acest maestru atât de aspru:

– Poți să mă lovești cât vrei, îi spunea Diogene. Nu vei reuși să mă faci să plec de lângă tine atât timp cât mai am ce învăța.

ANALGEZIE ȘI EUTANASIE

Se spune că Antistene, în ultimele sale zile de viață, bolnav și îndurerat, i se plângea cu voce tare lui Diogene de starea în care se afla:

– Vai, cine mă scapă de aceste rele? striga bătrânul Antistene.

Auzindu-l, Diogene a răspuns, arătându-i un pumnal:

– Acesta te va izbăvi, maestre.

– De rele, prostule, nu de viață, i-a trântit-o Antistene.

CÂINELE LUI DIOGENE

Diogene din Sinope trăia într-un butoi și nu avea altceva decât o manta, o traistă în care își ținea toată averea, un toiag și un blid (până când s-a convins că se putea dispensa de el: într-o zi s-a dus cu el la un izvor pentru a lua

Diogene din Sinope (413–327 î.Hr.)

apă și a văzut cum un băiețel bea apă din palmele făcute căuș, ceea ce l-a convins de faptul că blidul era nefolositor și s-a lipsit de el).

A fost poreclit „câinele“ pentru că se întâlnea cu ai săi în piața Cinosargo (adică a câinelui iute de picior), dar și pentru că îi făceau plăcere actele lipsite de pudoare și rușine, iar el și-a însușit porecla. Felul de viață al câinilor a devenit un model pentru el.

Această lipsă de rușine pe care o arăta cu ostentație Diogene avea înainte de toate un caracter provocator, prin care el dorea să evidențieze că valorile sociale dominante, care ne impregnează și ne orientează viața, ne aduc nefericirea, întrucât reprimă firea omului și sunt evident iraționale.

Un exemplu de intenție provocatoare este următoarea întâmplare:

Se spune că atunci când, în timpul unui banchet, i s-au aruncat niște oscioare, ca și cum ar fi fost vorba de un câine, Diogene s-a îndreptat spre ele, dar nu pentru a le roade, ci pentru a urina pe ele, ridicând un picior, așa cum fac câinii. Iar cu o altă ocazie, unor băieți care se învârteau în jurul său cu exagerată prudență și spunându-i: „Ei, câine, nu vrem să ne muști!“ el le-a replicat:

– Fiți fără grijă, un câine nu mănâncă verze.

BIPED FĂRĂ PENE

S-a spus că, adesea, în anecdotele care ne-au rămas în legătură cu Diogene, Platon joacă rolul de „clovn", oferindu-i lui Diogene posibilitatea de a da frâu liber înclinațiilor lui de bufon. Astfel, de exemplu, profitând de definiția pe care Platon a dat-o omului, „animal biped fără pene", Diogene a dat drumul unui cocoș jumulit în fața auditoriului, spunând:

– Iată-l pe omul lui Platon.

AUTARHIA OMULUI LIBER

Într-o zi, Diogene spăla niște ierburi înainte de a le mânca. De el s-a apropiat Aristip (care, așa cum se spunea, avea obiceiul să dea târcoale curții lui Dionysios pentru a face rost de slujbe ușoare și bănoase), zicându-i:

– Vai, Diogene! Dacă ai învăța să fii un pic mai supus și ai vizita curtea lui Dionysios, nu ai fi nevoit să speli ierburi.

La aceasta, Diogene a replicat:

– Privește lucrurile din altă perspectivă: dacă tu ai învăța să speli ierburi, nu ar trebui să-l slujești pe Dionysios.

AMBIGUITATEA ORACOLELOR

Așa cum se știe, grecii iubeau foarte mult artele divinatorii și aveau obiceiul să meargă la temple pentru a-și afla viitorul, însă ambiguitatea răspunsurilor oracolelor putea da naștere la tot felul de interpretări. Așa s-a întâmplat atunci când Diogene din Sinope, fiind acuzat că falsifica bani împreună cu tatăl său, s-a apărat la proces spunând că nu a făcut decât să asculte de spusele lui Apollo, întrucât, atunci când s-a dus să consulte oracolul din Delphi, acesta îi spusese: „Întoarce-te acasă și oferă noi instituții locurilor tale de baștină." Atunci Diogene s-a gândit că nu ar fi rău să înceapă cu schimbarea (sau mai bine spus cu falsificarea) banilor.

Scuza nu pare să fi avut prea mult efect asupra concetățenilor săi, întrucât Diogene a fost condamnat la exil. Desigur, el le-a replicat în felul său, spunând:

– Ei mă condamnă la exil. Ei, bine, eu îi condamn să rămână în patria lor.

SUNT UNII CARE NU DEVIN NICIODATĂ MAI BUNI

După câțiva ani, cineva i-a reproșat că a falsificat bani. Atunci Diogene i-a spus acestuia:

– Pe atunci eu eram cum ești tu acum; diferența este că tu nu vei fi niciodată cum sunt eu acum.

ÎMPOTRIVA CURENTULUI

Diogene avea obiceiul să intre în teatru după terminarea spectacolului, ciocnindu-se astfel de cei care ieșeau. Când a fost întrebat de ce intra împotriva curentului, el a răspuns:

– Pentru ca să pricepeți ce am încercat să fac toată viața.

MORȚII NU SUFERĂ

Când era întrebat dacă moartea e un lucru rău, Diogene a răspuns anticipând celebrul argument de mai târziu al lui Epicur:

– Cum ar putea fi un lucru rău dacă acela care moare nici nu mai simte și nici nu mai suferă?

SOARE ȘI ATÂT

După cum spune legenda, Alexandru cel Mare auzise vorbindu-se de Diogene și îl admira. Într-o zi s-a prezentat în fața acestuia și i-a spus:

– Eu sunt Alexandru, marele rege.

– Păi, eu sunt Diogene, marele câine.

Când Alexandru l-a întrebat de ce era poreclit astfel, Diogene a răspuns:

– Pentru că-i laud pe cei care dau, îi latru pe cei care nu dau și îi mușc pe cei răi.

Se pare că Alexandru a rămas impresionat de Diogene și i-a spus că poate să-i ceară orice dorește, iar dorința îi va fi îndeplinită.

Atunci Diogene i-a cerut:

– Ceea ce vreau eu este să te dai la o parte, pentru că îmi acoperi soarele.

CUI ÎI ESTE TEAMĂ DE ALEXANDRU CEL MARE

Când Alexandru l-a întrebat dacă nu îi era teamă de el, Diogene l-a întrebat la rândul său:

– Depinde, tu ești ceva bun sau ceva rău?

– Ceva bun, bineînțeles, a răspuns Alexandru.

Atunci Diogene i-a zis-o:

– Atunci de ce să mă tem de tine?

LOCUL CEL MAI MURDAR DIN CASĂ

Un om bogat l-a invitat pe Diogene în locuința sa luxoasă, dar după ce acesta a ajuns acolo, i-a interzis să scuipe pe podeaua care

strălucea de curăţenie. Diogene şi-a dres glasul şi l-a scuipat pe amfitrion în faţă.

– De ce ai făcut asta? l-a întrebat gazda.

– Pentru că este singurul loc murdar din casă, i-a trântit-o Diogene.

SIGURANŢA DIN DREPTUL ŢINTEI

Odată Diogene se uita la antrenamentul de tir al unui arcaş care nu nimerea nici o ţintă. Dându-şi seama de lipsa de pricepere a trăgătorului, Diogene s-a dus şi s-a aşezat în dreptul ţintei.

– Pleacă de acolo sau vei fi rănit, l-a luat la rost arcaşul.

– Dimpotrivă, ţinând seama de cât de prost tragi, este singurul loc în care mă simt în siguranţă, a replicat Diogene.

PERICOLUL SULIŢEI ÎNFIPTE ÎN FUND

Altă dată Diogene a dat peste un tânăr chipeş, care dormea fără grijă, cu fesele dezvelite, l-a trezit şi a parodiat un vers din *Iliada* (acela care spune „Ai grijă ca în timp ce fugi să nu-ţi înfigă cineva o lance în dos) cu următoarele cuvinte:

Scoală, amice,
ca nu cumva, fiind adormit,
cineva să-ți înfigă o suliță pe la spate
și să rămâi cu fundul rănit.

O INSCRIPȚIE DE AUTOEXCLUDERE

Un bărbat care era cunoscut în Atena pentru faptele sale rele a gravat pe un lintou al casei sale un aforism care spunea: „Nici un rău să nu pătrundă aici.“ Aflând de aceasta, Diogene a comentat:

– Și unde va dormi acum stăpânul casei?

CEA MAI POTRIVITĂ ORĂ PENTRU MASĂ

Întrebat odată care era ora cea mai potrivită pentru a mânca, Diogene a răspuns:

– Dacă ești bogat, când dorești; dacă ești sărac, când poți.

SEARA PIETRELOR, ZIUA TATĂLUI

Văzând că fiul unei prostituate se distra aruncând cu pietre în oameni, Diogene i-a strigat:

– Băiete, nu da cu pietre în necunoscuți că poate îl lovești pe tatăl tău.

SĂ MĂNÂNCI ÎN AGORA

Diogene mânca, bea și își făcea necesitățile acolo unde avea chef. Întrebat fiind de ce mănâncă în plină adunare publică, el a răspuns:

– Pentru că m-a apucat foamea în plină adunare publică.

BAIA JEGOASĂ

S-a dus Diogene la o baie pentru a avea o înfățișare decentă, dar observând cât de murdară era cada, l-a întrebat pe proprietar:

– Cei care se îmbăiază aici unde se spală după aceea?

HOȚUL DE MANTALE

Recunoscându-l pe un hoț de mantale la baia publică, Diogene l-a întrebat:

– Tu vii aici ca să te dezbraci ori ca să te îmbraci?

SPÂNZURAT DE PROPRIUL NUME

Aflând că un oarecare Didimos (în traducere: testicul) a fost surprins comițând un adulter, Diogene a dat următoarea sentință:

– Didimos merită să fie spânzurat de numele său.

CARITATEA STATUILOR

Într-o zi, Diogene cerea bani unei statui.

– De ce faci asta? l-a întrebat, mirat, cineva care trecea pe acolo.

La care el a răspuns:

– Pentru a mă obișnui cu cei care rămân ca niște statui atunci când le cer de pomană.

POMANA INTERESATĂ

Când a fost întrebat care era, după opinia sa, motivul pentru care majoritatea oamenilor ajută cu o pomană pe cei săraci, dar nu și pe filosofii care ar avea nevoie de ea, Diogene a răspuns:

– Asta se întâmplă pentru că majoritatea oamenilor cred că ar putea ajunge și ei în

situația celor săraci, dar nu se pot vedea vreodată în cea a filosofilor.

UN ANUNȚ TARDIV

Unuia care l-a lovit fără să vrea cu o bucată de lemn ce o căra și care i-a spus apoi: „Fii atent!", Diogene i-a replicat:

– De ce îmi spui asta? Ai de gând să mă mai lovești o dată?

VINDEREA LUI DIOGENE

Diogene a fost făcut prizonier și scos la vânzare ca sclav. Când crainicul l-a întrebat ce știa să facă, el a răspuns:

– Știu să poruncesc. Vezi dacă vrea cineva să cumpere un stăpân.

CULOAREA VIRTUȚII

Văzând Diogene pe un tânăr cum se înroșea, i-a spus:

– Să fie într-un ceas bun, băiete, asta e culoarea virtuții.

MUȘCĂTURA CEA MAI REA

L-au întrebat pe Diogene care mușcătură de animal era cea mai periculoasă, iar el a răspuns:

– Dintre cele sălbatice, cea a calomniatorului; dintre cele domestice, cea a lingușitorului.

LAMPA LUI DIOGENE

Diogene considera că adevărata natură umană era coruptă de uzanțele sociale. Din acest motiv se povestește că ar fi umblat într-o zi pe străzile Atenei cu o lampă aprinsă în mână și zicând: „Caut un om."

Atunci când, cu o altă ocazie, a strigat: „Oameni buni, oameni buni!", i-a alungat cu un toiag pe cei care s-au apropiat de el, zicându-le:

– Am spus oameni, nu deșeuri!

BUTOIUL LUI DIOGENE

Așa cum am mai spus-o, Diogene trăia într-un butoi, pe care îl mai folosea și în alte scopuri. Astfel, într-o zi în care locuitorii Corintului se pregăteau de zor să facă față atacului

iminent al trupelor regelui macedonean Filip, Diogene își rostogolea butoiul pe străzile orașului. Când cineva l-a întrebat de ce făcea acest lucru, el a răspuns:

– Când toată lumea are atâtea de făcut, nu voiam să fiu eu singurul care nu face nimic.

ORICÂND SE GĂSEȘTE UN GROPAR

Când era întrebat cine îl va îngropa după ce va muri, în condițiile în care nu avea nici rude și nici sclavi, Diogene a răspuns:

– Acel care va voi să rămână cu locuința mea.

CREDINȚĂ FAȚĂ DE CÂINI

În legătură cu moartea lui Diogene au circulat multe versiuni. Conform uneia dintre ele, a murit în urma unor colici provocate de ingerarea unei caracatițe vii; conform alteia, din cauza unei căzături, după ce l-a mușcat de un tendon unul dintre câinii cărora voia să le împartă o caracatiță, iar după alta, a murit din propria voință, încetând să mai respire. De asemenea, circulă o legendă care spune că ultimele sale cuvinte ar fi fost:

– Când voi muri, aruncați-mă la câini. Deja sunt obișnuit cu asta.

SĂ TE CĂLEȘTI PRINTRE TÂRFE

Pe Crates, discipol al lui Diogene, concetățenii lui îl numeau „Deschide-uși", pentru că avea obiceiul să se strecoare în case fără să bată la ușă, doar pentru a spune una din maximele sau vorbele sale de duh. De asemenea, îi plăcea să colinde bordelurile pentru a insulta prostituatele, care nu îi rămâneau datoare cu replicile. Când cineva l-a întrebat de ce are o asemenea atitudine, el a răspuns:

– O fac pentru a mă căli în dispute. Așa voi ști cum să răspund insultelor filosofilor.

FLATUS VOCIS

Crates nu știa însă de fiecare dată să răspundă cu siguranță la întrebările care i se puneau. Diogene Laertios povestește că, la o întrebare pe care i-a pus-o Estilpon, lui Crates i-a scăpat un vânt, iar Estilpon i-a spus:

– Știam eu, Crates, că vorbești de toate, cu excepția a ce se cuvine să fie auzit.

PÂNĂ CÂND SĂ FILOSOFEZI

Când un discipol l-a întrebat pe Crates până când trebuie să filosofezi, acesta i-a răspuns:

– Până când îi vom vedea pe generali așa cum sunt ei în realitate: conducători de măgari.

PREA MULȚI CU NUMELE DE ALEXANDRU ÎN LUME

Crates era originar din Teba, cetate care fusese rasă de pe fața pământului de trupele lui Alexandru cel Mare. Într-o zi, Alexandru l-a întrebat dacă i-ar plăcea să-și vadă reconstruită cetatea natală. Crates i-a răspuns:

– La ce bun? Ca să vină imediat un alt Alexandru și să o distrugă iarăși?

DREPTUL DE A PĂLMUI

Hiparquia, frumoasa soră a lui Metrocles, discipol al lui Crates, s-a îndrăgostit de dascălul fratelui ei, deși filosoful era pe jumătate cocoșat. Disprețuind convențiile sociale, Hiparquia și Crates își satisfăceau nevoile trupești acolo unde le venea cheful (de mai

multe ori au fost văzuți făcând dragoste în public). Nu numai că le plăcea să-i provoace în acest fel pe concetățenii lor, ci mai aveau și obiceiul să-i sfideze cu ingenioase săgeți verbale, cum s-a întâmplat atunci când Hiparquia l-a atacat pe Teodor Ateul cu aceste cuvinte:

– Întrucât tu recunoști că avem aceleași drepturi, i-a spus ea, vei admite că, dacă tu, Teodor, faci ceva care nu poate fi considerat delict, nu poate fi considerat delict dacă același lucru îl fac eu.

– Așa este, a admis Teodor.

– Atunci, a tras concluzia Hiparquia, întrucât Teodor nu comite nici un delict dacă își dă singur o palmă, nu-l va comite nici Hiparquia dacă îi va trage și ea o palmă.

Acestea fiind spuse, Hiparquia i-a dat o palmă.

DIFICILUL DOZAJ AL UNEI POMENI

Cum am mai spus-o deja, filosofii cinici se caracterizau prin austeritatea lor. Ei, bine, se spune că un cinic îi cerea într-o zi de pomană regelui Antigonos:

– Îți cer doar o drahmă, l-a implorat filosoful cinic.

– Imposibil, aceasta ar fi ceva nedemn pentru un rege ca mine, i-a spus Antigonos.

– Dă-mi atunci un talant, s-a rugat de el filosoful.

– Nici vorbă de așa ceva! Asta ar fi prea mult pentru un cinic ca tine.

ȘCOALA DE LA MEGARA

Școala de la Megara (fondată de Euclid din Megara, ce nu trebuie confundat cu matematicianul), care combina învățăturile lui Socrate cu cele ale lui Parmenide, s-a evidențiat mai ales prin cercetările cu caracter logic. Nu le lipsea însă membrilor săi nici simțul umorului, precum celui care îl întreba odată pe stoicul Zenon dacă încetase să își mai bată tatăl, punându-l astfel într-o situație compromițătoare pe sărmanul filosof, întrucât atât un răspuns pozitiv, cât și unul negativ îl punea într-o lumină proastă. Dacă ar fi răspuns că da, ar fi recunoscut implicit că și-a bătut tatăl în trecut, iar dacă ar fi răspuns că nu, ar fi admis că o face în continuare.

Unui alt reprezentant al școlii, Eubulides din Milet, i se atribuie un număr mare de paradoxuri, printre care cel al mincinosului, devenit

celebru, conform căruia adevărul sau falsitatea unei propoziții cum ar fi: „Eu mint acum“ se dovedește a fi întotdeauna paradoxală: dacă propoziția este adevărată, trebuie să fie în același timp falsă (întrucât va fi adevărat că „eu mint acum“), iar dacă propoziția este falsă, în același timp va trebui să fie adevărată (pentru că înseamnă că spun adevărul dacă este fals că mint). De asemenea, pare să fi fost autorul unor dileme sofistice precum cea a încornoratului, care spune următoarele:

Ai ceea ce nu ai pierdut,
nu ți-ai pierdut coarnele,
prin urmare ai coarne.

LOVITURILE DE COPITĂ ALE LUI ARISTOTEL

Aristotel a fost discipolul favorit al lui Platon, depășindu-l de multe ori în înțelepciune pe maestrul său. Pe de altă parte, erau unele lucruri în filosofia lui Platon pe care nu le împărtășea, mai ales teoria Ideilor, pe care el o considera eronată. Aristotel nu vedea motive pentru a admite existența Ideilor, a esențelor ca realități diferite de lucrurile care puteau fi cunoscute prin simțuri. Când Aristotel a trebuit să aleagă între

Aristotel (384–322 î.Hr.)

fidelitatea față de adevăr și fidelitatea față de maestru, a hotărât: „Prieten îmi este Platon, dar prieten și mai bun îmi este adevărul."

Platon s-a simțit, probabil, deranjat de distanțarea lui Aristotel sau cel puțin așa spune o legendă conform căreia Platon ar fi afirmat odată: Aristotel ne lovește cu copitele, așa cum fac mânzișorii cu mamele lor, uitând că ele i-au fătat.

LOVITURILE DE BICI CARE NU DOR

Desigur, una este să critici și alta să calomniezi. Se pare că nici Platon și nici Aristotel nu iubeau calomniile, dar cu toate astea au fost victimele lor. Un filosof știe însă cum să reacționeze: când cineva i-a spus odată lui Aristotel că a auzit pe cineva cum îl calomnia pe la spate, Aristotel a comentat:

– Nefiind prezent, nu au cum să mă biciuiască.

LA VORBE NĂTÂNGI...

Un palavragiu vorbea odată cu Aristotel și nu mai termina cu peroratiile, presărându-și discursul cu aluzii răuvoitoare la adresa filosofului.

Cum Aristotel rămânea impasibil și nu spunea o vorbă, palavragiul l-a întrebat:

– Nu te deranjează oare vorbele mele?

– Nu, nu absolut deloc. Nu le mai ascult de multă vreme.

O ÎNTREBARE DE ORB

Odată Aristotel a fost întrebat cum explică faptul că de cele mai multe ori căutăm compania celor care sunt frumoși și nu a celor care sunt urâți. Aristotel a răspuns:

– Întrebarea aceasta este caracteristică pentru un orb.

CALEA DE MIJLOC ESTE CEA A VIRTUȚII

Aristotel pleda în favoarea unei etici bazate pe cultivarea virtuților, înțelegând virtutea ca fiind calea de mijloc dintre două excese. Astfel, de exemplu, curajul este calea de mijloc între teamă și temeritate, iar generozitatea este calea de mijloc între zgârcenie și risipă. Cu privire la aceste două excese, afirma că există oameni atât de zgârciți încât par să creadă că vor trăi veșnic, așa cum, dimpotrivă, există unii atât de

risipitori încât par să-și închipuie că nu mai au nici o zi de trăit.

CÂȘTIGUL MINCINOSULUI

Într-o zi, Aristotel a fost întrebat ce câștigă oamenii mințind. Înțeleptul a răspuns:

– Neîncrederea oamenilor atunci când vor spune adevărul.

DANTURA FEMEILOR

Munca de filosof a lui Aristotel se deosebea clar de cea a lui Platon, întrucât el s-a arătat mult mai interesat de strângerea și clasificarea datelor. În afară de aceasta, nu numai că a organizat și a clasificat diferitele ramuri ale cunoașterii științifice, dar a și creat o nouă știință, logica, axată pe studierea formelor gândirii corecte.

Dar cu toate că Aristotel a fost unul din puținii filosofi greci care era interesat de observația empirică, adevărul este că și el acorda prioritate rolului gândirii pure. Tocmai pentru că nu a verificat unele dintre speculațiile sale a comis erori colosale. Astfel, de exemplu,

a afirmat că la capre, la porci și la oameni indivizii de sex feminin aveau mai puțini dinți decât cei de sex masculin. Cu privire la aceasta, Bertrand Russell a comentat în glumă:

– A fost căsătorit de două ori, dar nu i-a trecut niciodată prin gând să examineze dantura soțiilor sale pentru a-și verifica ipoteza!

CĂUTAREA VIRTUȚII

Xenocrates a fost discipol al lui Platon, iar după moartea lui Speusippos, a ajuns să conducă Academia pe care o fondase maestrul său, cu toate că mentorul său nu l-a considerat niciodată un om prea ager la minte (comparându-l cu Aristotel, a spus că acesta avea tot atâta nevoie de frâie pe cât avea acela nevoie de pinteni).

În legătură cu el se spune că, atunci când Eudamidas, regele Spartei, a vizitat Academia din Atena și a întrebat cine era acel bătrân care ținea atât de multe disertații, i s-a răspuns că era un mare înțelept care urmărea virtutea. La aceasta, Eudamidas a replicat:

– E atât de bătrân și tot o mai caută? Când o va găsi, nu va mai avea timp să o practice.

Pirron din Elis este considerat de obicei drept fondator al școlii filosofice a scepticismului, care își manifestă neîncrederea radicală față de orice doctrină despre lume, invitând prin urmare la suspendarea oricărei judecăți cu privire la orice chestiune, fără a renunța însă la căutarea adevărului.

Această suspendare, pe care o susținea Pirron, nu era un capriciu sau o atitudine nesăbuită, ci mai curând o cale inevitabilă pentru a ajunge la fericire. Iar fericirea, după opinia sa, constă în ataraxie, adică liniștea spiritului, o idee pe care Pirron și maestrul său Anaxarcos au preluat-o de la gimnosofiști, învățați hinduși care manifestau o totală indiferență față de durere și pe care ei i-au cunoscut cu ocazia expediției lui Alexandru cel Mare în India.

Acest caracter imperturbabil al sufletului pe care îl predicau este reflectat (sau, poate, parodiat) în următoarea anecdotă ai cărei protagoniști se presupune că ar fi fost: mergeau cei doi în tăcere printr-un ținut mlăștinos pe care nimeni nu avea obiceiul să-l străbată, întrucât exista pericolul să fii înghițit de smârcuri. Ei erau însă doi sceptici care nu se încredeau în părerile și locurile comune: „Vei vedea unde se

află cu adevărat pericolul", se gândeau, poate, cei doi prieteni în timpul plimbării lor. Cu toate acestea, ghinionul a făcut ca Anaxarcos să cadă într-unul din acele smârcuri; atunci Pirron, făcând dovada scepticismului său, și-a continuat drumul cu absolută indiferență. Bineînțeles că Anaxarcos nu s-a lăsat mai prejos în reafirmarea principiilor scepticismului, așa că, după ce a reușit să iasă din mlaștină, s-a grăbit să elogieze indiferența pe care Pirron o arătase continuându-și drumul atât de lipsit de griji.

Roger-Pol Droit și Jean Philippe de Tonnac, în cartea lor *Acei înțelepți nebuni*, au imaginat un final glumeț pentru anecdotă, în care Anaxarcos spune:

– Nu sunt sigur că aceste ținuturi mlăștinoase sunt un pericol, dar admit că par a fi astfel.

BICIUIT DE DESTIN

Zenon din Citium a fost fondatorul stoicismului. Școala stoicilor s-a instalat într-un loc numit „Porticul pictat", de la care și-a primit numele, în grecește corespondentul cuvântului „portic" fiind *stoa*.

Conform stoicilor, există un fel de lege universală sau destin care guvernează totul. Nimic

din ce se întâmplă nu scapă acestei legi, care se confundă pentru ei cu Raţiunea universală.

Ceva despre doctrina stoică trebuie să fi cunoscut şi un sclav de-al lui Zenon care fusese prins o dată furând, deoarece, fiind biciuit de stăpânul său, a încercat să se justifice spunând:

– Am furat pentru că destinul meu este să fur.

La care Zenon a replicat:

– Şi tot destinul tău este să fii biciuit.

MAI MULT SĂ ASCULŢI DECÂT SĂ VORBEŞTI

Zenon avea faima de a nu fi prea vorbăreţ şi se pare că îl deranja enorm pălăvrăgeala. De aceea, când un tânăr vorbea odată şi nu se mai oprea din trăncănit, Zenon l-a mustrat spunându-i:

– Băiete, chiar nu ştii că avem două urechi şi doar o singură gură pentru a auzi mult şi a vorbi puţin?

FILOSOFIE PENTRU A SLĂBI

Printre lucrurile pe care Zenon din Citium le predica erau stăpânirea propriilor pasiuni şi indiferenţa faţă de bunurile materiale. Ei, bine,

pentru că discipolii lui Zenon erau numeroși, Filemon, un autor de comedii, i-a parodiat învățătura prin cuvintele: „Ce filosofie ciudată mai e și aceasta, în care există un maestru ce te învață să suferi de foame, iar atâția discipoli îl ascultă extaziați! Eu, ca muritor de foame, am fost întotdeauna un autodidact!"

RAȚIONALITATEA LUMII

Zenon era convins de raționalitatea lumii. Unul dintre argumentele sale în favoarea acestei teze era următorul: întrucât raționalitatea este mai bună decât iraționalitatea și dat fiind faptul că lumea este mai bună decât orice alt lucru, trebuie să deducem că lumea este rațională. Argumentul era luat în râs de Alexinos din Megara, care spunea că, prin aceeași regulă de trei, lumea trebuie să fie de asemenea gramaticală și poetică, deoarece este mai bine să aibă aceste atribute decât contrariul lor.

UN CAR PRIN GURĂ

Așa cum am mai spus-o și în prolog, Crisip a fost unul dintre filosofii cei mai importanți ai

stoicismului antic, deși aproape toate scrierile lui s-au pierdut. Dacă Zenon s-a interesat mai ales de etică, el s-a dedicat în special studiului logicii.

Conform opiniei sale, chiar și câinii utilizează logica, așa cum se poate verifica dacă îi observăm atunci când merg pe urmele unei fiare și ajung la o răscruce, unde au de ales între două direcții diferite. Dacă după adulmecarea uneia din ele o elimină, optează în mod automat pentru cea de-a doua, ca și cum câinele în chestiune ar utiliza un silogism disjunctiv de tipul: A sau B; dacă nu A, atunci B.

Lui Crisip îi plăcea să se joace cu argumentele logice și chiar cu sofismele. El este considerat autorul unor faimoase sofisme, precum cel al încornoratului (atribuit de asemenea, așa cum am văzut, lui Eubulides din Milet) sau cel al carului, care sună astfel:

Ceea ce spui îți trece prin gură,
dar tu spui „car";
deci un car îți trece prin gură.

CEA MAI BUNĂ SOȚIE

Bion din Boristenes, elev al lui Teofrast și Xenocrates, a fost un filosof moralist care

practica un fel de cinism moderat. Vâna satirică a lui Bion este prezentă într-una din anecdotele pe care tradiția i le atribuie, precum aceea în care cineva îi cere sfatul în legătură cu genul de femeie pe care trebuia să o aleagă să-i fie soție. Bion i-a răspuns:

– Să nu-ți faci iluzii: dacă te căsătorești cu o femeie frumoasă, va trebui să o împarți cu alți bărbați, iar dacă te căsătorești cu una urâtă, va trebui să suporți să-i privești chipul.

MOMELILE LUI BION

Odată, Bion a pus ochii pe un tânăr arătos și a încercat să-l seducă fără succes. Întrucât cineva care a aflat de eșecul lui își bătea joc de el, Bion i-a spus:

– La nimic nu folosesc momelile atunci când brânza este foarte proaspătă.

DESPRE BĂRBAȚI ȘI EUNUCI

Puțini filosofi au fost atât de defăimați de-a lungul istoriei așa cum a fost Epicur din Samos. Desigur, Epicur nu a fost foarte condescendent cu unii dintre principalii filosofi greci (se

pare că pe Platon îl numea „cel de aur", deoarece scrisese că filosofii aparțin „rasei de aur"; pe Protagoras îl numea „purtătorul de greutăți"; pe Democrit, „Ierocrit", adică „amator de discuții fără importanță", iar pe Aristotel, „vânzător de droguri"), dar asta nu justifică înverșunarea cu care el și școala lui au fost tratați de filosofi de-a lungul multor secole. E posibil ca această aversiune să se fi datorat faptului că doctrina epicureică făcea din plăcere binele suprem pe care noi, oamenii, trebuie să-l atingem pentru a fi fericiți, cu toate că este adevărat că plăcerea pe care o apreciau atât de mult epicureicii era una moderată, ei având convingerea că plăcerile exagerate aduceau mai curând prejudicii decât satisfacții.

Epicur a cumpărat în Atena o grădină pentru ca el și discipolii săi să se poată întâlni și discuta. Veneau acolo persoane din toate categoriile sociale: sclavi și oameni liberi, bărbați și femei, săraci și bogați... Această grădină va da numele școlii lui Epicur (Școala din Grădină), devenind de asemenea ținta a tot felul de zvonuri asupra activităților pe care le desfășurau cei care se întâlneau acolo (că se împreunau trupește fără încetare, dedându-se la cele mai desfrânate orgii, că beau și mâncau ca porcii etc.). Mai ales stoicii (școala filosofică rivală a

epicureicilor vreme îndelungată), care predicau atât de mult impasibilitatea și virtutea, nu au încetat nici un moment să-i defăimeze. Unul dintre cele mai virulente atacuri din partea stoicilor a fost opera lui Diotimos, care a compus cincizeci de scrisori apocrife cu caracter obscen, pe care le-a atribuit lui Epicur. Și astfel, în timp ce numele lui Epicur și al școlii sale rămânea asociat desfrânării sexuale și chiar anumitor perversiuni, adevărul este că în „Grădină" nu era loc decât pentru prietenie, conversație și plăceri moderate.

În ciuda faptului că era atât de ponegrită, școala epicureică nu înceta să câștige adepți. Când Arcesilaos (fondatorul Academiei Medii, urmașa celei fondate de Platon, căreia i-a dat o orientare moderat sceptică) a fost întrebat cum explica faptul că mulți discipoli ai altor școli treceau la cea a lui Epicur și nu invers, el a răspuns:

– Pentru că din bărbați poți să faci eunuci, dar din eunuci nu poți face bărbați.

POATE MAIMUȚA SĂ SE ÎMBRACE ȘI ÎN MĂTASE...

Un tinerel, care se dichisea mult pentru a simula o frumusețe pe care nu o avea, l-a

întrebat odată pe Arcesilaos dacă înțelepții puteau să se îndrăgostească. Acesta i-a răspuns:

– Bineînțeles, dar niciodată de o frumusețe falsă precum a ta.

MAEȘTRII FĂRĂ MENAJAMENTE

Carneade a continuat tendința moderat sceptică a Academiei. Opera lui s-a desfășurat mai ales în polemica avută cu cea a stoicului Crisip, până într-atât încât a ajuns să recunoască faptul că „dacă nu ar fi existat Crisip, nu ar fi existat nici Carneade".

Spunea Carneade că principii nu ajung la o adevărată iscusință în nici o disciplină, cu excepția echitației, pentru că, în timp ce toți curtenii se lasă învinși de ei în orice întrecere, mânjii dau de pământ cu aceeași lipsă de menajamente atât pe fiii de rege, cât și pe cei ai muritorilor de rând.

ȘI PROȘTII SE AFLĂ PESTE TOT

Așa cum am mai spus, stoicii erau convinși de faptul că toate lucrurile care se petrec în univers sunt riguros determinate. De aceea

apreciau foarte mult tehnicile prezicerii, deoarece credeau că acestea erau capabile de a descifra destinele, astfel ca omul, avertizat, să poată evita eventualele neplăceri.

Unul din argumentele folosite de stoici în favoarea prezicerii era acela că toate popoarele cunoscute o practicau. Dacă este folosită peste tot, spuneau ei, înseamnă că tehnicile prezicerii au dat rezultate foarte bune. La aceasta, eclecticul Cicero replica, încă în secolul I î.Hr., că nimic nu este mai întâlnit printre oameni decât prostia, dar nu din acest motiv putem spune că proștii prezic bine!

DOVADA INCONSISTENTĂ A ADEVĂRULUI

În timp ce lua cina cu Cicero și cu alți bărbați iluștri din Roma, o femeie de patruzeci de ani s-a lăudat că nu are decât treizeci de ani. Văzând în jurul ei zâmbete neîncrezătoare, a vrut să-și întărească spusele cu mărturia lui Cicero, care o cunoștea de multă vreme. Celebrul gânditor a spus doar atât:

– Eu cred că trebuie să fie adevărat ceea ce spune această femeie. Cum să mintă cineva care de peste zece ani spune același lucru?

O ÎNTREBARE LA CARE E GREU DE RĂSPUNS

Metellus Nepos, un aristocrat care îl disprețuia pe Cicero din cauza originii sale plebee, l-a întrebat de mai multe ori în timpul unei certe:

– Dar tu cine te crezi? Cine era tatăl tău?

Iar Cicero i-a răspuns:

– Din vina mamei tale, la asemenea întrebare e greu de răspuns.

DREPTATEA ÎMPĂRATULUI

Un filosof sceptic de la Academia Nouă, Favorino din Arelate, discuta adesea cu împăratul Hadrian, deși întotdeauna sfârșea prin a-i da dreptate acestuia. Odată, cineva i-a reproșat acest lucru, iar Favorino s-a scuzat spunând:

– Ar fi periculos să nu dau dreptate cuiva care are treizeci de legiuni pentru a-i lua apărarea.

O FRACTURĂ ANUNȚATĂ

Așa cum am mai spus, stoicii erau persoane destul de răbdătoare, iar experiența durerii nu-i făcea să-și schimbe ideile cu una, cu două.

Faimoasă este resemnarea cu care Epictet, sclav fiind, a suportat încercările stăpânului său de a-i pune la loc un picior sucit. Epafroditos, așa se numea acesta, a vrut să pună la încercare capacitatea de resemnare stoică a lui Epictet, sucindu-i și mai tare piciorul. Epictet repeta cu blândețe:

– O să mi-l rupi, o să mi-l rupi...

Cu toate acestea, Epafroditos a continuat să-i răsucească piciorul, până când i l-a rupt în cele din urmă. Atunci Epictet a comentat fără să se piardă cu firea:

– Doar ți-am spus că îl vei rupe.

PLOTIN ÎMPOTRIVA PORTRETELOR

În secolul al III-lea, Plotin a avansat un neoplatonism care a încercat să îmbine cerințele raționale ale filosofiei cu aspirațiile mistice ale religiei.

De fapt, a devenit prototipul filosofului ascet și mistic, într-atât încât discipolul și biograful său Porfir spune că „părea să se rușineze de faptul că avea trup", deși același Porfir relatează că la opt ani Plotin mai mergea încă la doica sa pentru a suge din când în când, ceea ce, la drept vorbind, nu pare ceva prea ascetic,

deși s-ar putea să aibă legătură cu precocea sa căutare a extazului.

Plotin considera că lumea apăruse prin emanație divină, el dându-i lui Dumnezeu numele de *Unul*, întrucât considera că este cel care se potrivește cel mai bine naturii sale nonmultiple. Conform opiniei lui Plotin, Unul, gândindu-se pe sine însuși, dă naștere Intelectului sau Inteligenței Divine, care este imaginea sa; la rândul său, Intelectul dă naștere Sufletului Lumii, care este imaginea Intelectului și care se fragmentează în cele din urmă într-o multitudine de suflete individuale. Astfel emană lumea din imagine în imagine, într-un proces de degradare în care fiecare imagine ajunge să fie tot mai imperfectă decât cea a cărei copie este. De aceea, atunci când Amelius, colaboratorul său apropiat, i-a sugerat ca un pictor să-i facă portretul, Plotin a refuzat propunerea argumentând:

– Este deja destul de trist să fiu condamnat să îndur imaginea în care natura m-a întemnițat pentru a-i mai adăuga pe deasupra imaginea acestei imagini.

Filosofie orientală

PENTRU CE ATÂTA CHIN?

În aceeași epocă în care apare în Grecia filosofia (secolul al VI-lea î.Hr.), își dezvoltă în India gândirea Siddharta Gautama, mai cunoscut sub numele de Buddha. La vârsta de treizeci de ani, după ce a meditat asupra relelor care afectează viața (bolile, bătrânețea, moartea...), Buddha a căutat calea mântuirii ducând o viață de călugăr penitent, până când a ajuns să se convingă de faptul că penitențele nu duceau la iluminare. A părăsit atunci calea ascetismului pur și s-a dedicat meditației. Într-o noapte, pe când medita sub un smochin, a fost iluminat (Buddha înseamnă „iluminatul"). A descoperit atunci că viața înseamnă suferință, că originea acelei suferințe se află în propriile noastre dorințe și că modalitatea de a o depăși constă în a renunța la toate dorințele noastre și la iluzia eului. Calea pe care o propune Buddha este una intermediară între cea lumească, aceea

care spune că trebuie să te bucuri de plăcerile simțurilor, și cea a ascetismului chinuitor. Pe de altă parte, disprețuiește tot ceea ce nu duce la mântuire.

De aceea una dintre anecdotele care i se atribuie lui Buddha ni-l arată în momentul în care un călugăr vine în fața lui mândrindu-se cu faptul de a se fi supus timp de doisprezece ani unei stricte și dureroase penitențe.

– Și pentru ce ți-a fost de folos atâta penitență? l-a întrebat Buddha.

– De exemplu, pentru a păși pe apă.

Departe de a se arăta impresionat, Buddha l-a luat în râs, spunându-i:

– Și de ce vrei să poți umbla pe apă dacă există bărci pentru a o străbate?

CEA MAI BUNĂ ÎNTREBARE

Spune o legendă că Epimenide cretanul (un filosof și poet aflat pe una din listele celor șapte înțelepți din Grecia și care ar fi trebuit inclus și pe lista celor șapte adormiți, întrucât, așa cum spune Plutarh, a petrecut cincizeci de ani dormind fără întrerupere, deși alții susțin că de fapt au fost cincizeci și șapte de ani) a călătorit în India și l-a întrebat pe Buddha:

Buddha (560–483 i.Hr.)

– Ai putea să-mi spui care este cea mai bună întrebare care se poate pune și care este cel mai bun răspuns care se poate da?

Buddha i-a răspuns:

– Cea mai bună întrebare care se poate pune este cea pe care tu mi-ai pus-o mai înainte, iar cel mai bun răspuns care se poate da este cel pe care ți-l dau eu acum.

DARUL REFUZAT

O predică a lui Buddha a fost întreruptă de insultele pe care un om le profera la adresa lui. Atunci Buddha l-a întrebat senin:

– Dacă un om face altuia un dar, iar acest dar este respins, cui aparține acel dar?

Bărbatul a răspuns:

– Celui care i l-a făcut, desigur.

Buddha a continuat:

– În acest caz, întrucât eu refuz să-ți accept injuriile, îți revine ție sarcina să rămâi cu ele.

VIDUL PLIN DE MÂNIE

Conform doctrinei budiste, lumea este o simplă iluzie. În ea, totul este fenomen, aparență,

devenire. Ceea ce se ascunde însă în spatele ei nu este o realitate pozitivă, ci mai curând neantul pur. Cu toate acestea, maeștrii budismului insistă asupra faptului că nu este ușor să înțelegem conceptual viziunea corectă dacă nu ne purificăm cu adevărat sufletul. De aceea, așa cum spune o legendă, când un soldat japonez a venit la un maestru budist lăudându-se că a descoperit faptul că adevărata realitate era doar cea a vidului, acesta i-a dat o palmă. Cum reacția soldatului a fost plină ce mânie, înțeleptul l-a întrebat:

– Dacă totul este vid, de unde atâta ură?

CONTRA METAFIZICII

Buddha refuza să teoretizeze în legătură cu problemele metafizice. Considera că teoriile metafizice devin cu ușurință obstacole în drumul către mântuire, întrucât tind să pună chestiunile în termeni care ne împiedică să ne eliberăm de starea noastră obișnuită de conștiință. Acest gen de probleme ne distrag de la adevăratul nostru țel, care nu este altul decât mântuirea. „Este ca și cum un om care a fost atins de o săgeată otrăvită s-ar încăpățâna să nu lase să-i fie scoasă

săgeata din trup până nu află cine a lansat-o și din ce arc a pornit."

Neîncrederea arătată unui anumit fel de întrebări de maximă importanță apare impregnată cu umor în răspunsul pe care maestrul budist îl dă unui discipol de-al său când acesta îl întreabă care e secretul lumii:

– Dacă ți-l voi spune, nu va mai fi un secret.

IARBĂ PENTRU MAESTRU

Multe dintre filosofiile și religiile orientale au în comun credința în metempsihoză, deși budismul, care nu acceptă existența sufletului ca substanță permanentă, preferă să vorbească de renașterea formelor după moartea indivizilor. Un *koan* budist se referă la acest lucru cu o bună doză de umor:

Un discipol își întreabă maestrul unde va putea să-l întâlnească peste o sută de ani, iar maestrul îi răspunde:

– Peste o sută de ani voi fi un bou și voi paște pe malul râului.

– Și voi putea să te urmez? l-a întrebat discipolul.

Maestrul i-a răspuns:

– Dacă o faci, asigură-te că am destulă iarbă.

FELINARUL MAESTRULUI

Dacă în Grecia antică a fost faimoasă lampa lui Diogene, și orientalii au legende faimoase cu înțelepți glumeți și felinare:

Un maestru zen umbla prin întunericul nopții însoțit de discipolul său. Întrucât maestrul avea în mână un felinar aprins, discipolul i-a spus:

– Maestre, crezusem că tu poți vedea în întuneric.

– Da, așa este, a confirmat acesta.

– Atunci de ce ai nevoie de felinar?

– Pentru ca aceia care nu pot vedea în întuneric să nu dea peste mine.

DUMNEZEU ESTE ÎN TOATE

Panteismul este doctrina conform căreia Dumnezeu este în toate lucrurile. Dar dacă Dumnezeu este în toate, cum se explică lupta permanentă a unor ființe contra altora? Cum se poate explica distrugerea unora de către altele?

Pe de altă parte, dacă Dumnezeu este în toate, spun alții, totul este la fel, iar de aici se grăbesc să tragă concluzia că totul este același lucru. Dar faptul că Dumnezeu este în toate nu înseamnă că trebuie confundat totul și nu

trebuie să fie diferențiate lucrurile între ele, răspund alții. „Nu luați funia drept șarpe și nici șarpele drept funie", spune Ramiro Calle, făcând aluzie la o veche povestire indiană care vorbește de un om care a interpretat greșit mesajul panteist al maestrului său spiritual. Acesta, întâlnindu-se cu un elefant care alerga spre el, s-a hotărât să nu se dea la o parte, cu toate că băiatul care conducea animalul l-a avertizat de mai multe ori să facă acest lucru, întrucât pachidermul înnebunise. Acel om s-a gândit că, din moment ce atât elefantul, cât și el erau Dumnezeu, nu putea păți nimic, deoarece Dumnezeu nu putea să-și facă rău lui însuși. Elefantul a dat însă peste el, iar omul s-a ales cu câteva coaste rupte. Când s-a plâns peste câteva zile gurului, acesta i-a explicat următoarele:

– Păi, să vedem, Dumnezeu este în tine și în elefant. Era însă și în băiatul care te-a avertizat să te dai la o parte. De ce nu ai ascultat de el, nesăbuitule?

OMUL CARE SPUNEA CĂ NU SE POATE FACE NIMIC

Deși filosofia chineză nu este monolitică, ci are diverse variante și școli, se pot găsi unele coordonate comune pentru toate acestea.

Astfel, de exemplu, căutarea armoniei, echilibrului și păcii sufletești; credința că omul este parte a naturii, dar și a societății în care trăiește; afirmarea a două mari principii opuse, care nu se exclud, ci se completează unul pe altul etc.

Unul dintre gânditorii care au influențat cel mai mult cultura chineză este Confucius (care s-a născut și el tot în secolul al VI-lea î.Hr. Indiferent că este vorba de Grecia, China sau India, acest secol pare hotărâtor pentru apariția filosofiei). Doctrina lui susținea că relațiile familiale se constituie în modele pentru relațiile sociale și politice, astfel încât respectul pe care fiii trebuie să-l arate față de părinții lor trebuie să domnească și la nivelul întregii societăți.

Pe de altă parte, deși elogia bunăvoința și efortul, Confucius afirma de asemenea că rezultatul acțiunilor noastre depinde de destin. Singurele lucruri care depind de fiecare dintre noi sunt intenția bună sau rea cu care se fac lucrurile și voința de care se dă dovadă în realizarea lor. Rezultatul acțiunilor noastre este însă opera destinului.

În legătură cu aceasta, un pustnic a spus despre el ironic: „Nu este cumva acela omul care spune mereu că nu se poate face nimic

pentru a salva lumea și totuși continuă să încerce să o facă?"

ÎNȚELEPȚII SUFERĂ ȘI EI

Odată, când soarta potrivnică s-a înverșunat împotriva lui Confucius și a discipolilor săi în timpul unei călătorii (li s-au terminat proviziile, iar câțiva dintre ei s-au îmbolnăvit), unul dintre elevi s-a supărat și l-a întrebat pe maestru:

– Chiar și oamenii superiori trebuie să sufere astfel de mizerii?

– Desigur, a răspuns Confucius, dar numai oamenii de rând își pierd cumpătul atunci când trebuie să le îndure.

VIRTUTEA ÎN SPATELE DESFRÂULUI

Pe când se afla Confucius în serviciul ducelui Wei, acesta din urmă a dat dispoziție ca înțeleptul să-l urmeze în altă lectică în timpul plimbării sale prin piață. Întrucât ducele era însoțit de consoarta sa Nan-tse, femeie cu purtări licențioase, trecătorii i-au luat în derâdere

spunând: „Priviți ce tablou: desfrâul înainte și virtutea în spate."

ÎNȚELEPTUL ȘI BROASCA ȚESTOASĂ

Chuang Tzu a fost un filosof chinez din secolul al IV-lea î.Hr. Se cunosc puține lucruri despre viața sa. Se pare că a fost o vreme funcționar într-o fabricuță de lacuri din orașul său natal, dar a renunțat în favoarea unei vieți retrase. Faima sa de om înțelept s-a răspândit cu repeziciune, iar într-o zi regele statului Chu a dorit să-l numească într-o funcție înaltă din administrația statală și a trimis niște emisari să-i comunice acest lucru. Chuang Tzu a refuzat însă oferta, spunându-le trimișilor următoarele:

– Am auzit că regele din Chu are carapacea unei broaște țestoase care a murit acum trei mii de ani. Se spune că o păstrează învelită în țesături scumpe și o folosește pentru preziceri. Eu vă întreb atunci: credeți că această broască țestoasă a vrut să moară pentru ca această carapace a ei să fie atât de venerată sau ar fi preferat să fi rămas în viață, târându-și coada prin mocirlă?

Emisarii au răspuns că, fără îndoială, broasca țestoasă ar fi preferat cea de-a doua variantă. La care Chuang Tzu a adăugat:

– Spuneți-i regelui că și eu prefer să-mi târăsc coada prin mocirlă.

UMBRE CHINEZEȘTI

Chuang Tzu spune și următoarea istorioară, în care se insinuează că multe din nenorocirile noastre sunt urmarea prostiilor pe care le facem, pentru că nu înțelegem bine natura lucrurilor. Aceasta pentru că uneori se întâmplă de parcă noi înșine provocăm nenorocirile de care ne temem cel mai mult:

„A fost odată un om căruia îi era teamă de umbra lui și pe care îl înspăimântau urmele sale; a vrut să fugă de ele, dar cu cât gonea mai tare, cu atât mai multe urme făcea și oricât de mult alerga, umbra lui nu se despărțea de el. Atunci, crezând că aceasta se întâmpla pentru că nu alerga destul de repede, a început să fugă cât îl țineau picioarele și nu a încetat să o facă până a murit de epuizare. Acel om nu știa că atunci când stai la umbră, propria-ți umbră dispare, iar când stai liniștit nu lași urme."

În cultura chineză pot fi întâlnite însă și elemente ale unei tradiții în care, în locul fricii de umbră, ni se vorbește de groaza resimțită doar la gândul pierderii propriei umbre, întrucât umbra noastră se aseamănă atât de mult cu noi, încât dispariția ei poate fi interpretată ca o anticipare a propriei noastre dispariții. Astfel, multă vreme în China cei care asistau la o înmormântare aveau totdeauna foarte mare grijă să nu permită ca umbra lor să rămână prinsă în interiorul coșciugului celui decedat atunci când îi era pus capacul.

Cititorule, dacă ești cumva superstițios, ai grijă ca umbra ta să fie în siguranță înainte de a continua lectura. Și mai ales să nu lași ca o parte din ea să rămână prinsă între paginile acestui capitol atunci când vei închide cartea.

ȘI CORBII AU DREPTUL LA MÂNCARE

Când Chuang Tzu era în agonie, a aflat că discipolii săi îi pregăteau o înmormântare somptuoasă. El i-a descurajat spunându-le următoarele:

– Dacă mă îngropați voi fi hrană pentru viermi și furnici. Nu au însă dreptul la mâncare

și vulturii ori corbii? De ce atâta dușmănie față de păsări?

CHUANG TZU, OMUL-FLUTURE

Fidel doctrinei taoiste, Chuang Tzu arăta un enorm interes pentru infinitatea formelor sub care se manifestă natura și față de continua mutație a ființelor, bănuind mereu că în spatele acestei multiplicități de forme se ascunde un fundal ultim invariabil (Tao). Despre acesta și despre dificultatea de a distinge între aparență și realitate tratează următoarea fabulă pe care a povestit-o odată Chuang Tzu:

– Într-o noapte am visat că eram un fluture care zbura de colo-colo fără griji. Dintr-odată m-am trezit mirat că sunt eu însumi și am trăit în vis de parcă eram cu adevărat un fluture. De atunci eu nu mai știu dacă sunt un om care a visat că e un fluture sau sunt un fluture care visează că este om.

VISE PLĂCUTE

Credem uneori că experiențele pe care le avem în timpul viselor nu au importanță și că

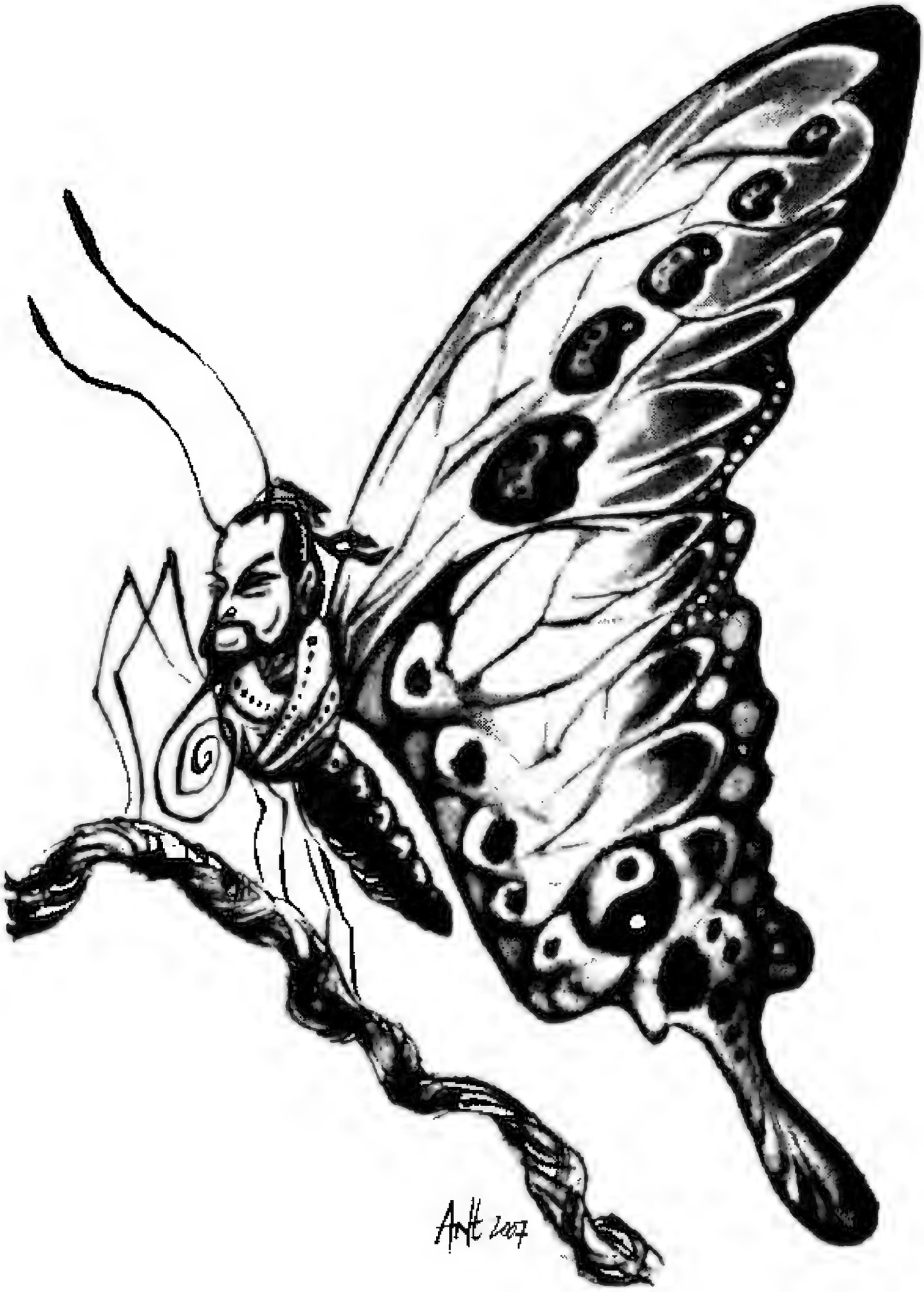

Chuang Tzu (369–290 i.Hr.)

nu contează dacă în ele avem parte de plăceri ori de suferințe, dar nu ar trebui să uităm că și în timpul pe care îl petrecem dormind noi suntem vii și că, mai mult decât atât, imaginile care defilează prin fața noastră pot lăsa un gust dulce sau, dimpotrivă, amar. Pe de altă parte, intensitatea cu care trăim unele din cele ce ni se întâmplă în timp ce visăm este chiar mai mare decât cea din timpul în care suntem treji (de aceea spune Fernando Savater că principala deosebire dintre vis și starea de veghe e aceea că visele nu sunt niciodată plicticoase). Prin urmare este lesne de înțeles decepția suferită de protagonistul următoarei istorii atunci când s-a trezit din somn:

Un chinez foarte sărac visează o sticlă de licoare de orez. Plin de dorință și speranță, aprinde o lampă cu spirt și pune licoarea la încălzit. Tocmai în acel moment se trezește, își dă seama că nu are nici o licoare și se vaită:

– Fir-ar să fie, dacă aș fi băut-o rece aș fi avut timp să o înghit înainte de a mă trezi.

SĂ FACI NEGOȚ CU VISELE

Există diferențe notabile între lumea viselor și cea a stării de veghe. Între ele se află confuzia,

ambiguitatea și extravaganța multora dintre lucrurile pe care le visăm. De asemenea, legătura slabă dintre ceea ce se întâmplă în diferitele vise ale aceleiași persoane, în timp ce evenimentele petrecute în starea de veghe apar ca fiind legate între ele. Cu toate acestea, nu dispunem de un criteriu definitiv care să ne permită să distingem în mod categoric visul de starea de veghe, dar aceasta nu ne autorizează să le amestecăm după plac, confundându-le deliberat. Celor care încearcă să semene confuzie între aceste două domenii, cel al viselor și cel al stării de veghe, făcând negoț cu ea, li se poate aplica sentința dreaptă pe care a pronunțat-o cadiul împotriva dansatoarei din următoarea povestire arabă:

Era odată o dansatoare senzuală și lascivă, care s-a dus într-o zi la un negustor și i-a spus:

– Noaptea trecută am visat că mă sărutai, mă îmbrățișai și te topeai de plăcere. Prețul pe care cineva trebuie să mi-l plătească pentru a mă lăsa îmbrățișată de el este de doi dinari de aur, așa că fă bine și plătește.

Negustorul nici nu a vrut să audă, dar dansatoarea a făcut mare tărăboi și l-a adus în cele din urmă în fața cadiului.

După ce a ascultat reclamația dansatoarei, acesta i-a spus negustorului:

– Ceva dreptate are femeia aceasta. Dă-mi cei doi dinari de aur pe care îi cere și mai dă-mi și o oglindă.

De nevoie, negustorul a făcut întocmai. Când cadiul a primit cele două monede, le-a așezat în fața oglinzii și i-a spus dansatoarei:

– Vezi imaginea celor doi dinari de aur în oglindă? Ei, bine, acum ai primit plata.

Filosofie medievală

CE FĂCEA DUMNEZEU ÎNAINTE DE A CREA LUMEA?

Sfântul Augustin este unul dintre filosofii care au abordat cu cea mai mare perspicacitate problema timpului. Tocmai această perspicacitate îl determină să recunoască faptul că își închipuie că știe ce este timpul dacă nu trebuie să explice acest lucru nimănui, dar dacă trebuie să-l explice cuiva, își dă seama că nu știe. Conform Sfântului Augustin, nu există timp acolo unde nu există lume, întrucât fără lume nu există schimbare, iar fără schimbare nu există timp. Prin urmare, nu a putut să treacă un anumit timp înainte ca Dumnezeu să creeze lumea, pentru că timpul și lumea nu au putut apărea decât simultan.

De aceea, după opinia Sfântului Augustin, este lipsit de sens să ne întrebăm ce făcea Dumnezeu înainte de a crea lumea, așa cum se întâmpla într-o glumă din acea epocă, la care răspunsul autorului ei era:

– Înainte de crearea lumii, Dumnezeu pregătea iadul pentru cei care pun astfel de întrebări.

CASTITATE PENTRU MAI TÂRZIU

În operele sale de maturitate, Sfântul Augustin pleda în favoarea castității și reculegerii, dar chiar el a dus în anii de tinerețe o viață destul de desfrânată. În *Confesiuni* el recunoaște că pe când era tânăr spunea următoarea rugăciune: „Doamne, dă-mi castitate și abstinență, dar nu acum."

LUNGUL MINUT AL LUI DUMNEZEU

Atât în filosofia creștină, cât și în cea mozaică și musulmană apare ideea că timpul se scurge altfel pentru oameni decât pentru Dumnezeu. Astfel putem înțelege o simpatică glumă a tradiției ebraice pe care o reia Jean-Claude Carrière în cartea sa *Cercul mincinoșilor* și care spune următoarele:

Un om îi cerea bani lui Dumnezeu:

– „Tu, care ești atotputernic, te rog să-mi dai o sută de mii de dolari! Asta nu înseamnă

Sfântul Augustin (354–430 d.Hr.)

nimic pentru tine! Poți face tot ce dorești! Spațiul nu există pentru tine, iar o sută de ani sunt ca un minut. O mie de ani sunt ca un minut! Pentru tine o sută de mii de dolari sunt cât un penny! Te implor, dă-mi un penny!

Dumnezeu i-a răspuns:

– Așteaptă un minut..."

ARGUMENTUL ONTOLOGIC

Sfântul Anselm din Canterbury a propus în secolul al XI-lea faimosul său argument ontologic pentru demonstrarea existenței lui Dumnezeu. Conform acestui argument, pe care îl vom expune într-o formulare ceva mai rafinată decât cea a Sfântului Anselm, existența lui Dumnezeu se deduce în mod necesar din ideea de Dumnezeu, care nu este alta decât cea a unei ființe perfecte.

Așa cum au semnalat însă ulterior mulți filosofi, nu este posibil să se deducă existența unei ființe plecând de la ideea despre acea ființă. Argumentul a fost parodiat în diverse forme. Una dintre ele a constat în folosirea unei variante a lui pentru a demonstra inexistența diavolului, deoarece, fiind diavolul ființa cea mai imperfectă pe care ne-o putem

închipui și dat fiind că inexistența este o imperfecțiune, diavolul va trebui să aibă această imperfecțiune și, prin urmare, nu este posibil ca diavolul să existe.

DIALECTICIANUL CASTRAT

Pierre Abélard a fost unul dintre marii dialecticieni ai secolului al XII-lea. Avea o înfățișare foarte atractivă, iar cursurile pe care le ținea la școala catedralei din Paris erau urmărite cu entuziasm de elevii săi.

Bizuindu-se pe puterea rațiunii în aceeași măsură în care se bizuia pe credința creștină, spre deosebire de mulți dintre colegii săi, care disprețuiau tot ce suna a rațional, Abélard a obținut mari succese în disputele sale filosofice.

Dar cariera lui a început să fie pusă în pericol atunci când Abélard și frumoasa Héloïse s-au îndrăgostit și au avut un fiu, pe care l-au numit Astrolabe. Pentru a potoli supărarea lui Fulbert, unchi și tutore al lui Héloïse, care era o persoană obtuză, obsedată de onoarea familiei, Abélard și Héloïse s-au căsătorit, dar Abélard a cerut ca această căsătorie să rămână secretă, deoarece știrea despre ea putea să dăuneze strălucitei sale cariere de profesor.

Din același motiv, Abélard a trimis-o pe Héloïse să stea o vreme la mănăstirea Argenteuil, unde fusese ea educată. Fulbert și rudele sale au crezut însă că prin aceasta Pierre nu dorea decât să scape de Héloïse, drept pentru care, hotărâți să răzbune onoarea familiei, au intrat într-o noapte în dormitorul lui Abélard și l-au castrat în timp ce dormea, ceea ce, așa cum sugerează cu umor Piergiorgio Odifreddi, este o ironie a sorții, deoarece Abélard a fost cel care a introdus termenul „copula" în logică.

Toate acestea le-a relatat însuși Abélard într-o carte autobiografică pe care nu în van a intitulat-o *Historia calamitatum*.

COROANE CA RĂDĂCINILE

Ramón Llull a scris despre aproape toate disciplinele. Filosofie, teologie, matematici, alchimie, pedagogie... nimic nu scăpa curiozității acestui înțelept din Mallorca, interesat în convertirea evreilor și musulmanilor la credința creștină, pentru care a inventat o artă de a raționa (*ars combinatoria*) capabilă, conform părerii sale, nu numai să ordoneze adevărurile deja cunoscute, ci și să descopere altele noi.

Întreaga sa operă e plină de simboluri, alegorii, proverbe și calcule cabalistice, dar și de umor, așa cum o dovedește următorul exemplu:

„Apa a spus că ea este folosită la încoronarea regelui și că, prin urmare, ea domnea în creier, iar focul a spus că regele nu era decât un arbore cu rădăcinile în sus."

APARENȚELE ÎNȘALĂ

În *Istoria eterodocșilor spanioli*, Marcelino Menéndez Pelayo arată că, după cum spune o legendă, Ramón Llull a rămas fermecat odată de frumusețea unei tinere genoveze, pe care a urmărit-o până în interiorul bisericii Sfânta Eulalia. Doamna (pe care unii o numesc Ambrosia del Castello, iar alții, Leonor) nu a găsit altă modalitate mai potrivită pentru a potoli avântul lui Llull decât să-și dezgolească pieptul și să-i arate sânul devorat de cancer. Astfel filosoful a primit una dintre lecțiile cele mai revelatoare despre „zădărnicia deliciilor" omenești și despre cât de înșelătoare pot să fie aparențele. Din acel moment Llull și-a părăsit casa și familia, dedicându-se studierii științelor și religiei.

„Această istorie – comentează ironic Alberto Savinio în *Noua Enciclopedie* a sa – ne arată nu numai cât de amăgitoare poate fi aparența, ci și caracterul de o mare integritate al acelei doamne, atât de diferit de al alteia, care a reușit să se căsătorească, iar în noaptea nunții, odată cu peruca, dantura falsă, sânii și pulpele artificiale, și-a lăsat trei sferturi din persoana ei pe măsuța de toaletă."

BOUL TĂCUT

Toma d'Aquino a fost filosoful cel mai important al Evului Mediu. În opera sa el a încercat să împace unele dintre cele mai importante principii aristotelice cu platonismul și teologia creștină.

Familia sa îl pregătise pentru a se dedica unei cariere ecleziastice, dar s-a simțit decepționată atunci când Sfântul Toma a ales Ordinul dominicanilor, un ordin de călugări-cerșetori care depuneau legământ de sărăcie. Pentru a-l face să renunțe la această idee, frații săi au mers până într-acolo încât l-au sechestrat și l-au închis în turnul unui castel aflat în proprietatea familiei. Toma a folosit însă perioada de sechestrare pentru a studia mai temeinic

Ramón Llull (1232–1316 d.Hr.)

Sfânta Scriptură, precum și *Aforismele* lui Petrus Lombardus ori operele lui Aristotel. Pentru a-l tenta pe Toma, frații lui i-au trimis o frumoasă prostituată, pe care el a alungat-o, amenințând-o cu un tăciune aprins scos din vatră. În cele din urmă, Toma d'Aquino și-a atins scopul și și-a putut dedica restul vieții studiului și adorării lui Dumnezeu.

Pentru netulburata lui atitudine reflexivă și pentru corpolența sa, colegii săi de studii l-au poreclit „boul mut". Cu privire la aceasta, maestrul său, Sfântul Albert cel Mare, a spus: „Este numit boul tăcut. Eu spun însă că atunci când acest bou va mugi, mugetele sale vor umple lumea."

UITE CUI ÎI VORBEȘTE DUMNEZEU

Întreaga filosofie medievală se axează pe existența lui Dumnezeu. Sfântul Toma d'Aquino și alți filosofi medievali au încercat să armonizeze relațiile între rațiune și credința în Dumnezeu, dar adevărul este că în această presupusă concordie rațiunea ieșea mereu în pierdere.

Cu deosebire străin de rațiune este tot ce se referă la miracole și la apariții divine. Chiar și

Sfântul Toma d'Aquino (1225–1274 d.Hr.)

așa există credincioși care au convingerea că Dumnezeu apare din când în când unora dintre noi. O parodiere a oamenilor prea creduli o găsim într-o istorioară poloneză de origine evreiască, al cărei personaj principal, Srulek, este un om pe cât de spiritual, pe atât de obtuz (un fel de premergător al acelui popular personaj de televiziune din zilele noastre numit Homer Simpson). În istorioară se spune că într-o zi Srulek s-a dus la rabin și i-a spus:

– Rabinule, rabinule, a vorbit Dumnezeu.

Sceptic, rabinul l-a întrebat:

– Cu tine?

– Nu, cu Pinkus. Mi-a spus-o chiar el.

– Și nu știi că Pinkus are faimă de mincinos?

Srulek a rămas pe gânduri o clipă și apoi l-a întrebat pe rabin, nu fără o oarecare mirare:

– Ba da, dar atunci de ce o fi vorbit Dumnezeu tocmai cu un mincinos?

BRICIUL LUI OCKHAM

Cel mai faimos brici din istoria filosofiei este cel al lui Ockham, numit astfel în cinstea filosofului nominalist din secolul al XIV-lea care a propus următorul principiu metodologic: să nu înmulțim entitățile dacă nu este

necesar, adică să nu considerăm posibilă existența unei entități dacă nu este necesar pentru explicarea faptelor. Cu acest principiu de economie, Ockham a încercat să „bărbierească" metafizica și teologia tradiționale, care abundau în utilizarea unor ipoteze și concepte total străine de experiență. Dintre filosofii care și-au asumat acest principiu igienic, cei care l-au respectat totdeauna cel mai mult au fost așa-numiții empiriști, despre care s-a spus însă că unii și-au tăiat în cele din urmă nasul deoarece s-au grăbit atât de mult să folosească briciul.

MĂGARUL LUI BURIDAN

Una dintre fabulele faimoase din istoria filosofiei este cea a măgarului lui Buridan, atribuită în mod eronat lui Jean Buridan, om de știință și filosof din secolul al XIV-lea. Fabula zice așa:

„A fost odată un măgar flămând care avea în apropierea sa două grămezi de fân de mărime egală și la distanță egală de el. Nehotărât, măgarul privea la stânga și vedea o grămadă de fân, privea la dreapta și vedea o grămadă de fân identică. Cum amândouă îl

atrăgeau cu aceeași putere, nu reușea să se decidă pentru nici una din ele. În cele din urmă animalul a murit de foame pentru că nu s-a hotărât să mănânce din nici una dintre cele două grămezi."

Această fabulă a fost interpretată în foarte multe feluri. Uneori este folosită pentru a arăta că nu există liberul-arbitru, pentru că alegem întotdeauna un anumit curs al acțiunii impulsionați de forța motivelor, în așa fel încât motivele mai puternice sunt cele care ne determină alegerea. Mai curând însă fabula pare a fi o parodie a acestei teorii, ale cărei consecințe absurde vor fi ridiculizate. S-a spus, de asemenea, că oamenilor nu li se poate întâmpla niciodată așa ceva tocmai pentru că noi, spre deosebire de animale, avem libertatea indiferenței, adică posedăm facultatea de a decide în mod absolut independent de motive. Nu lipsesc nici cei care nuanțează această teză, afirmând că voința nu este deloc indiferentă față de motive, deși nu se lasă pusă în mișcare de ele în mod necesar.

În fine, chiar și în ziua de azi continuă discuțiile despre fabulă. De aceea, deși ni se spune că acel măgar a murit de foame, mai curând se pare, așa cum remarcă André Comte-Sponville, că „rămâne mereu viu".

MISTICII

Curentul cel mai radical al misticii medievale susținea că omul nu poate ajunge la Dumnezeu prin metode raționale, dar poate comunica totuși cu el grație extazului. Evident, misticii sunt zgârciți la vorbă atunci când descriu înfățișarea lui Dumnezeu în momentul în care iau legătura cu el, iar în loc să ne spună ceva în acest sens se mulțumesc să imite bolboroseala bebelușilor ori să ne povestească un noian de lucruri, tocmai dintre cele care spun cum nu este Dumnezeu. În cel mai bun caz exprimă într-o manieră poetică ideea că totul este unul și că de aceea Dumnezeu se află peste tot. Așa a spus-o pentru urmași Maestrul Eckhart: „Ochii cu care îl vedem pe Dumnezeu sunt aceiași cu care el ne privește."

DESPRE ÎNGERI

Îngerii, aceste creaturi pur spirituale care, conform tradiției iudeo-creștine, au menirea de a aduce la cunoștința oamenilor mesajele lui Dumnezeu, au fost obiectul unor numeroase speculații din partea filosofilor și teologilor

medievali. Aceștia nu au vrut doar să le determine în mod rațional existența, ci au discutat neobosit dacă erau absolut imateriali sau nu; dacă aveau putere și capacitate de a acționa ori erau doar un act, precum Dumnezeu etc. Nu au lipsit nici clasificările, cum este cea a lui Pseudo-Dionisie, care s-a aventurat să alcătuiască trei ierarhii, fiecare dintre ele având trei clase distincte.

Dezbaterile despre natura îngerilor au fost antologice. Dacă a fost faimoasă polemica susținută în legătură cu sexul îngerilor (chestiune asupra căreia încă se mai discuta la Constantinopol în anul 1453 și care va da naștere expresiei „discuții bizantine", pentru că în timp ce teologii reuniți acolo polemizau cu privire la sexul îngerilor, armata turcă se pregătea să cucerească orașul), nu mai puțin celebră a rămas cea despre numărul îngerilor care încap în gămălia unui ac.

RĂSPUNSURI ȘI ÎNTREBĂRI

Filosofia creștină a fost criticată pentru faptul că nu era o adevărată filosofie, întrucât, acordând un rang prioritar credinței, dă drept sigure o serie de adevăruri înainte de a

le investiga în mod rațional. Mie această atitudine îmi amintește de o anumită legendă din tradiția creștină, conform căreia a fost odată un sihastru care alerga prin deșert strigând:

– Am un răspuns, am un răspuns! Cine are o întrebare?

Filosofie modernă

CU CINE SĂ-ŢI PETRECI VEŞNICIA?

Machiavelli a îndeplinit timp de mai mulţi ani funcţia de secretar al Cancelariei din Florenţa, ceea ce i-a permis să-l cunoască, printre alţii, pe Cesare Borgia. Tocmai pentru nedisimulata sa admiraţie arătată acestui personaj tulbure a ajuns să fie poreclit „majordomul diavolului".

Mulţumită intensei sale activităţi diplomatice, Machiavelli a cunoscut secretele vieţii politice, în care, conform opiniei sale, predominau manipularea şi înşelăciunea. A dezvoltat în cele din urmă o filozofie politică cu trăsături realiste, care ridică în slăvi raţiunea de stat, întrucât pentru orice om de stat singurul lucru important este să-şi păstreze puterea şi să menţină ordinea. Principele trebuie să fie înainte de toate un strateg care ştie să-şi calculeze acţiunile în vederea singurului rezultat care îl interesează: succesul. Prin urmare, scopul scuză mijloacele.

Având o viziune atât de lipsită de ocolișuri și pesimistă asupra politicii și condiției umane, nu este de mirare că circulă următoarea legendă în jurul morții sale: se spune că, de acum bolnav și cu puțin timp înainte de a muri, Machiavelli a visat că murise. În visul său a avut acces la viziunea paradisului și a infernului. În paradis se aflau cei înfometați, cei blânzi și cei săraci cu duhul, în timp ce infernul era plin de filosofi, libertini și oameni de stat. Când Machiavelli a povestit despre ciudatul său vis, cineva l-a întrebat unde prefera el să-și petreacă veșnicia. Machiavelli a răspuns:

– Fără nici o îndoială, prefer compania papilor, principilor și regilor decât pe cea a călugărilor, cerșetorilor și apostolilor.

COPIII-MINUNE

Pico della Mirandola a fost un filosof italian din Renaștere, care s-a distins prin înțelepciunea sa și prin memoria sa prodigioasă. Încă din copilărie a atras atenția prin precocitatea cunoștințelor acumulate. Odată, pe când era doar un copil, Pico a făcut o demonstrație de talent în fața mai multor persoane care asistau la o reuniune, iar un cardinal, care era și el de

Niccoló Machiavelli (1469–1527 d.Hr.)

față, a comentat cu maliţiozitate că toţi copiii minune devin idioţi când ajung adulţi. Pico nu şi-a înghiţit vorba şi a spus:

– Într-adevăr, se vede că Eminenţa Voastră a fost un copil-minune.

UN STOMAC LUTERAN

Erasmus din Rotterdam, umanist şi filosof catolic din secolul al XVI-lea, s-a remarcat prin spiritul său tolerant. A împărtăşit cu luteranii interesul pentru realizarea unei reforme profunde a creştinismului. De aceea au fost destui teologi catolici care afirmau că „Erasmus a pus ouăle pe care le-a clocit Luther." Dar şi divergenţele sale cu protestanţii au fost mari, deoarece Erasmus a repudiat întotdeauna fanatismul luteran, iar Luther, în ceea ce îl priveşte, a ajuns să spună: „Cel care îl striveşte pe Erasmus va omorî o ploşniţă care va mirosi mai puţin urât moartă decât vie."

Erasmus a încercat recuperarea spiritului creştin timpuriu, care fusese realmente îngropat în practică de către Biserica oficială. Această atitudine a sa, care diferea de multe dintre riturile şi dogmele catolice, se evidenţiază în anumite episoade ale vieţii lui, cum este acela

Erasmus din Rotterdam (1467–1536 d.Hr.)

în care, fiind certat de cineva care l-a surprins mâncând carne într-o vineri din postul mare, Erasmus a replicat cu umor:

– Sufletul meu este catolic, dar stomacul meu este luteran.

ANTIMECENA

Erasmus a primit de la episcopul de Cambray o alocație pentru a-și plăti studiile de teologie făcute la Paris. Erasmus, care avea deja pe atunci treizeci de ani și reușea cu greu să supraviețuiască cu acea sumă infimă, a fost nevoit să se cazeze la Collège Montaigu, în care excesul de disciplină și de austeritate își dădeau mâna cu lipsa de igienă și abundența insectelor. Această ambianță o va reflecta Erasmus în *Colocvii,* în care scria că oamenii nu ieșeau de la Montaigu cu fruntea acoperită de lauri, cum se credea îndeobște, ci de purici.

Atâtea privațiuni a avut de îndurat acolo Erasmus o bună bucată de vreme, încât la un moment dat a ajuns să ia în derâdere mecenatul episcopului, spunând despre acesta că era, în realitate, un antimecena.

CĂSĂTORIA PERFECTĂ

Montaigne, filosof francez din secolul al XVI-lea care a făcut în *Eseuri* dovada unui scepticism tolerant și moderat, considera că nu exista în epoca sa o instituție mai bună decât cea a căsătoriei, deși, e drept, își nuanța afirmația spunând că alegerea partenerului trebuia făcută totdeauna după criterii raționale și nu lăsându-te purtat de pasiuni. În ciuda faptului că sunt atâția cei care se plâng de viața lor conjugală, spunea Montaigne, este imposibil să ne dispensăm de această instituție. Concluzia sa a fost următoarea: „Cu căsătoriile se întâmplă la fel ca și cu coliviile: păsările aflate în afara lor caută cu disperare să intre, iar cele care se află înăuntru caută cu tot atâta disperare să iasă."

Oricum, Montaigne făcea și glume pe seama căsătoriei, asumându-și vorba după care „căsătoria perfectă ar fi cea între o oarbă și un surd".

ATAȘAMENTUL FAȚĂ DE METODA EXPERIMENTALĂ

La cumpăna dintre secolele al XVI-lea și al XVII-lea, Francis Bacon și-a propus să reformeze metoda științifică și societatea epocii

sale. Bacon a criticat și a clasificat diferitele feluri de prejudecăți de care se lasă de obicei influențată mintea noastră. De asemenea, a propus înlocuirea metodei aristotelice, întrucât, după părerea sa, nu ținea seama suficient de datele experienței cu o alta, cea experimentală. Așa a ajuns să polemizeze cu breasla metafizicienilor, despre care a spus că se asemănau cu stelele prin faptul că „dau lumină puțină pentru că se află prea sus".

Pasiunea sa pentru metoda experimentală i-a adus însă și moartea, întrucât a vrut să verifice pe propria piele adevărul unei ipoteze pe care o formulase cu puțin timp în urmă, conform căreia zăpada putea folosi la conservarea cărnii. Bacon a făcut experimentul cu o găină eviscerată și umplută cu zăpadă, dar în timp ce făcea experimentul a contractat o răceală puternică și a murit ca urmare a acesteia.

SLĂNINĂ DE PORC

Fiind Bacon lord cancelar, a trebuit să examineze o petiție a unui acuzat care cerea clemență apelând la asemănarea numelor lor, ce îi unea, întrucât împricinatul se numea Hogg („porc"), iar cancelarul, Bacon („slănină").

Francis Bacon (1561–1626 d.Hr.)

– Hogg trebuie să-i fie familiar lui Bacon, a spus acuzatul.

Lordul cancelar i-a răspuns:

– Nu până când Hogg va fi spânzurat.

DE LA ÎNDOIALA METODICĂ LA VATICAN

Descartes și-a propus să se îndoiască de orice era posibil să te îndoiești, cu intenția de a găsi un adevăr care să fie incontestabil. Astfel, a remarcat că era posibil să te îndoiești de existența unei lumi exterioare gândurilor noastre și chiar de adevărurile matematice. A ajuns însă și la concluzia că oricât de exhaustivă și metodică ar fi îndoiala noastră, nu vom putea niciodată să ne îndoim de faptul că ne îndoim. Prin urmare, puși pe îndoială, putem să ne îndoim de toate, cu excepția propriei îndoieli.

Întrucât a te îndoi este un mod de a gândi, Descartes a afirmat „Gândesc, deci exist." Pornind de la această primă evidență, a crezut că putea demonstra existența lui Dumnezeu, de unde a dedus apoi existența lumii aflate în afara minții. Astfel, pentru Descartes Dumnezeu devine garantul cunoașterii lumii.

René Descartes (1596–1650 d.Hr.)

Nu este de mirare că Borges a spus în legătură cu aceasta: „Eu cred că rigoarea lui Descartes este aparentă ori fictivă, ceea ce se observă din faptul că pleacă de la o gândire riguroasă, iar în final ajunge la ceva atât de extraordinar cum este credința catolică. Pleacă de la rigoare și ajunge... la Vatican."

FILOSOFUL MASCAT

Descartes a fost numit „filosoful mascat", pentru că atât viața, cât și opera i-au fost învăluite în deghizări. El însuși a scris: „Tot așa cum actorii chemați să intre în scenă își pun o mască pentru ca nimeni să nu poată vedea pudoarea pe care o reflectă chipul lor, la fel eu, gata să intru în acest teatru care este lumea și în care am fost până acum doar spectator, înaintez având o mască pe față."

Multe din precauțiile pe care și le-a luat Descartes atunci când și-a prezentat public descoperirile erau în legătură cu teama de a nu fi victima persecuțiilor ecleziastice. Astfel, în 1633, când a aflat că Galilei a fost condamnat de Inchiziție, el a decis să oprească publicarea uneia dintre lucrările sale. După cum relatează W. Weischedel, a ajuns să trimită o

scrisoare unui prieten în care spunea: „Lumea nu îmi va cunoaște opera înainte de a fi trecut o sută de ani de la moartea mea.“ La aceasta, prietenul său a răspuns în glumă că, întrucât omenirea nu se putea lipsi atât timp de cărțile unui asemenea învățat, ar trebui, poate, să se gândească să-l omoare cât mai repede.

CEASURILE NU FAC PUI

În anul 1649, Descartes a acceptat invitația reginei Christina și s-a mutat în Suedia pentru a fi mentorul suveranei. Întrucât regina insista să primească lecțiile de filosofie foarte devreme (nici mai mult, nici mai puțin decât la cinci dimineața), Descartes, care era obișnuit să doarmă până la prânz, a trebuit să-și schimbe regimul de viață. Din această cauză și a temperaturii scăzute s-a îmbolnăvit de pneumonie, boală care i-a provocat în cele din urmă moartea, la patru luni după ce venise în acea „țară a urșilor, stâncilor și gheții“ (deși, după alte surse, ar fi murit otrăvit de luterani, care se temeau de posibila influență a unui filosof catolic asupra suveranei suedeze). Înainte însă ca acest lucru să se întâmple, regina a avut prilejul să-și demonstreze ascuțimea

minții în fața învățatului francez. S-a întâmplat atunci când Descartes i-a expus teoria lui mecanicistă conform căreia universul este ca o mașină în care toate corpurile funcționează la fel ca și ceasurile. Când a auzit aceasta, regina a obiectat:

– Bine, dar eu nu am văzut niciodată ca un ceas să nască ceasuri-bebeluși.

CINA IDIOȚILOR

Multă lume îi asocia pe filosofi cu persoane frugale și mai degrabă incapabile să se bucure de plăcerile vieții. Așa trebuie să fi crezut și contele de Lamborn, care s-a întâlnit într-unul dintre cele mai bune localuri din Paris cu Descartes, cel mai faimos filosof din secolul al XVII-lea, care, cu gesturi pline de satisfacție, se înfrupta dintr-un delicios fazan. Văzându-l, contele i s-a adresat cu următoarele cuvinte:

– Nu știam că filosofii se desfată cu lucruri atât de materiale ca acesta.

Contrariat de impertinența contelui și de imixtiunea lui, Descartes i-a replicat:

– Ce credeați, că Dumnezeu a făcut aceste bunătăți ca să le mănânce doar idioții?

MAI MULT VOLUM DECÂT CAPACITATE

Blaise Pascal a fost unul dintre reprezentanții de seamă ai științei și filosofiei secolului al XVII-lea. În domeniul filosofic s-a remarcat prin spiritualismul său și prin cercetarea limitelor rațiunii. A sa este ideea conform căreia „inima are rațiunile ei pe care rațiunea nu le cunoaște". Pe tărâm științific, a făcut importante descoperiri în domeniile matematicilor, fizicii, hidrodinamicii și hidrostaticii.

Acest neastâmpăr științific apare reflectat în cheie umoristică în judecata pe care a enunțat-o cu privire la un anumit bărbat care se remarca prin mărimea și grăsimea sa, ca și prin sărăcia de spirit:

– Asta demonstrează, a spus Pascal, că un corp poate avea mult mai mult volum decât capacitate.

RĂMĂȘAGUL LUI PASCAL

Pascal a propus un argument pentru credința în Dumnezeu, sub forma unui rămășag. Ce este mai bine pentru viața noastră, să credem în Dumnezeu sau să nu credem? Dacă ne hotărâm să credem și rezultă că Dumnezeu

există cu adevărat, atunci ne câștigăm mântuirea, viața veșnică în ceruri, în timp ce dacă Dumnezeu nu există, atunci nu am pierdut nimic crezând în existența sa. Ei, bine, dacă nu credem în Dumnezeu și se dovedește că Dumnezeu nu există, atunci nu pierdem nimic, dar dacă Dumnezeu există, pierdem mântuirea și suferim pedeapsa iadului. Prin urmare, conchidea Pascal, este mai folositor, oricum ai privi, să crezi în Dumnezeu decât să nu crezi în el.

Eu am însă mari îndoieli că această credință calculată ar fi răsplătită de Dumnezeu. Mai mult chiar, aș putea paria că rămășagul lui Pascal nu-i va face nici o plăcere lui Dumnezeu.

SEXUL FANTOMELOR

În opera sa *Tratat teologico-politic*, Spinoza a făcut o critică rațională a religiei, eliminând din ea tot ce ținea de superstiții. Hugo Boxel, fost ministru din Gorinchen, probabil că a citit cartea și i-a trimis o scrisoare lui Spinoza, în care mărturisea credința sa în existența fantomelor și își exprima convingerea că toate erau de sex masculin. Acest din urmă lucru îl deducea din faptul că spectrele nu simțeau nevoia să nască. În scurta corespondență pe care au

purtat-o cei doi, Spinoza a arătat că nu exista nici o dovadă care să justifice ipoteza existenței fantomelor și că acestea nu erau decât rodul imaginației. În privința supoziției că toate fantomele ar fi de sex masculin, a spus cu ironie că acest lucru nu trebuia dedus din nici o altă ipoteză, ci era suficient ca aceia care afirmau că vedeau fantome să arunce o privire asupra organelor genitale ale acestora pe sub cearceaful cu care ele se înveleau.

TEOLOGUL OPTIMIST

Spinoza susținuse că lumea există din necesitate. Cu toate acestea, Leibniz va afirma că lumea noastră nu este necesară, ci doar una din multele lumi posibile concepute de Dumnezeu. Dar atunci de ce există această lume și nu alta? Conform opiniei lui Leibniz, în momentul creației Dumnezeu a ales cea mai bună dintre toate lumile posibile. De aceea lumea noastră nu este perfectă, dar este totuși cel mai bun univers posibil. Cu aceasta, Leibniz încerca să justifice existența răului în lume (acest optimism va fi parodiat mai târziu de Voltaire în celebrul său *Candide*, o povestire în care unul dintre protagoniști,

Pangloss, încearcă să explice toate suferințele sale și ale tovarășilor săi apelând la principiile filosofice ale lui Leibniz. În mijlocul atâtor nenorociri, lecția lui Pangloss nu pare însă prea convingătoare. Dacă aceasta este cea mai bună dintre lumile posibile, oare cum sunt celelalte? încheie Voltaire).

Teoria lui Leibniz amintește de o legendă populară care circulă prin Europa. În ea se arată că un teolog preamărea din amvon calitățile lucrării Domnului. După ce a terminat predica, un cocoșat s-a apropiat de el și i-a spus:

– Dacă Dumnezeu face totul atât de bine cum spui dumneata, atunci cum se explică cocoașa mea?

Teologul, care cunoștea, probabil, teoria lui Leibniz, a răspuns:

– De ce te plângi, omule? Ești atât de potrivit... pentru a fi cocoșat.

O LOVITURĂ DE PICIOR DATĂ IDEALISMULUI

Descartes și Locke, atât de opuși în teoriile lor, afirmau însă amândoi că tot ceea ce cunoaștem sunt idei (deși Descartes considera că oamenii au anumite idei înnăscute, în timp ce

Voltaire (1694–1778 d.Hr.)

Locke spunea că toate veneau din experiență). Berkeley va fi de acord cu ei în această privință, dar va concluziona că, întrucât tot ce cunoaștem sunt idei, nu putem demonstra că există o realitate în afara ideilor noastre. Cunoașterea noastră se limitează, așadar, la ideile percepute în suflet și nu avem dreptul să presupunem existența altor realități în afara lui.

Cu privire la aceasta, în secolul XX, filosoful britanic George Eduard Moore, apărător al realismului și al simțului comun, afirma cu oarecare sarcasm că pentru a demonstra existența lumii exterioare este suficient să ne întindem mâinile în fața noastră.

Cu mai puține menajamente a procedat, în secolul al XVIII-lea, Samuel Johnson, care a dat într-o zi cu piciorul într-o piatră în timp ce striga:

– În acest fel demonstrez eu existența lumii exterioare.

IDEI FECUNDE

Voltaire a parodiat idealismul lui Berkeley afirmând că din acesta se deducea că atunci când un bărbat fecundează o femeie nu este vorba decât de o idee care se instalează în interiorul altei idei, având drept rezultat nașterea unei a treia idei.

EMPIRISTUL ȘI OILE

În secolul al XVIII-lea, David Hume a apărat empirismul radical (doctrina care afirmă că este de încredere doar informația pe care o primim prin intermediul simțurilor), dar a propus ca acesta să fie corectat în viața de zi cu zi cu ajutorul unei serioase doze de bun-simț, lucru care, cu siguranță, l-a ajutat să nu devină ridicol în mai multe prilejuri, spre deosebire de protagonistul următoarei glume, devenite clasice:

Un empirist vizita o fermă însoțit de câțiva prieteni, când unul dintre aceștia, văzând o turmă de oi fără lână, a spus:

– Se vede că oile au fost tunse de curând.

La care empiristul, credincios principiilor sale metodologice, a precizat:

– Din această perspectivă se pare că așa este.

SĂ MULGI TAURUL

James Boswell povestește că Samuel Johnson nu avea o părere bună despre filosofii inovatori precum Hume. Despre ei spunea că nu erau în stare să mulgă mai mult lapte de la

vaca adevărului și de aceea s-au hotărât să mulgă taurul.

UN DOCUMENT INUTIL

Montesquieu a fost unul dintre marii filosofi ai Iluminismului. A scris celebrele *Scrisori persane* în care a satirizat societatea franceză de la începutul secolului al XVIII-lea, în care lui i-a fost dat să trăiască. Critica mai cu seamă absolutismul de stat și intoleranța religioasă. Despre Ludovic al XIV-lea, monarhul francez, spunea că era un mag care putea face în așa fel încât oamenii să se omoare între ei fără nici un motiv, iar despre papa Clement al XI-lea că era un alt mag, în stare să-i facă pe oameni „să creadă că trei este la fel ca unu, iar pâinea care se mănâncă nu este pâine".

Aceasta nu l-a împiedicat totuși ca după câțiva ani să-i câștige favorurile papei Benedict al XIV-lea, care adăpostea sub mecenatul său diferiți artiști și scriitori. Fapt este că după ce l-a cunoscut personal pe Montesquieu, papa s-a hotărât să-i ofere o bulă prin care atât el, cât și toată familia sa erau scutiți de ținerea postului mare pentru tot restul vieții. Pentru aceasta era însă nevoie ca în schimbul documentului să

plătească o sumă importantă drept taxe. Montesquieu nu a aflat despre acest lucru decât atunci când, mergând să ceară documentul, a fost informat de funcționarul de serviciu. Atunci Montesquieu a dat înapoi, făcând dovada inteligenței sale:

– Dacă mă gândesc bine, nu am nevoie de această hârtie. Sunt sigur că este suficient cuvântul papei ca să mă absolve în fața lui Dumnezeu, i-a spus el funcționarului.

ROUSSEAU CU PATRU PICIOARE

Rousseau l-a imaginat pe omul natural având trăsăturile bunului sălbatic, ale omului primitiv care fusese deja idealizat de unii călători și eseiști începând cu secolul al XVI-lea. Bazându-se pe acel model, Rousseau îl imagina pe omul natural ca pe o ființă liberă și fără dorința de a face rău aproapelui său; o ființă care caută să-și satisfacă nevoile naturale, dar nu acele false necesități create de societate; o ființă care nu a devenit încă egoistă și cu sete de câștig. În afară de aceasta, în starea naturală imaginată de el nu va fi existat proprietate privată și, prin urmare, nu vor fi existat nici bogați și săraci.

Rousseau considera că istoria omenirii nu este un proces progresiv, ci degenerativ („Totul iese bine din mâinile creatorului, totul degenerează în mâinile oamenilor", a scris el în cartea sa intitulată *Emil).* Acesta era unul dintre multele lucruri care îl deosebeau pe Rousseau de ceilalți filosofi ai Iluminismului (care aveau o viziune progresistă asupra istoriei) și care i-a atras ironiile lui Voltaire, care, după ce a citit una dintre cărțile lui Rousseau, a scris: „Îți vine să umbli în patru picioare."

UN SINUCIGAȘ SCRUPULOS

Rousseau avea un temperament delicat. Nevrotic, narcisist, ipohondru, masochist, suferea și de puternice accese de manie a persecuției. Autor al uneia dintre cele mai ambițioase opere despre educația copiilor (*Emil*, de care am amintit deja), nu s-a simțit însă în stare să se ocupe de educația propriilor săi fii, dându-i la orfelinate publice pe cei cinci care s-au născut din relația sa cu Thérèse Lavasseur.

Ca și cum nu ar fi fost destul, suferea de depresii care îl făceau să se gândească adesea la sinucidere. În legătură cu aceasta, Diderot povestește că într-o zi s-a dus să-l viziteze la

Jean-Jaques Rousseau (1712–1778 d.Hr.)

el acasă, la Montmorency, iar Rousseau i-a mărturisit, pe malul iazului, că fusese tentat să se arunce în el pentru a-și pune capăt zilelor.

– Și de ce nu ai făcut-o? l-a întrebat Diderot pe neașteptate.

Surprins de lipsa de tact a prietenului său, Rousseau i-a răspuns:

– Pentru că am băgat mâna în apă și mi s-a părut prea rece.

O LEGĂTURĂ ÎN PIELE

Opera lui Rousseau a exercitat o influență decisivă asupra unora dintre protagoniștii Revoluției Franceze. Acest lucru este atât de evident, încât, după spusele lui Alasdair MacIntyre, „circula o relatare – posibil apocrifă – conform căreia Thomas Carlyle lua odată cina cu un om de afaceri. Acesta, obosit de locvacitatea lui Carlyle, i s-a adresat cu reproș: «Idei, domnule Carlyle, nimic altceva decât idei!» Carlyle a replicat: «A fost odată un om numit Rousseau care a scris o carte ce nu conținea nimic altceva decât idei. A doua ediție a cărții sale a fost legată în pielea celor care au râs de prima ediție.»“

GĂZDUIT LA BASTILIA

Cel mai faimos filosof al Iluminismului se numea François-Marie Arouet și și-a publicat operele sub pseudonimul Voltaire. Autor al unor eseuri lucide și al unor satire incisive împotriva tiraniei, sarcasmul a devenit arma sa cea mai importantă împotriva dușmanilor pe care și-i făcuse. După ce a murit Ludovic al XIV-lea, iar regentul Franței, ducele de Orléans, a vândut jumătate din herghelia regală pentru a însănătoși economia regatului, Voltaire a scris un pamflet (sau, cel puțin i-a fost atribuit lui), în care spunea că ar fi fost mai bine dacă ar fi alungat jumătate din măgarii care pășteau la Curtea regală. În urma unui astfel de pamflet, Voltaire a fost închis la Bastilia. După câtva timp, regentul l-a iertat și chiar i-a dat ceva bani. Voltaire i-a acceptat cu o condiție:

– Maiestate, vă mulțumesc că vă ocupați de întreținerea mea, dar vă implor ca de acum înainte să nu vă mai ocupați și de găzduirea mea.

ADMIRAȚIE NEÎMPĂRTĂȘITĂ

Voltaire avea o mare stimă pentru opera medicului, fiziologului și poetului elvețian

Albrecht von Haller și nu înceta să elogieze public cărțile acestuia, până când, cu o anumită ocazie, cineva i-a spus:

– Eu cred că acest Haller vorbește urât de dumneata.

Voltaire nu și-a pierdut cumpătul și, cu ironia sa obișnuită, a observat:

– Ei, bine, nu trebuie să fim dogmatici: este posibil ca atât domnul Haller, cât și eu să greșim.

LIMBA ENGLEZĂ ȘI DINȚII

Când James Boswell, care era scoțian, a avut o întrevedere cu Voltaire, care era francez, dar cunoștea bine limba engleză, conversația a început în limba franceză. Întrucât Boswell l-a întrebat dacă a încetat să mai vorbească limba engleză, Voltaire i-a răspuns:

– Pentru a vorbi engleza trebuie să pui limba între dinți, însă eu mi-am pierdut dinții.

GUVERN LA APĂ!

În cursul aceleiași întrevederi, Voltaire, care nu și-a ascuns niciodată simpatiile pentru

regimul politic englez, și-a asezonat anglofilia cu obișnuita sa doză de umor: „Aveți cel mai bun guvern. Dacă devine rău, îl aruncați în ocean; de aceea oceanul vă înconjoară din toate părțile", i-a spus el lui Boswell.

GUVERNUL ÎMPOTRIVA RAȚIUNII

Alt enciclopedist, Claude Helvétius, a scris un tratat filosofic intitulat *Despre spirit* în care își asuma supozițiile senzualiste și materialiste ale lui Condillac. În virtutea acestora, Helvétius pleda în favoarea instaurării unei societăți eliberate de superstiții și care să respecte drepturile omului, ceea ce ar fi condus, conform opiniei sale, la fericirea speciei umane.

Când Voltaire, care a trebuit să trăiască mulți ani în exil (pentru că, așa cum scrisese chiar el, „este periculos să ai dreptate atunci când guvernul greșește"), a citit cartea lui Helvétius, el i-a spus acestuia:

– Cartea dumitale este inspirată de rațiunea cea mai profundă. De aceea, ar trebui să fugi din Franța cât mai repede.

Voltaire, care nu avea o deosebită simpatie pentru democrație, întrucât considera că masele erau în primul rând crude și proaste, nu a făcut economie de săgeți nici contra monarhiei, pe care a satirizat-o în această versiune prescurtată a fabulei lui Jotam:

„A trebuit odată să fie ales un rege al arborilor. Măslinul nu a vrut să renunțe la a avea grijă de uleiul său, nici smochinul de smochinele sale, nici vița-de-vie de strugurii ei, nici ceilalți arbori de fructele lor; ciulinul, care nu folosea la nimic, a devenit rege, pentru că avea spini și putea face rău."

BANCHERII ELVEȚIENI

Bancherii elvețieni erau faimoși în secolul al XVIII-lea. În legătură cu ei, i se atribuie lui Voltaire următoarea recomandare: „Dacă vezi vreodată un bancher elvețian că sare pe fereastră, să sari și tu după el. În mod sigur este rost de un câștig bănesc."

LIMBA ȘARPELUI

Între Voltaire și Frederic al II-lea al Prusiei au existat numeroase schimburi de idei, iar din când în când și de înțepături. Când Voltaire a spus că germana era o limbă utilă pentru război, dar lipsită de frumusețea pe care o avea franceza, Frederic al II-lea i-a replicat că franceza era o limbă atât de potrivită pentru minciuni încât el era convins că trebuie să fi fost limba pe care o vorbea șarpele atunci când a ademenit-o pe Eva.

UN TEXT SCANDALOS

Nicholas de Chamfort, moralist francez din secolul al XVIII-lea și autor al unor aforisme pătrunzătoare, colecționa anecdote spumoase pe care ni le-a transmis și nouă, precum cea în care cineva elogia o anumită ediție a Bibliei în fața abatelui Terrasson. Acesta a spus:

– Da, scandalul din text se păstrează în toată puritatea lui.

POTOPUL

Pesimismul față de condiția umană proiectează o imagine fatalistă asupra răutății oamenilor în alt aforism, pe care Chamfort îl atribuie unui mizantrop al cărui nume preferă să nu ni-l dezvăluie:

„Doar inutilitatea primului îl împiedică pe Dumnezeu să trimită un al doilea potop."

PLIMBAREA DECAPITATULUI

Marchiza de Deffand, prietenă a lui Voltaire și iubitoare de filosofie, al cărei salon de întâlniri avut cea mai bună reputație dintre toate cele care au înflorit în secolul al XVIII-lea, îl asculta într-o zi pe arhiepiscopul de Paris, domnul Polignac, care vorbea despre miracolul Sfântului Dionisie. Arhiepiscopul povestea că sfântul însuși, după ce a fost decapitat, și-a luat capul de pe pământ și a început să meargă spre locul unde s-a ridicat biserica sa.

– Și a ajuns până acolo cu capul sub braț, a spus arhiepiscopul, subliniind faptul că sfântul a reușit să reziste astfel pe durata întregii distanțe.

Marchiza, o femeie luminată care nu credea în superstiții, a avut o replică mușcătoare:

– Oricum, în asemenea cazuri cel mai greu este primul pas.

SEXUL OPINIILOR POLITICE

Madame de Staël a fost una dintre cele mai remarcabile femei printre intelectualii francezi de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea. Influențată intelectual de Rousseau, dar și de Voltaire, nu a renunțat niciodată să-și expună ideile, în ciuda vremurilor cumplite în care i-a fost dat să trăiască.

Adversară neînduplecată a lui Napoleon, a fost urâtă și hărțuită de acesta. Divergențele s-au manifestat înainte ca el să fi devenit împărat. Pe când nu era încă decât general, Madame de Staël, impresionată de prestigiul militarului, l-a invitat la una din seratele pe care le organiza în saloanele ei. Acolo, baroana și-a expus opiniile politice, iar apoi l-a întrebat pe Napoleon dacă era de acord cu ele. Acesta s-a mulțumit să spună doar atât:

– Adevărul este că nu am ascultat nimic din ce ați spus. Ca să fiu sincer, nu mi se pare bine ca femeile să aibă păreri politice.

La aceste cuvinte baroana a replicat:

– Domnule Bonaparte, trăim într-o țară în care suntem ghilotinați pentru ideile noastre politice. Vi se pare nepotrivit, în aceste condiții, că noi, femeile, vrem să știm pentru ce ni se taie capul?

MAI MULȚI PROȘTI DECÂT ORBI

Când Madame de Staël a fost întrebată cum se explica faptul că femeile frumoase au mai mult succes la bărbați decât cele inteligente, ea a răspuns:

– Pentru că există puțini bărbați orbi, dar mulți bărbați proști.

RISCUL DE A AVEA DREPT SFETNIC DOAR NOAPTEA

Lichtenberg a fost unul dintre gânditorii iluminiști pe care Kant îi stima cel mai mult. Goethe (care a spus, nu fără oarecare exagerare, că „fiecare din glumele sale ascunde în

realitate o problemă filosofică"), Schopenhauer și Nietzsche i-au elogiat aforismele, dintre care unele mustesc de umor, uneori un umor negru, așa cum a știut să vadă André Breton. Iată, de exemplu, o mostră:

„Există persoane care nu sunt în stare să ia vreo hotărâre fără să-și ia noaptea drept sfetnic. Acesta este un lucru bun, dar sunt cazuri în care există pericolul de a fi făcut prizonier, cu pijama cu tot."

IMPERATIVUL CATEGORIC ȘI RĂZBOIUL DIN 1914

Kant, filosoful cel mai important din perioada modernă (iar pentru unii cel mai important din întreaga istorie a filosofiei), a lăsat o urmă de neșters în cultura germană. Teoria cunoașterii formulată de el, conform căreia nu putem ști cum este lumea în sine, ci doar cum apare pentru noi (dar ținând seama de faptul că pentru toți oamenii cunoașterea umană are aceleași caracteristici generale), continua să fie predată în multe universități germane la începutul secolului XX. Și etica lui Kant și-a făcut simțită influența în cultura germană, până într-atât încât se studia în școli. Această etică se axa pe imperativul categoric, adică pe

obligația necondiționată și universală care ne cere stăruitor să ne comportăm într-un anumit fel. Conform lui Kant, așa sunt obligațiile care caracterizează morala și nu pot fi impuse niciodată din afara propriei rațiuni (prin urmare, nu pot fi impuse nici de autorități), subliniindu-se astfel autonomia subiectului moral. S-ar putea spune că imperativul categoric este ceva asemănător legii universal valabile a conștiinței noastre. Kant oferă diferite formulări ale imperativului categoric. Una din ele spune: „Acționează astfel încât maxima după care îți conduci acțiunea să se poată transforma în lege universală." Altă formulare spune așa: „Tratează-i totdeauna pe oameni ca pe scopuri în sine și niciodată ca mijloace și instrumente pentru a obține alte lucruri."

Așa cum se poate vedea, imperativul categoric are prea puțină legătură cu respectarea obligatorie a ordinelor superiorilor, ceea ce se întâmplă în rândurile armatelor. Și ca și cum aceasta nu ar fi destul, Kant refuză explicit în câteva din textele sale recurgerea la război. Cu toate acestea, împăratul Wilhelm al II-lea a declarat în timpul Primului Război Mondial că victoriile obținute se datorau „bunurilor morale și spirituale pe care le-a lăsat

Imanuel Kant (1724–1804 d.Hr.)

moștenire poporului nostru marele învățat din Königsberg".

Toate acestea au făcut ca scriitorul austriac Karl Kraus să observe într-unul din articolele sale, cu obișnuitul său sarcasm: „Declar că nu am prevăzut ordinele «Drepți!», «Marș!», «La atac!», «Rezistați cu îndârjire!» ca fiind exemple de imperativ categoric. Semnat: Kant."

SCRUPULUL

Conform opiniei lui Kant, acțiunile morale sunt acelea pe care le realizăm doar din respect pentru datorie (pentru a ne subordona legii pe care ne-o dictează conștiința) și nu dintr-un fel de simpatie față de aproapele nostru sau din alt gen de înclinație naturală. Acest rigorism a fost parodiat de unul dintre marii poeți germani din secolul al XVIII-lea, Friedrich Schiller (la rândul său filosof și discipol al lui Kant) într-un mic poem satiric intitulat *Scrupulul*:

Îmi ajut cu plăcere prietenii,
dar să facă plăcere nu-l încântă
pe viermele conștiinței mele,
și de aceea el mă dezgustă.

CELIBATUL LUI KANT

Kant provenea dintr-o familie umilă, iar în tinerețe a avut de îndurat destule dificultăți economice. Doar atunci când a reușit să ocupe un post de profesor la Universitatea din Königsberg a putut să ducă o viață mai îndestulată. Pe de altă parte, a rămas toată viața celibatar, iar când era întrebat de ce nu se căsătorise niciodată, Kant răspundea jumătate în glumă, jumătate în serios:

– Când puteam să mă bucur de căsătorie nu am putut să mi-o permit, iar când am putut să mi-o permit nu mai eram în situația de a putea să mă bucur de ea.

FEMEILE NU AJUNG ÎN RAI

Deși Kant s-a purtat întotdeauna cu deosebită delicatețe și politețe față de femei, adevărul este că din părerile sale se putea întrevedea uneori o anumită misoginie amestecată cu umor. Astfel, îi plăcea să provoace doamnele, spunându-le că se putea demonstra, urmărind textul Bibliei, că femeile nu ajung în rai, deoarece, conform unui pasaj al Apocalipsei Sfântului Ioan, în ceruri s-a lăsat tăcerea timp

de jumătate de oră. Așa ceva ar fi fost imposibil dacă ar fi fost acolo o femeie, glumea Kant.

PUNCTUALITATEA LUI KANT

Kant era un om foarte metodic. Se scula, mânca și se culca în fiecare zi la aceeași oră. La fel de punctuală era și plimbarea lui de seară, la ora cinci după-amiază, nici un minut mai devreme, nici un minut mai târziu (doar lectura lui *Emil* de Rousseau l-a făcut să uite de plimbarea sa timp de câteva zile). Se spunea chiar, puțin în glumă, că plimbările lui erau folosite de vecini pentru a-și potrivi ceasurile.

O FILOSOFIE A LUI EU-EU

Conform filosofiei idealiste a lui Fichte, „eul este originea întregii realități". Deși Fichte nu neagă existența lumii exterioare, el afirmă că lumea nu înseamnă nimic dacă o separăm de eul care o experimentează.

Însă eul anterior oricărei experiențe despre care vorbește Fichte nu este exact același lucru cu eul psihologic al fiecăruia. Cu toate acestea, este ușor să se cadă în tentația de a-i identifica.

În acel caz, filosofia lui Fichte poate deveni ținta unor glume precum cea a lui Matthew Stewart: „Se spune că unii, auzind afirmația lui Fichte conform căreia lumea era propria lui creație, s-au întrebat: «Care este părerea soției sale în legătură cu aceasta?»“

TEORIA CUNOAȘTERII

Cărțile despre teoria cunoașterii sunt de obicei extrem de plicticoase și încâlcite. Câteva dintre cele mai importante sunt *Critica rațiunii pure* a lui Kant și *Eseu asupra intelectului omenesc* a lui Locke. Despre ele glumea Ambrose Bierce în *Dicționarul diavolului*, definind capacitatea noastră de înțelegere în felul următor: „O secreție cerebrală care permite celui care o posedă să distingă o casă de un cal, datorită acoperișului casei. Caracterul și legile ei le-a expus exhaustiv Locke, care a călărit o casă, și Kant, care a trăit într-un cal.“

RELIGIE CANINĂ

Friedrich Schleiermacher a fost un exponent fidel al înclinației religioase care a caracterizat

primul romantism german. Influențat de filosofia kantiană, s-a îndepărtat totuși de ea în unele aspecte importante.

Opunându-se radical raționalismului, care pretindea să reducă religia la rațiune, Schleiermacher a afirmat că religia se bazează pe sentimentul de dependență pe care oamenii îl au față de ceva superior lor, față de infinit. Acest lucru îl ironiza Hegel, spunând:

– Dacă religia s-ar baza pe sentimentul de dependență față de ceva superior, câinii ar fi ființele cele mai religioase din această lume.

CÂND TOATE PISICILE SUNT NEGRE

Împreună cu Hegel și Fichte, F.W.J. Schelling a fost unul dintre cei mai mari exponenți ai idealismului german. Deși în tinerețe a fost prieten cu Hegel, au ajuns în cele din urmă să se distanțeze unul de altul, mai ales pentru modul diferit în care înțelegeau Absolutul. Pentru Schelling, Absolutul consta dintr-o identitate inițială, anterioară tuturor diferențierilor. Hegel a parodiat această filosofie a identității, spunând că îi amintea de dictonul conform căruia „noaptea toate vacile sunt negre", ori, cum am spune noi, „noaptea toate pisicile sunt negre".

CUM SĂ COMBAȚI O MITRALIERĂ?

Filosofia lui Hegel este un idealism dialectic care revendică puterea contradicției atunci când vrem să avansăm în gândire. Hegel era însă un idealist absolut și afirma că totul este gândire și că, prin urmare, și realitatea se dezvoltă și progresează datorită contradicțiilor gândirii. Cu aceasta, Hegel a ignorat fără să clipească distanța dintre gândire și realitate. Totuși, așa cum atrage atenția H.J. Störig, citându-l pe E. Junger, o propoziție poate fi combătută, dar nu și o mitralieră.

Poate și din acest motiv José Bergamín spunea: „Dintr-o contrazicere poți ieși în câștig. Dintr-o contracție ieși diform."

PERSIFLAREA TRANSSUBSTANȚIERII

Hegel, care simpatiza protestantismul, ataca uneori furibund catolicismul. Rüdiger Safranski povestește că într-o zi Hegel a ajuns să spună într-un curs al său o glumă care trebuie să fi sunat a sacrilegiu pentru unele urechi: conform doctrinei transsubstanției, pâinea și vinul sfințite se transformă în trupul și sângele lui Hristos. Parodiind această doctrină, Hegel

a spus că în cazul în care un șoarece mănâncă o ostie de pâine sfințită, el a luat înfățișarea Domnului și, prin urmare, trebuie adorat la rândul său.

NEÎNȚELEȘII

Dificultatea înțelegerii gândirii lui Hegel este proverbială. În Prolog la *Fenomenologia spiritului* a scris, printre alte lucruri la fel ori chiar mai greu de înțeles: „Doar spiritualul este real; esența sau existența în sine este ceea ce se menține și ceea ce este determinat – a fi altul și a fi pentru sine – și ceea ce rămâne în sine însuși în această determinabilitate ori în existența sa în afară de sine sau este în sine și pentru sine. Dar această existență în sine și pentru sine este în primul rând pentru noi sau în sine, este substanța spirituală."

Pentru mine, fără comentarii; pentru sine, nu știu.

Despre presupusa înțelepciune a lui Hegel Schopenhauer a afirmat că nu era decât o bufonerie filosofică, un galimatias respingător, o înlănțuire obscură de nonsensuri și absurdități care amintește adesea de delirurile alienaților. În *Parerga și Paralipomena* el a scris:

„Dacă dorești cu tot dinadinsul să îndobitocești un tânăr și să-l faci incapabil de a avea orice idee, nu există mijloc mai bun decât să-l pui să studieze cu asiduitate operele în original ale lui Hegel, întrucât această monstruoasă acumulare de cuvinte care se ciocnesc și se contrazic în așa fel încât spiritul se chinuiește în van să gândească ceva atunci când le citește, până când renunță, obosit, anihilează în el încetul cu încetul capacitatea de a gândi într-un mod atât de radical încât din acel moment au pentru el valoare de gânduri floricelele retorice insipide și lipsite de conținut [...]. Dacă vreodată un preceptor se va teme că elevul său va ajunge mai deștept decât are el intenția să-l facă să ajungă, ar putea evita această nenorocire cu ajutorul studierii asidue a filosofiei lui Hegel."

Așa cum spunea Schelling (și el, fără îndoială, destul de obscur) cu privire la obscuritatea care domnea în filosofia epocii: „În filosofie, gradul în care cineva se depărtează de o exprimare inteligibilă aproape că a devenit o măsură a măiestriei acestuia." Ce este nostim la acești filosofi, spunea Heine, este faptul că pe deasupra se mai și plâng că nu sunt înțeleși. După cum se spune, ultimele cuvinte ale lui Hegel au fost:

– A fost unul care m-a înțeles și nici măcar acela nu m-a înțeles.

Există însă o parodie a acestei legende, care pare să facă aluzie la Marx (pentru că Marx și-a asumat dialectica hegeliană, dându-i însă o direcție materialistă pe care Hegel nu ar fi aprobat-o niciodată), conform căreia cuvintele lui Hegel trebuie să fi fost altele, și anume:

– A fost unul care m-a înțeles, dar pe acela nu l-am înțeles eu.

Filosofie contemporană

CONJURAȚIA PROȘTILOR

Bănuiala că lumea pe care o cunoaștem și pe care o considerăm reală nu este decât un fel de vis a fost o credință bine înrădăcinată în vechea înțelepciune indiană. Textele *Vedelor* numeau acea lume vizibilă și pe care credem că o cunoaștem „vălul mayei", vrând să spună cu aceasta că lumea pe care o cunoaștem nu este decât o simplă iluzie, un miraj produs de dorință. Conform acestei tradiții, adevărata lume ar fi lumea ocultă, lumea invizibilă care se ascunde în spatele lumii aparente.

În filosofia occidentală, această idee a fost asumată cu deosebită insistență de către Arthur Schopenhauer, care a susținut că realitatea, așa cum ne apare nouă, nu este realitatea autentică în sine, ci doar o simplă reprezentare care se produce în mintea noastră, un văl care ne acoperă ochii și ne face să vedem miraje.

Ei, bine, ce există dincolo de această lume iluzorie a reprezentărilor? În ce constă realitatea în sine? Kant, maestrul lui Schopenhauer, a stabilit că nu putem ști cum este lumea dincolo de reprezentările noastre, că această lume în sine este incognoscibilă. Cu toate acestea, Schopenhauer era convins de faptul că esența lumii, ceea ce lumea este dincolo de reprezentările noastre, nu este altceva decât voință oarbă, necontenit impuls, forță irațională.

De aceea principala operă a lui Schopenhauer se intitulează *Lumea ca voință și reprezentare*. Ca reprezentare, lumea apare populată de o mulțime de ființe individuale, iar ca voință (aceasta fiind lumea autentică, conform opiniei lui Schopenhauer), lumea nu este decât una, deoarece voința este aceeași, chiar dacă se manifestă sub diferite forme și veșminte în fața noastră.

Schopenhauer a publicat *Lumea ca voință și reprezentare* la vârsta de treizeci de ani și era convins că scrisese una din operele fundamentale ale istoriei filosofiei. Întrucât primirea care i s-a făcut cărții a fost cum nu se poate mai rece și a trebuit să treacă mulți ani înainte ca publicarea ei să aibă vreo repercusiune (în timp ce Hegel, pe care îl detesta atât de mult, era ridicat

Arthur Schopenhauer (1788–1860 d.Hr.)

pe culmile filosofiei), Schopenhauer își justifica insuccesul citând un aforism al lui Lichtenberg: „Dacă o carte și un cap se ciocnesc și se aude sunând a gol, este oare vina cărții?"

LUMINA ȘI SCORPIONII

Cu toate acestea, în ultimii ani ai vieții, Schopenhauer a început să se bucure de o anumită recunoaștere intelectuală. A ajuns să se apropie de el și un profesor universitar de filosofie, pe care, desigur, l-a expediat într-o manieră mai curând brutală, sugerându-i că după ce a fost luminat de el, ar trebui să facă același lucru pe care îl fac scorpionii când văd lumină și nu găsesc refugiu în întuneric: să-și înfigă coada otrăvită în propriul corp.

Acel profesor nu era, probabil, la curent cu profunda aversiune pe care o resimțea Schopenhauer față de breasla profesorilor universitari. Aceasta era atât de mare, încât a spus că nu îi era teamă să ajungă hrană pentru viermi după moarte, dar îi era în schimb teamă ca opera sa spirituală să nu fie distrusă de profesorii universitari de filosofie.

ÎMPOTRIVA MONOGAMIEI

Schopenhauer nu considera monogamia ca fiind neapărat o virtute, deoarece i se părea că ar fi ceva contra naturii. „În monogamie, bărbatul are prea mult dintr-odată și prea puțin pe termen lung, în timp ce cu femeia se întâmplă contrariul", a scris el. Prin urmare, conchidea: „Bărbații sunt infideli jumătate din viața lor și încornorați în cealaltă jumătate."

CVADRUPLA RĂDĂCINĂ

Schopenhauer și-a publicat teza de doctorat cu titlul: *Cvadrupla rădăcină a principiului rațiunii suficiente*. Când i-a arătat cartea publicată de puțină vreme mamei sale, cu care avea relații încordate, ce au dus chiar la o ruptură în cele din urmă, aceasta, care era și ea scriitoare, nu a ratat ocazia să-l ardă cu vorba în legătură cu titlul tezei:

– Ia te uită, *Cvadrupla rădăcină*. Ce e asta, o carte pentru spițeri? a comentat ea.

SCHOPENHAUER ȘI GRĂDINARUL

Așa cum am mai spus, Schopenhauer considera că esența lumii o reprezintă voința. După el, această voință este prezentă în toate lucrurile din lume (inclusiv, de bună seamă, propria persoană) și ne vorbește prin intermediul lor, dar numai atunci când avem o atitudine contemplativă și absolut dezinteresată avem capacitatea de a o auzi. Cu alte cuvinte, putem contempla voința doar atunci când reușim să uităm de noi înșine, menținându-ne așadar eliberați de orice constrângere a propriei noastre voințe. Ori, spus altfel, pentru a cunoaște secretele lumii este absolut necesar să depășești limitele strâmte ale propriei persoane și să te transformi în ceva asemănător „ochiului lumii".

În legătură cu aceasta, R. Safranski povestește că, la sfârșitul unei plimbări prin serele din Dresda, în timpul căreia Schopenhauer rămăsese absorbit vreme destul de îndelungată în contemplarea plantelor, de parcă ele, cu diversele lor forme și culori, ar fi vrut să-i comunice profundul lor mesaj, s-a apropiat de el, mirat, grădinarul serelor și l-a întrebat cine era. Schopenhauer i-a răspuns:

– Cine sunt eu? Ah, dacă dumneata ai putea să mi-o spui ți-aș fi foarte recunoscător.

PRIETENIE DE CÂINE

Schopenhauer avea o fire care îl făcea inaccesibil. Discuta cu aproape toată lumea și totuși nu prea avea prieteni. Acest lucru nu-l preocupa însă prea mult, ba chiar considera lipsa prietenilor ca pe un semn de superioritate: „Nimic nu trădează mai mult lipsa de cunoștințe în legătură cu chestiunile omenești decât atunci când se aduce ca argument pentru meritele și valoarea unei ființe omenești faptul că aceasta are mulți prieteni: de parcă oamenii își arată prietenia în funcție de merit și de valoare! Ca și cum nu s-ar comporta precum câinii, care îl iubesc pe cel care îi mângâie ori le dă de mâncare și nu le pasă de nimic altceva. Va avea prieteni cel care știe cel mai bine să mângâie, chiar dacă este cea mai cumplită fiară."

CÂINELE LUI SCHOPENHAUER

Schopenhauer a fost un mizantrop incorigibil tot timpul vieții sale. Odată cu înaintarea în

vârstă, a devenit un bătrân bombănitor și arțăgos, care se înțelegea mai bine cu câinele său, Butz, decât cu membrii propriei sale specii. Îl trata cu mai multă considerație decât pe multe persoane și nu era de mirare să fie auzit vorbindu-i câinelui ca și cum acesta ar fi putut să-l înțeleagă. Este adevărat că uneori se și supăra pe el. Atunci îl certa folosind una din insultele care, pentru Schopenhauer, era cea mai umilitoare: „Ființă omenească ce ești!"

HOHOTUL DE RÂS DE PE URMĂ

Søren Kierkegaard, care a fost considerat un precursor al existențialismului pentru că a revendicat caracterul ireductibil al existenței individuale, s-a interesat, de asemenea, de analizarea umorului și a ironiei. Kierkegaard găsea în umor o anumită simpatie pentru fragilitatea, durerea și absurdul din existența omenească, acel absurd care ne însoțește până în ultima clipă. În *Diapsalmata*, el a scris următoarele: „S-a întâmplat ca într-un teatru să izbucnească un incendiu în culise. Clovnul s-a dus să anunțe publicul despre cele întâmplate. Toți au crezut că era vorba de o glumă și au aplaudat; clovnul a repetat avertizarea, iar

spectatorii au început să râdă și mai tare. Tot așa cred eu că lumea se va sfârși printr-un hohot de râs general al unor mucaliți care cred că e vorba de o glumă."

REGICIDUL RATAT

În cartea sa *Clubul metafizicienilor*, Louis Menand spune că Oliver Wendell Holmes a scris o carte despre Platon, în care aducea unele critici gândirii marelui filosof grec. Holmes a dorit să știe părerea pe care o avea despre această carte a sa admiratul său maestru Ralph Waldo Emerson, care a făcut cu privire la ea o afirmație contondentă:

– Atunci când tragi într-un rege, trebuie să-l ucizi.

CAPITALUL LUI MARX

Karl Marx și-a petrecut o bună parte din viață făcând cercetări în biblioteca British Museum. Obiectivul fundamental al studiului său nu era altul decât descifrarea caracteristicilor societății capitaliste. Cercetările sale au culminat în cele din urmă cu publicarea

a ceea ce se consideră a fi principala sa operă: *Capitalul.*

Studiind însă atât de mult, Marx a neglijat alte aspecte, mai cotidiene, ale vieții. El și familia sa au trăit în condiții destul de modeste (principala sursă de venituri fiind articolele pe care le scria pentru câteva ziare, ca și ajutorul pe care îl primea de la prietenul și colaboratorul său F. Engels). De aceea, după câtva timp de la moartea lui, fiica sa, Jenny Marx, va comenta:

– Ce bine ar fi fost dacă iubitul meu tată ar fi petrecut câtva timp adunând capital în loc să se limiteze la a scrie despre el.

SCRIEREA LUI DUMNEZEU

Nietzsche a pus sub semnul întrebării toate presupusele virtuți ale tradiției creștine, încercând să demaște impulsurile obscure care se ascundeau în spatele lor. De exemplu, despre castitate a scris că la unii putea fi o virtute, dar „la mulți este aproape un viciu".

În cartea sa *Dincolo de bine și de rău* a ajuns chiar să ironizeze stilul literar al Sfintei Scripturi:

„Este un rafinament faptul că Dumnezeu a învățat greaca atunci când a vrut să se facă scriitor și nu a învățat-o mai bine."

În cartea sa *Amurgul idolilor* (având subtitlul *Cum se filosofează cu ciocanul)*, sub eticheta „Imposibilii mei", Nietzsche ne informează despre unii dintre filosofii și artiștii pe care nu îi suportă. Folosindu-și ironia fină și măiestria în sarcasm, el îl descrie pe Seneca drept „toreadorul virtuții", pe Rousseau drept pelerinul care se întoarce „la natura în stadiul natural impur", pe Schiller drept „gornistul moral din Säckingen", pe Dante drept „hiena care face poezie în morminte". Despre Kant spune că este „*cant* (ipocrizia) drept caracter inteligibil", despre Liszt că este profesor la școala „ușurinței de a alerga (după femei)", iar pe George Sand o desființează caracterizând-o drept *la lactea ubertas*, „vaca de lapte care are un *stil frumos*".

O RESPINGERE PRIN ÎNFĂȚIȘARE

Înțelepciunea lui Socrate a fost legendară, dar nu mai puțin legendară i-a fost urâțenia. Se pare că era chel și mic de statură, cu ochi bulbucați, buze groase și nas mare. Picioarele

sale strâmbe îl făceau să pară că se clătina în timpul mersului.

Ei, bine, dat fiind faptul că, mai mult ca oricare alta, cultura greacă a glorificat idealul de frumusețe, a fi urât la greci trebuie să fi fost, conform opiniei lui Nietzsche, mai mult decât o obiecție: aproape o respingere.

Cu toate acestea, Socrate avea mulți admiratori printre tinereii cei mai arătoși din oraș. Nietzsche va spune că Socrate a găsit modalitatea de a compensa urâțenia sa cu ajutorul dialecticii (arta discuției), în acest fel, demonstrându-și superioritatea în domeniul raționalului, căpătând o putere de seducție pe care nu ar fi avut-o altfel. Conform opiniei lui Nietzsche, prin reprimarea instinctelor și acordând rațiunii o valoare superioară tuturor lucrurilor, începe decadența filosofiei și a civilizației occidentale.

Făcând trimitere la Cicero, Nietzsche arată că „trecând prin Atena, un străin care se pricepea la înfățișarea oamenilor i-a spus lui Socrate în față că e un *monstrum*, care ascundea în el toate viciile și poftele urâte.

Socrate s-a mulțumit să răspundă:

– Dumneata mă cunoști, domnul meu!"

Friedrich Nietzsche (1844–1900 d.Hr.)

ANTI-DARWIN

Nietzsche manifesta o apreciere față de animale (de fapt, cărțile sale sunt pline de referințe simbolice la ele), aproape la fel de mare ca disprețul pe care îl arăta față de majoritatea oamenilor, în special față de contemporanii săi. Știm că puțin timp înainte de a-și pierde mințile a îmbrățișat plângând gâtul unui cal de povară care era biciuit de un căruțaș nemilos. Nu este de mirare, așadar, că într-unul din aforismele sale a atacat teoria lui Darwin:

„Maimuțele sunt prea bune pentru ca omul să se poată trage din ele."

O OBIECȚIE NEPLĂCUTĂ

De când Nietzsche a întrezărit ideea veșnicei reîntoarceri („la șase mii de picioare deasupra mării și la mult mai mult deasupra celor omenești", așa cum a notat el însuși în caietul său), acest gând a devenit fundamental pentru el. În unul dintre aforismele din *Știința voioasă,* teoria veșnicei reîntoarceri apare exprimată grafic astfel: „Această viață, așa cum o trăiești acum și cum ai trăit-o, va trebui să o trăiești încă o dată și de nenumărate alte ori și

niciodată nu va fi ceva nou în ea; dimpotrivă, fiecare durere și fiecare plăcere, fiecare gând și fiecare suspin, tot ceea ce este nesfârșit de mare și nesfârșit de mic în viața ta se va întoarce la tine, totul în aceeași secvență și succesiune; chiar și acel păianjen și acea rază de lună printre ramuri, chiar și clipa de față."

Cu toate acestea, Nietzsche a formulat și ceea ce pentru el reprezenta o obiecție *serioasă* la teoria veșnicei reîntoarceri: oribila idee că ar trebui să le suporte veșnic pe sora și pe mama sa.

PRAGMATICISMUL

Charles Peirce a fost creatorul pragmatismului, curent filosofic conform căruia baza cunoașterii umane se găsește în lumea practicii, a acțiunii, iar din acest motiv semnificația lucrurilor se limitează la a fi o regulă de acțiune pentru om.

Pragmatismul a ajuns însă faimos datorită scrierilor lui William James, motiv pentru care aproape toată lumea asociază pragmatismul cu numele lui. Cu toate acestea, Peirce, deși era bun prieten cu James, nu împărtășea în întregime orientarea pe care ultimul a dat-o

pragmatismului, motiv pentru care s-a hotărât să dea un nou nume gândirii sale. În loc de pragmatism, a numit-o pragmaticism, argumentând că de această dată termenul i se părea suficient de urât pentru ca nimeni altcineva să nu și-l mai însușească.

PORCI SAU MISTREȚI?

Luis Carandell povestește că o propoziție pronunțată de José Ortega y Gasset în Parlamentul din anul 1931, a făcut ca un grup de deputați să fie botezați „mistreții". Propoziția în chestiune era: „Nu am venit aici să facem pe paiațele, nici pe tenorii și nici pe mistreții." Începând din acel moment, cinci deputați extrem de zgomotoși, care întrerupeau adesea ședințele prin protestele lor sonore și tropăitul lor, au primit porecla de „mistreți". Chiar și ei se făleau cu apelativul lor.

Într-o zi s-au dus în grup să-l salute pe Miguel de Unamuno, care era și el deputat, și s-au prezentat în fața lui, spunându-i:

– Don Miguel, probabil că ați auzit deja de noi: suntem mistreții.

– Imposibil, i-a certat Unamuno, căruia acei deputați nu trebuie să îi fi făcut o impresie

plăcută. Mistreții umblă mereu singuri sau în perechi. Cei care umblă în turmă sunt porcii.

O DECORAȚIE MERITATĂ

Francheța lui Unamuno, la fel ca și aroganța sa, era legendară. Când regele Alfonso al XIII-lea l-a decorat cu Marea Cruce a lui Alfonso al XII-lea, scriitorul și-a arătat satisfacția spunând:

– Este pentru mine o onoare să primesc această decorație care mi se acordă atât de meritat.

Auzindu-i cuvintele, regele nu a putut să-și ascundă surpriza, deoarece era obișnuit să audă vorbe pline de modestie umilă din partea celor decorați.

– Ia te uită, i-a spus regele, ești primul care îmi spune așa ceva! Până acum, toți cei omagiați mi-au zis că nu meritau o astfel de onoare.

Unamuno a comentat:

– Și probabil că aveau dreptate.

UN EXERCIȚIU DE MIZANTROPIE

Juan de Mairena este unul din apocrifii cei mai iubiți ai literaturii. Profesor de retorică și

educație fizică, acest filosof inventat de Antonio Machado își presăra lecțiile cu o bună doză de umor, așa cum o arată anecdota care urmează:

„Povestește Juan de Mairena că unul din discipolii săi i-a dat să citească un articol a cărui temă erau inutilitatea și deșertăciunea banchetelor. Articolul este alcătuit din patru părți: A) Contra celor care acceptă banchete în onoarea lor; B) Contra celor care refuză onoarea banchetelor; C) Contra celor care asistă la banchete organizate în onoarea cuiva; D) Contra celor care nu asistă la astfel de banchete. Ele îi critica aspru pe primii ca fiind înfumurați, pe cei din grupa a doua îi acuza de ipocrizie și falsă modestie, pe cei din a treia îi numea paraziți ai onoarei altora, iar pe cei din a patra, intriganți și invidioși.

Mairena a lăudat vâna satirică a discipolului său.

– Într-adevăr vi se pare bine, maestre?

– Într-adevăr. Și cum vei intitula dumneata lucrarea?

– «Împotriva banchetelor.»

– Eu i-aș da un titlu mai bun: «Contra speciei umane, cu ocazia banchetelor.»“

VIAȚA ESTE O EVIDENȚĂ, MOARTEA NU

Juan de Mairena spunea că moartea este o idee a priori, întrucât nimeni nu are experiența propriei sale morți, dar chiar și așa, toată lumea este convinsă că va muri într-o zi. Cu toate acestea, viața, spunea Mairena, este „un obiect de conștiință nemijlocită, o tulbure evidență. Aceasta explică optimismul irlandezului din anecdotă, care, lansat în spațiu de la înălțimea celui de-al șaselea etaj, își spunea, în ușoara și accelerata sa coborâre spre asfaltul străzii, pe drumul cel mai scurt: *Până acum totul e în regulă.*"

COFETARUL LUI DUMNEZEU

Unii filosofi precum William James apărau oportunitatea credinței în Dumnezeu, chiar dacă numai din motive pur pragmatice, pentru că credința în el ne face să ne simțim mai puternici și cu mai multă poftă de viață.

Juan de Mairena ne-a lăsat însă o simpatică parodie a argumentelor de tip pragmatic pentru a crede în Dumnezeu:

– Ascultă, prietene Tortólez, ce povestea [maestrul meu] despre un cofetar andaluz foarte

necredincios pe care un filosof pragmatist a vrut să-l convertească la religia strămoșilor săi.

– A strămoșilor cui, prietene Mairena? Pentru că acel „săi" este cam ambiguu.

– Probabil a strămoșilor filosofului pragmatist. Dar ascultă acum ce spunea filosoful. „Dacă dumneata ai crede în Dumnezeu, într-un Judecător Suprem, care ți-ar cere socoteală de faptele dumitale, ai face prăjituri mult mai bune decât cele pe care le vinzi, le-ai da mult mai ieftin și ai câștiga mulți bani, pentru că ți se va mări în mod considerabil clientela. Îți va conveni să crezi în Dumnezeu." „Dar există Dumnezeu, domnule doctor?" a întrebat cofetarul. „Aceasta este o chestiune neesențială, a replicat filosoful. Important este ca dumneata să crezi în Dumnezeu." „Dar dacă nu pot?" a întrebat iarăși cofetarul. „Nici asta nu are prea mare importanță. Este suficient ca dumneata să vrei să crezi, pentru că în acest fel una din trei: ori dumneata vei crede în cele din urmă, ori vei crede că crezi, ceea ce este cam același lucru, ori, în ultimul caz, vei lucra la prăjiturile dumitale ca și cum ai crede. Astfel, rezultatul va fi mereu acela că marfa pe care o vinzi va fi tot mai bună, în beneficiul clientelei dumitale și al dumitale."

Cofetarul, povestea maestrul meu, nu a fost total insensibil la argumentele filosofului. „Mai veniți pe aici peste câteva zile“, i-a spus el.

Când a revenit, filosoful a găsit schimbată firma cofetarului, care suna acum așa: „Cofetăria lui Ángel Martínez, furnizor al Divinei Maiestăți.“

– Bine, prietene Mairena, dar este cazul să se știe dacă în privința calității prăjiturilor...

– De fapt, calitatea prăjiturilor nu se îmbunătățise, dar iată ce i-a spus cofetarul prietenului său filosof: „Important este ca dumneata să crezi că s-a îmbunătățit sau să vrei să crezi acest lucru, ori, în ultimul caz, ca dumneata să mănânci aceste prăjituri și să mi le plătești ca și cum ai crede că s-a îmbunătățit.“

COCOȘUL PERPLEX

José Ortega y Gasset este îndeobște considerat ca fiind cel mai important filosof spaniol al secolului XX. Creator al teoriei „rațiunii vii“, care încearcă să armonizeze rațiunea și viața, a fost profesor de filozofie la Universitatea Complutense din Madrid între 1910 și 1936, devenind una din figurile cele mai influente ale societății și culturii spaniole din vremea sa.

Una din anecdotele cele mai faimoase ale epocii este legată de numele său: tocmai terminaseră de luat prânzul toreadorul Rafael Gómez „El Gallo", José María de Cossío și Ortega y Gasset. După ce Ortega a plecat, „El Gallo" l-a întrebat pe Cossío:

– Dar domnul ăsta care a mâncat cu noi cine era?

– Tare distrat mai ești, Rafael. Domnul acela era don José Ortega y Gasset, i-a răspuns Cossío.

– Asta o știu, dar voiam să întreb cu ce se ocupă.

– Păi, este, nici mai mult, nici mai puțin, decât filosoful cel mai important pe care îl are Spania.

– Aha, dar din ce trăiește?

– Din gândit, Rafael, este plătit să gândească.

Atunci Rafael „El Gallo", neputându-și ascunde mirarea, a exclamat:

– Mare e grădina lui Dumnezeu!

CAPUL LUI ORTEGA

Când s-a instaurat cea de-a Doua Republică, Ortega a devenit principalul reprezentant, în Parlamentul din 1931, al „Grupării în Slujba Republicii" (o republică, totuși, de al cărui

José Ortega y Gasset (1883–1955 d.Hr.)

guvern va începe după foarte puțină vreme să se distanțeze), formată mai ales din intelectuali.

Acest lucru, împreună cu tonul cult și inteligent al discursurilor sale, l-a făcut odată pe Indalecio Prieta să exclame în momentul în care filosoful se pregătea să ia cuvântul:

– Atenție, domnilor, vorbește Masa Encefalică.

DEZUMANIZAREA ARTEI

Ortega a publicat în 1925 un eseu intitulat *Dezumanizarea artei*, în care încerca să ia pulsul artei contemporane și pleda în favoarea unei depășiri definitive a esteticii umaniste, romantice și populare, care precumpănise vreme îndelungată în istoria artei. Ortega expune aici aceeași idee elitistă pe care o va susține și în alte cărți: societatea și cultura trebuie să se organizeze ținând seama de existența a două ranguri în rândul oamenilor: cel al indivizilor distinși și cel al indivizilor vulgari. Și cu toate că, în concepția lui Ortega, activitatea politică a timpului său era străină de acest criteriu, aflată cum era sub tirania maselor, arta, odată cu începutul secolului XX, începea să dea semne de regenerare.

Arta care începe să-și croiască drum în acea epocă și care se bucură de toată simpatia

lui Ortega este o artă destinată unei minorități selecte, o artă care nu are pretenția de a trezi sentimente și nici de a stârni pasiuni. În acest sens trebuie înțeleasă eticheta de artă dezumanizată.

Titlul cărții a ocazionat destule echivocuri și unele glume, precum cea la adresa discipolilor lui Ortega, cărora li se spunea cu exagerată și glumeață compasiune:

– Vai, sărmanii de voi! Atât de tineri și deja dezumanizați!

DONJUANII

Ortega a dedicat mai multe scrieri analizei fenomenului amoros. Ele vor fi grupate în lucrarea sa *Studii despre iubire*. Într-unul din textele care compun cartea, el a calificat starea de îndrăgostire ca fiind „un fel de imbecilitate trecătoare". În altul a făcut această clasificare sarcastică a bărbaților: „Cu mici excepții, oamenii se pot împărți în trei categorii: cei care cred că sunt donjuani, cei care cred că au fost donjuani și cei care cred că ar fi putut să fie, dar nu au vrut."

Unul dintre discipolii cei mai străluciți ai lui Ortega a fost filosoful Julián Marías, care, la o vârstă încă destul de tânără, a scris o *Istorie a filosofiei* în care se simțea foarte clar amprenta maestrului. Cu privire la această operă, eseistul Eugenio D'Ors a spus în glumă: „Pentru Julián Marías toată istoria gândirii se reduce la Ortega y Gasset. Este ca și cum i s-ar fi comandat scrierea unei *Istorii a artei luptei cu taurii* unui ajutor al lui El Gallo."

ARMELE ȘI ARTELE

Eugenio D'Ors, apărător ferm al tradiționalismului, era intelectualul spaniol cu cea mai bogată reputație din tabăra națională în timpul războiului civil din Spania. În 1937, guvernul lui Franco l-a numit director al Artelor Frumoase. În această calitate, Eugenio D'Ors a organizat în San Sebastián o expoziție de artă sacră, la vernisajul căreia trebuia să participe și Franco. Acesta nu a venit, pretextând că este prea ocupat din cauza războiului. D'Ors, care dorise foarte mult o întâlnire la nivel înalt între cei doi lideri absoluți, cel

al armelor și cel al artelor, s-a simțit deranjat de această absență și a spus cu ocazia unei întruniri:

– Asta îmi aduce aminte de faptul că Napoleon, în plină campanie, s-a abătut din drum pentru a-l vizita pe Goethe la Weimar.

Evident, eu nu sunt Goethe, dar, la naiba, nici Franco nu e Napoleon.

O HOTĂRÂRE DIFICILĂ

Cu toate că Heidegger nu s-a interesat în mod special de studiul eticii (sau, poate, tocmai de aceea), în opera sa *Ființă și timp* pare să pledeze în favoarea unui fel de decizionism conform căruia în domeniul moral important este ca deciziile să pornească de la tine însuți. Această atitudine ar putea fi rezumată astfel: fă ce vrei, cu condiția de a fi tu însuți cel care decide cu adevărat și care își asumă responsabilitatea actelor tale. Astfel se renunță la încercarea de a justifica rațional deciziile și actele noastre, o justificare ce cade în întregime sub incidența unui exercițiu metafizic, ceea ce pentru el părea să fie aproape un păcat.

În acea epocă, adică sfârșitul anilor douăzeci, unii studenți parodiau teoria spunând:

– Noi suntem hotărâți, dar ceea ce nu știm este pentru ce anume.

UITAREA, CĂUTAREA ȘI CAPTURAREA FIINȚEI

Toată filosofia lui Heidegger se axează pe problema Ființei și pe modul în care a fost ea uitată, aproape de la început, de metafizica tradițională, care, înțelegând totdeauna Ființa ca prezență, ar fi redus Ființa la entități, uitând de orice diferență între ea și celelalte (pe care Heidegger o numește diferență ontologică). Ei, bine, Heidegger a insistat asupra faptului că nu este posibil să definim Ființa, nici să o identificăm cu substanța, cu Dumnezeu, cu spiritul, materia sau voința, așa cum a făcut adesea metafizica. Totuși, unele din aluziile lui Heidegger la Ființă amintesc pe cele pe care le făceau la Dumnezeu misticii și apărătorii teologiei negative, în măsura în care insistau asupra faptului că nu este posibil să se spună cum este, ci, în tot cazul, cum nu este.

Conform opiniei lui Heidegger, doar unii presocratici, la începuturile istoriei metafizicii, și Nietzsche, la sfârșitul acesteia, reușiseră să

întrezărească într-adevăr Ființa, chiar dacă foarte puțin, deoarece că s-au lăsat orbiți unii de *logos* (presocraticii), celălalt de credința sa în valori (Nietzsche).

Ei, bine, despre acel discurs despre Ființă a glumit Fernando Savater în *Dicționar filosofic*, atunci când a scris: „La Roma, acum câteva luni, un grup de profesori de filosofie spanioli (poate că ei ar fi preferat ca eu să fi spus «filosofi») au ținut conferințe. Întrebat despre tema pe care o dezvoltase unul dintre cei mai străluciți heideggerieni ai noștri, un ascultător a răspuns: «A vorbit de Luis Roldán, fugarul de negăsit.»

Văzând uimirea de pe fața celui care îi pusese întrebarea, ascultătorul l-a lămurit: «Ei, bine, el prefera să-i spună Ființă, dar presupun că se referea la Roldán, pentru că nu făcea altceva decât să spună că se ascundea, că dispărea, că era uitat în mod vinovat etc.»"

SĂ CREEZI FILOSOFIE ÎN FIECARE AN

Bertrand Russell a fost un reprezentant de seamă al filosofiei secolului XX (încă din anul 1901 a formulat una din descoperirile sale cele mai importante: faimosul paradox al mulțimilor).

Russell este însă și unul din filosofii care și-au schimbat cel mai des orientarea filosofică. S-a ajuns chiar să se spună că „așa cum ne-a obișnuit, Russell propune în fiecare an un sistem filosofic distinct". Astfel, a pledat mai întâi în favoarea unei filosofii de tip idealist, apoi pentru un realism platonic, apoi pentru un realism al simțului comun. Această lipsă de fidelitate față de un anumit sistem se interpretează de obicei ca o lipsă de seriozitate și rigoare, deși ar trebui să fie interpretată mai curând ca fiind exact contrariul: aducere la zi a cunoștințelor și neobosită căutare a adevărului.

Russell însuși are o explicație foarte nimerită: „Nu îmi este rușine absolut deloc că mi-am schimbat opiniile. Care fizician în activitate după 1900 s-ar putea lăuda că nu și-a schimbat opiniile în ultima jumătate de secol? Oamenii de știință își schimbă opiniile atunci când dispun de noi cunoștințe, dar multe persoane compară filosofia mai curând cu teologia decât cu știința. Teologul proclamă adevăruri eterne, iar credințele continuă să fie neschimbate de pe vremea conciliului de la Nicea. Când nimeni nu știe nimic, nu are nici un sens să-ți schimbi ideile."

Bertrand Russell (1872–1970 d.Hr.)

RUSSELL SE TRANSFORMĂ ÎN PAPĂ

În altă ordine de idei, și mai mult în glumă, Russell a dat dovadă de un transformism mult mai radical în următoarea anecdotă care i se atribuie:

Russell discuta odată cu un filosof despre implicația logică. În logică se consideră că o implicație este falsă doar când antecedentul ei este adevărat, iar consecventul fals. Prin urmare, dacă antecedentul este fals, rezultă că implicația este în mod automat adevărată. Acel filosof, care considera toate acestea ca fiind absurde, a vrut să demonstreze cu un exemplu cât de ridicolă poate fi o asemenea lege:

– Dacă ne luăm după aceasta, i-a spus el lui Russell, ar trebui să admitem că este adevărat faptul că „dacă 2 + 2 = 5, atunci dumneata ești papa".

Russell a răspuns afirmativ, improvizând următoarea demonstrație aberantă:

– Să presupunem că 2 + 2 = 5; atunci, dacă scădem 3 din fiecare parte a ecuației, rezultă că 1 = 2. Ei, bine, pentru că papa și cu mine suntem două persoane, iar 1 = 2, atunci papa și cu mine suntem unu. Așadar, eu sunt papa.

O SCUZĂ NEPOTRIVITĂ

Când Bertrand Russell a fost întrebat de ce nu a scris nici măcar un singur rând despre estetică, deși scrisese despre atâtea alte lucruri, el a răspuns:

– Pentru că nu știu nimic despre estetică..., deși recunosc că aceasta nu este o scuză foarte potrivită, întrucât prietenii îmi spun că ignoranța mea nu m-a împiedicat niciodată să scriu despre alte teme.

MINCIUNA LUI MOORE

A minți în permanență trebuie să fie la fel de greu ca și a spune mereu adevărul. Bertrand Russell se declara convins de faptul că prietenul său, filosoful George Eduard Moore (un filosof de o onestitate intelectuală dovedită, care l-a influențat în mod notabil pe Russell prin lecțiile sale de analiză lingvistică), nu mințise nici măcar o dată în viața sa.

Într-o zi l-a întrebat direct:

– Moore, eu sunt sigur că tu nu ai mințit niciodată. Așa este?

Moore a răspuns:

– Nu, nu este așa.

După aceea, Russel a comentat:

– Este singura dată când l-am auzit mințind.

ȘI DACĂ TOTUȘI DUMNEZEU EXISTĂ?

Russell s-a arătat întotdeauna sceptic în legătură cu posibilitatea existenței lui Dumnezeu, deoarece era convins de faptul că nu există argumente de nici un fel care să poată garanta o asemenea teză.

Cu privire la aceasta, în timpul unei discuții cineva l-a întrebat pe Russell ce ar spune dacă după moartea sa va ajunge față în față cu Dumnezeu. Filosoful i-a răspuns:

– Pur și simplu l-aș întreba: „Doamne, de ce ai dat atât de puține semne despre existența ta?"

IADUL LUI RUSSELL

Întrucât în tradiția creștină iadul este cel mai rău loc imaginabil, unde oamenii suferă pedeapsa veșnică pentru faptele rele săvârșite în timpul vieții, Russell, cu obișnuitul lui simț al umorului, spunea că trebuie să fie „un loc în care poliția este germană, șoferii sunt francezi, iar bucătarii, englezi".

CURCANUL INDUCTIVIST

Filosofii neopozitiviști credeau că metoda caracteristică pentru știință este metoda inductivă, conform căreia știința se bazează pe observarea empirică a faptelor, și, plecând de aici, formulează legi universale. Astfel, de exemplu, începem prin a observa că fiecare corb pe care îl întâlnim este negru și ajungem să tragem concluzia că toți corbii sunt negri.

Problema este că acest tip de raționament nu este concludent, deoarece oricât de multe ori am observa un fenomen, nu vom putea fi niciodată siguri că în viitor fenomenul se va produce mereu în același fel. Astfel, putem să fi observat multe lebede și să fi văzut că toate erau albe, dar dacă din aceasta deducem că toate lebedele sunt albe suntem în pericol de a ne înșela (de fapt, există și lebede negre). Este vorba de ceea ce se cunoaște sub numele de problema inducției.

În cartea sa *Problemele filosofiei*, Bertrand Russell a ilustrat aceasta în felul următor: să ne imaginăm un curcan căruia un fermier îi dă de mâncare în fiecare zi. Curcanul ajunge să se obișnuiască, și, ori de câte ori îl vede pe fermier, așteaptă să-și primească rația zilnică. Să presupunem că acest curcan este un bun

inductivist și nu vrea să se grăbească atunci când trage concluzii. Prin urmare, va strânge cu răbdare date în legătură cu chestiunea care îl interesează cel mai mult: ora la care primește mâncarea. În cele din urmă, având în vedere regularitatea cu care se succed fenomenele, curcanul ajunge să deducă faptul că, de fiecare dată când apare fermierul, el își primește rația de mâncare. Sosește Ziua Recunoștinței, iar curcanul se fălește cu descoperirea sa. Nu își imaginează că tocmai în acea zi fermierul care l-a hrănit în tot acel răstimp, în loc să-i dea mâncarea, îi va suci gâtul, îl va băga la cuptor și îl va mânca.

GÂNDURI ÎNGHEȚATE

În anul 1948, avionul cu care călătorea Russell s-a prăbușit în marea Nordului și nouăsprezece persoane aflate la bord și-au pierdut viața. Russell, care avea deja șaptezeci și șase de ani, a înotat un timp destul de îndelungat până a fost salvat. Atunci când ziariștii l-au întrebat la ce se gândise mintea sa atât de dotată în timpul acelei distanțe parcurse înot, Russell a răspuns, mucalit ca totdeauna:

– Mă gândeam doar la cât de rece era apa.

FUMATUL SALVATOR

În urma acelui accident, Russell nu înceta să afirme că fumatul era foarte bun pentru sănătate și că el îi salvase viața, deoarece toți pasagerii avionului prăbușit care au reușit să se salveze se aflau în compartimentul destinat fumătorilor.

TOȚI SOLIPSIȘTI?

Solipsismul este teoria care afirmă că nu există decât eul particular și nimic altceva în afara lui. Ei bine, este posibil să cred cu adevărat că nu exist decât eu? Are sens conceptul de „eu" fără cel de „altul"? Cum ar fi posibil să simțim jenă și rușine într-o situație compromițătoare dacă nu am crede că există și ceilalți? Chiar și așa, solipsismul nu este imposibil, deși, ce e drept, pare destul de neverosimil, deoarece se pare că toți suntem convinși de existența altor euri, iar viața noastră se axează în bună măsură pe această credință. Așa pare să o arate o cunoscută anecdotă care l-a avut ca protagonist pe filosoful Bertrand Russell:

Cu o anumită ocazie, o femeie i-a spus:

– De ce vă surprinde atât de mult că sunt solipsistă? Oare nu suntem cu toţii solipsişti?

ANTISOLIPSISTUL

Raymond Smullyan povesteşte că într-un seminar pe care îl ţinea Alan Ross Anderson s-a vorbit aproximativ două ore despre solipsism. „La sfârşitul seminarului, zice Smullyan, m-am ridicat şi am spus: «În acest moment cred că am devenit antisolipsist; cred că toţi există, cu excepţia mea!»“

FILOSOFIA ŞI NEÎNŢELEGERILE LINGVISTICE

În Occident, filosofia s-a născut şi s-a dezvoltat ca o disciplină care studiază fiinţa şi esenţa lucrurilor. Cu toate acestea, Kostas Axelos (un filosof pe care l-am citat deja la începutul cărţii) a inventat o scenă în care un înţelept chinez şi discipolul său se plimbă şi, în timp ce trec un pod, elevul îşi întreabă mentorul:

– Maestre, care este esenţa podului?

Înţeleptul se opreşte, îl priveşte o clipă şi îi dă apoi brânci în râu.

Prin aceasta nu se poate afirma că i-ar fi spus ceva, dar i-a arătat în schimb care este esența podului sau poate faptul că este absurd să întrebi care este esența podului.

Lui Wittgenstein i-ar fi plăcut în mod sigur această istorioară. Așa cum a afirmat în *Cercetări filosofice*, problemele filosofice se nasc dintr-o înțelegere greșită a limbajului, dintr-o confuzie, dintr-o neînțelegere lingvistică.

Problemele filosofice apar atunci când nu folosim așa cum trebuie limbajul și îl obligăm să se dezvolte într-un mediu care nu este al său, la fel cum o muscă, strecurându-se într-o sticlă, s-ar strivi de pereții acesteia fără să știe cum să iasă din ea. Atunci funcția filosofiei constă doar din „a arăta muștei orificiul pe unde se poate ieși din sticlă". Așadar, ar fi vorba de o funcție terapeutică: problemele filosofice se dizolvă atunci când li se arată orificiul prin care ele s-au strecurat, care nu este altul decât cel al unei confuzii lingvistice.

Bertrand Russell fusese profesor și prieten al lui Wittgenstein, ca și unul din inițiatorii analizei lingvistice în filozofie. Lui Russell i s-a părut însă că în ultimii ani Wittgenstein dusese prea departe pretențiile filosofiei analitice și dezaproba ideea că toate problemele filosofice ar fi fost fructul unor încurcături lingvistice.

Conform opiniei lui Russell, analiza conceptelor ne putea lămuri destule lucruri, dar problemele filosofice nu dispăreau odată cu ea. Russell nu era de acord cu ideea conform căreia problemele filosofice se risipesc atunci când se înțelege corect modul de funcționare al propozițiilor și povestea următoarea anecdotă pentru a parodia teoria lui Wittgenstein: într-o zi, în drum spre Winchester, Russell s-a oprit în fața unei prăvălii și l-a întrebat pe proprietar care era drumul cel mai scurt. De îndată, proprietarul prăvăliei s-a consultat cu un bărbat care se afla în partea din spate a magazinului:

– Domnul dorește să știe care este drumul cel mai scurt către Winchester.

– Către Winchester? a întrebat o voce.

– Da.

– Și întreabă care este drumul cel mai scurt?

– Da.

– Păi, habar nu am.

VĂTRAIUL LUI WITTGENSTEIN

În ceea ce îl privește, Karl Popper a scris că Wittgenstein „nu a arătat muștei drumul de ieșire din sticlă. Mai mult, văd în musca incapabilă să iasă din sticlă un excelent autoportret

Ludwig Wittgenstein (1889–1951 d.Hr.)

al lui Wittgenstein". Ba chiar a ajuns să compare analiza lingvistică a chestiunilor filosofice cu acțiunea de a ne curăța lentilele ochelarilor. Cu ambele reușim să vedem lumea mai clar, însă doar atât. Desigur, Popper a avut o celebră discuție cu Wittgenstein în 1946, invitat fiind să țină o conferință la Societatea de Știință Morală de la Cambridge, la care au asistat Wittgenstein și Russell. Conform versiunii lui Popper despre cele ce s-au întâmplat acolo (pentru că există mai multe versiuni care nu coincid, toate culese de David J. Edmonds și John A. Eidinow în cartea lor intitulată *Vătraiul lui Wittgenstein),* Wittgenstein l-a întrerupt la un moment dat, foarte iritat, dar Popper și-a continuat expunerea până când Wittgenstein a luat vătraiul căminului și l-a înfruntat pe Popper cu un aer destul de amenințător:

– Să vedem, dă-mi exemple de autentice probleme filosofice.

Popper a citat problema inducției, cea a probabilității, cea a infinitului, cea a eticii...

Întrucât Wittgenstein credea că etica putea fi doar arătată, dar că se dovedea a fi imposibilă ca discurs rațional, l-a somat pe Popper, cu un ton amenințător și învârtind încă în mână vătraiul, să-i răspundă:

– Etica? Spune-mi dumneata un exemplu de regulă morală.

Atunci Popper a tranșat în favoarea sa disputa cu o lovitură de efect:

– Să nu amenințI cu un vătrai pe cel ce ține o conferință.

A TE RUGA ȘI A FUMA

Fără nici o îndoială, în secolul XX tema vedetă a filosofiei a fost cea a limbajului. Mulți filosofi au insistat până la saturație asupra faptului că vorbitorii nu sunt stăpânii limbajului, ci mai curând supușii lui. Dar chiar dacă acest lucru este adevărat, în sensul că putem spune numai ceea ce limbajul ne permite să spunem, adevărul este că există și o folosire persuasivă a limbajului, astfel încât este posibil să întrebuințăm limbajul pentru a-i influența pe semenii noștri și a ne atinge scopurile. Un exemplu de o astfel de folosire persuasivă apare în următoarea snoavă, care, în diverse variante, apare atât în tradiția indiană, cât și în cea japoneză sau europeană. Versiunea europeană are ca protagonist un iezuit, întrucât membrii acestui ordin aveau faima de a fi deosebit de perspicace și sibilinici, și sună așa:

Doi preoți din ordine diferite, amândoi fumători înrăiți, s-au dus la papă pentru a-l consulta dacă este posibil să li se permită să fumeze în timp ce se rugau lui Dumnezeu.

A intrat primul ca să discute cu papa și l-a întrebat dacă putea să fumeze în timp ce se ruga. A primit un răspuns negativ categoric din partea Sanctității Sale, precum și un reproș sever.

A venit atunci rândul celui de-al doilea preot, iezuitul, care i-a adresat aceeași întrebare papei, dar cu o mică modificare.

– S-a supărat și pe tine? l-a întrebat cel dintâi când l-a văzut ieșind de la întrevedere.

– Nu, dimpotrivă, a fost foarte mulțumit.

– Bine, dar l-ai întrebat dacă putem să fumăm în timp ce ne rugăm?

– Da, numai că a trebuit să schimb un pic ordinea cuvintelor: l-am întrebat dacă putem să ne rugăm în timp ce fumăm.

IRONIA DUBLEI AFIRMAȚII

În ultimul timp, lingviștii și filosofii limbajului s-au străduit să caute universaliile lingvistice, adică acele caracteristici care sunt comune tuturor limbilor. Cu toate că s-au descoperit o serie de trăsături pe care le au toate

limbajele verbale, acest teren de studiu s-a dovedit foarte alunecos, atât de alunecos încât mai mulți filosofi au comis gafe atunci când au încercat să facă generalizări pripite, așa cum a fost acel simpatic caz pe care îl relata John Allen Paulos în cartea sa *Gândesc, deci râd*, despre un filosof care ținea o conferință despre limbaj, afirmând că, de vreme ce există limbi în care dubla negație are un sens pozitiv și limbi în care are un sens negativ, nu există în schimb nici o limbă în care o dublă afirmație să aibă un sens negativ. Teza a fost răsturnată imediat, atunci când unul dintre ascultători a replicat ironic: „Da, da."

JARGON DE RĂUFĂCĂTORI

Așa cum am semnalat deja în capitolul anterior, în epoca lui Hegel au abundat exercițiile de contorsionism lingvistic, dar nici secolul XX nu s-a lăsat mai prejos în această privință. Heidegger și toți epigonii acestuia, ca și cei care i-au comentat opera, reprezintă un bun exemplu în acest sens. Până și filosofii francezi, altădată un model de proză clară, dau dovadă, de câteva decenii, de acest gust pentru un stil încâlcit. Nu mai este destul să

știi franceză pentru a-i înțelege. Dacă vrei să-l citești pe Derrida, Deleuze sau Lacan trebuie mai întâi să te familiarizezi cu un anumit mod de exprimare. De aceea acum câțiva ani Javier Muguerza a comentat cu ironie: *Je ne parle pas lacanois.*

Walter Benjamin a numit jargon de răufăcători modul de a se exprima precumpănitor în rândul filosofilor și a făcut-o nu fără temei.

La urma urmelor, cu cât mai greu de înțeles pare gândirea cuiva, cu atât mai profundă apare ea în ochii vulgului și cu atât mai mare autoritate conferă acelui gânditor. În afară de aceasta, ce s-ar fi ales de toate cohortele de adulatori care trăiesc din doctrina maeștrilor lor dacă nu ar putea să se specializeze în disciplina de a-i descifra cuvintele?

Mai multora dintre ei li s-a atribuit o anecdotă în mod sigur inventată, dar care se potrivește bine cu stilul multor filosofi: un filosof îi dictează secretarei un text, iar după ce termină o întreabă:

– Dumitale ți se pare destul de clar?

La auzul răspunsului afirmativ al secretarei, profesorul spune:

– Atunci să-l facem mai obscur.

Pozitiviștii logici considerau că filosofia tradițională era plină de enunțuri lipsite de sens, întrucât nu există posibilitatea de a le verifica în realitate și a constata astfel dacă sunt adevărate sau false.

Rudolf Carnap, unul dintre exponenții cei mai importanți ai acestui curent filosofic, a dat odată ca exemplu de enunț metafizic fără sens o propoziție a lui Martin Heidegger care suna astfel: „Nimicul însuși nimicește." Carnap a afirmat:

– Este tot atât de absurd ca și cum ai spune că ploaia plouă.

În cartea sa *5 000 de ani î.Hr. și alte fantezii filosofice*, Raimond Smullyan povestește următoarea anecdotă despre căsătoria unui pozitivist logic:

„Am fost odată să cinez într-o cârciumă de țară. Uimit, am constatat că pereții localului erau plini de rafturi în care se afla o magnifică colecție de cărți de filozofie.

– Ah, da! – a explicat mai târziu proprietara localului –, soțul meu este filosof și mi-a lăsat biblioteca lui. Este un pozitivist logic, iar pozitivismul lui logic a fost cel care a distrus căsătoria noastră.

– Cum este posibil așa ceva? am întrebat eu.

– Pentru că orice spuneam eu, absolut orice, i se părea că nu are sens."

DUMNEZEU IESE DIN JOBEN

În aceeași carte povestește Raymond Smullyan că odată a folosit combinția între un truc de magie și o lege logică pentru a demonstra existența lui Dumnezeu în fața lui Carnap, care nu credea în nici o dovadă rațională în acest sens. Când magicianul a terminat presupusa lui demonstrație și a devenit evident că ea se baza pe un truc de magie, Carnap a exclamat:

„Ah, desigur, dovadă prin prestidigitație! La fel ca toți teologii!"

Într-adevăr, cu ajutorul unor exerciții de prestidigitație prin intermediul limbajului s-a încercat să se demonstreze de multe ori existența lui Dumnezeu. Astfel, Părinții Bisericii au pledat mult timp în favoarea ideii conform căreia Dumnezeu trebuia să existe pentru că așa spune Sfânta Scriptură. Cum putem ști însă că Sfânta Scriptură spune adevărul? Pentru că Sfânta Scriptură e cuvântul lui Dumnezeu, răspundeau părinții Bisericii.

Cum se vede, argumentul provoacă greșeala numită *petitio principii* (sau „cerc vicios") și amintește de o glumă evreiască pe care o spune José Antonio Marina în cartea sa *Părere despre Dumnezeu*:

„Doi evrei evlavioși discută despre calitățile remarcabile ale rabinilor fiecăruia. Unul spune:

– Dumnezeu vorbește cu rabinul nostru în fiecare vineri.

– De unde știi? întreabă celălalt.

– Chiar rabinul ne-a spus-o.

– Și cum știi că nu minte?

– Cum să mintă un om cu care Dumnezeu vorbește în fiecare vineri?"

FURTUL DE IDEI

Când Carnap a publicat *Construcția logică a lumii*, o carte despre care autorul ei recunoștea că a scris-o rămânând îndatorat din punct de vedere intelectual lui Wittgenstein, acesta din urmă l-a acuzat că i-a plagiat ideile și a comentat sardonic:

– Nu îmi pasă că un băiețel îmi fură merele, dar mă deranjează atunci când spune că eu i le-am dat.

Există o glumă care place foarte mult studenților și în care un profesor îi spune unuia dintre elevii săi:

– Te rog să-l trezești pe colegul tău.

La care elevul spune:

– Treziți-l dumneavoastră, că dumneavoastră l-ați adormit.

Această glumă pare extrem de potrivită pentru anumiți filosofi englezi și amintește de o anecdotă a lui C.D. Broad, profesor de filosofie la Universitatea din Cambridge, care nu diferea mult de confrații săi de la aceeași universitate în privința aridității cursurilor și a plictiselii pe care acestea o provocau. Se pare că Broad își scria cursurile și apoi le citea cu voce tare în fața studenților săi. Avea obiceiul de a citi fiecare frază de două ori. Pentru a nu face prea plicticoase cursurile, mai intercala câte o glumă, și ea scrisă în prealabil, doar că, în loc să o citească de două ori, o citea de trei ori. Ei, bine, așa cum povestește unul dintre studenții săi, Maurice Wiler, acesta era singurul mod de a distinge frazele glumețe de cele care nu erau spuse în glumă.

SOCIETATEA DESCHISĂ ȘI DUȘMANII SĂI

Karl Popper a scris o carte faimoasă, intitulată *Societatea deschisă și dușmanii săi*, în care lăuda politica liberală și democratică, atacând regimurile totalitare (inamici ai societăților deschise). De asemenea, aducea reproșuri grave unor filosofi precum Platon, Hegel și epigonii lui Marx, care, conform opiniei sale, fuseseră instigatorii intelectuali ai totalitarismului.

Popper avea însă la rândul său faima de intransigent și de persoană prea puțin înclinată să asculte criticile celor care îl atacau în disputele intelectuale. De aceea se spunea despre cartea lui Popper că ar fi fost mai bine să se fi intitulat: *Societatea deschisă, scrisă de unul dintre dușmanii săi.*

TRILEMA LUI MÜNCHAUSEN

Baronul Münchausen este personajul unui roman satiric (bazat pe peripețiile unui militar german din secolul al XVIII-lea, căruia îi plăcea să-și distreze oaspeții cu istorii exagerate despre isprăvile sale în armata rusă), care reușește să iasă dintr-o mlaștină trăgând de propriile sale plete. Bazându-se pe acest personaj,

unii filosofi se referă la trilema lui Münchausen pentru a face aluzie la acea acrobație imposibilă pe care ar face-o rațiunea dacă ar pretinde să se bazeze pe ea însăși: rațiunile se justifică apelându-se la alte rațiuni, iar acestea, la rândul lor, se justifică apelând la altele, dar care este fundamentul ultim al rațiunii? Conform părerii unor filosofi precum Karl Popper și discipolul său Hans Albert, nu există rațiuni pentru a ne încrede în rațiune. Dacă avem încredere în ea, nu o facem decât printr-un act de credință, printr-o hotărâre irațională în favoarea rațiunii, căci dacă rațiunea s-ar fundamenta pe ea însăși, ar realiza aceeași piruetă imposibilă ca și baronul Münchausen când ieșea din mlaștină trăgând de propriile sale plete. Conform opiniei lor, orice încercare de fundamentare ultimă a rațiunii ar cădea într-o regresie infinită, într-un cerc vicios ori în ruptura arbitrară a procesului (postulând existența unui principiu care nu poate fi demonstrat).

Cu privire la aceasta, Javier Muguerza povestește în cartea sa *Din perplexitate* ce s-a întâmplat într-o conferință a unui discipol al lui Hans Albert: „Vorbitorul se referea la fiecare din cele trei posibilități cu clasicele lor denumiri latine – *regressus ad infinitum, circulus vitiosus* –, dar, pentru că ezita negăsind o denumire

adecvată în latină pentru cea de a treia, a oferit o șansă de aur glumețului de serviciu, care, spre amuzamentul general, a sugerat macaronic pe cea de *cogitus interruptus*."

PERPLEXITATE FECUNDĂ

Cu ocazia prezentării cărții amintite mai sus, *Din perplexitate*, Javier Muguerza a povestit că, arătând-o unui prieten, acesta se uita ba la titlu, ba la grosimea ei (aproape șapte sute de pagini), apoi s-a adresat autorului:

– Toate acestea le-ai scris din perplexitate? De fapt, cu mine se întâmplă tocmai contrariul: când rămân perplex nu știu ce să spun.

MORALA PURITANILOR

Morala puritană se caracterizează prin dezaprobarea anumitor comportamente presupuse a fi impudice, dar care nu aduc prejudicii nimănui. Puritanii se consideră garanți ai bunelor moravuri și trâmbițează un sever cod moral care ascunde, de fapt, o serie de prejudecăți înrădăcinate în societate, o perversă repudiere a plăcerilor trupești și o silință de a

salva, înainte de toate, aparențele. Fernando Savater, în cartea sa *Etică pentru Amador,* ilustrează în mod reușit acea morală falsă în felul următor:

„Puritanii se consideră oamenii cei mai «morali» din lume și, mai mult decât atât, apărători ai moralității celor din jurul lor [...]. Modelul lor este de obicei doamna din acea poveste... ți-o amintești? A sunat la poliție pentru a protesta că niște copii dezbrăcați fac baie în fața casei sale. Poliția i-a îndepărtat pe copii, dar doamna a sunat din nou pentru a se plânge că acei copii continuau să facă baie (dezbrăcați, tot dezbrăcați) puțin mai sus și că scandalul continua. Poliția revine și îi îndepărtează, iar doamna revine cu protestul ei. «Doamnă, i-am trimis cu un kilometru și jumătate mai încolo...» a spus inspectorul. Puritana a răspuns cu o indignare «virtuoasă»: «Da, dar îi pot vedea și acum cu binoclul!»"

CIORAN NU EXISTĂ

În *Eseu despre Cioran*, Savater povestește că într-o anumită perioadă a avut în vedere posibilitatea de a-și scrie teza de doctorat despre un filosof inexistent, pe care îl imagina discipol

al lui Heraclit și trăind în Atena elenistică. În cele din urmă, a abandonat ideea și a scris în teza sa despre Cioran. Cum însă filosoful român aproape că nu era cunoscut pe atunci în Spania, în cercurile universitare a început să se răspândească zvonul că acest filosof nu exista de fapt, ci era o invenție a lui Savater.

Atunci Savater i-a trimis o scrisoare lui Cioran, dându-i de știre despre acest lucru: „Aici se spune că dumneavoastră nu existați." Cioran, care a proclamat totdeauna zădărnicia existenței și ideea că ar fi fost cel mai bine să nu se fi născut, i-a răspuns cu o notă de umor laconic: „Te rog să nu dezminți acest lucru!"

BIBLIOGRAFIE

Augustin, Sfântul, *Confesiones* (traducere de Pedro Rodríguez de Santidrián), Alianza Editorial, Madrid, 1999.

Axelos Kostas, *Argumentos para una investigación* (traducere de Carlos Manzano), Fundamentos, Madrid, 1973.

Bierce, Ambrose, *Diccionario del diablo* (traducere de Eduardo Stilman), Valdemar, Madrid, 1996.

Boswell, James, *Encuentro con Rousseau y Voltaire* (editare și traducere de José Manuel de Prada), Mondadori, Barcelona, 1997.

Breton, André, *Antología del umor negro* (traducere de Joaquín Jordá), Anagrama, Barcelona, 1991.

Calle, Ramiro, *101 cuentos clásicos de la India* (culegere și traducere de Ramiro Calle), Edaf, Madrid, 2001.

– *Los mejores cuentos espirituales de Oriente*. RBA Libros, Barcelona, 2003.

Carandell, Luis, *Se abre la sesión (las anécdotas del Parlamento)*, Planeta, Barcelona, 1998.

– *Las anécdotas de la política: de Kepos a Clinton.* Planeta, Barcelona, 1999.

Carrière, Jean-Claude, *El círculo de los mentirosos* (traducere de Néstor Tusquets), Lumen, Barcelona, 2000.

Chamfort, Nicholas de, *Máximas, pensamientos, caracteres y anécdotas* (traducere de Antonio Martínez Carrión), Aguilar, Madrid, 1989.

Cheng, Anne, *Historia del pensamiento chino* (traducere de Anne-Hélène Suárez Girard), Bellaterra, Barcelona, 2002.

Chuang Tse, *El libro de Chuang Tse* (versiunea lui Martin Palmer și Elizabet Brenilly. Traducere de Mario Lamberte), Edaf, Madrid, 2001.

Comte-Sponville, André, *Diccionario filosófico* (traducere de Jordi Terré, Paidós, Barcelona, 2003.

– *Pequeño tratado de las grandes virtudes* (traducere de Berta Corral și Mercedes Corral), Espasa Calpe, Madrid, 1998.

Crescenzo, Luciano de, *Historia de la filosofía griega* (vol. I și II) (traducere de Beatriz Alonso Aranzábal), Seix Barral, Barcelona, 1987.

Droit, Roger-Pol y Tonnac, Jean-Philippe de, *Aquellos sabios locos* (traducere de Zoraida de Torres Burgos), Grup Editorial 62 S.L.V. El Aleph Editores, Barcelona, 2004.

Edmonds, David J. și Eidinow, John A., *El atizador de Wittgenstein: una jugada incompleta* (traducere de María Morrás), Península, Barcelona, 2001.

Erasmus de Rotterdam, Desiderius, *Apotegmas de sabiduría antigua* (ediția lui Miguel Morey), Edhasa, Barcelona, 1998.

Fernández Buey, Francisco, *Poliética,* Losada, Barcelona, 2003.

Fernández-Rañada, Antonio, *Los científicos y Dios*, Nobel, S.A., Oviedo, 2002.

Fisas, Carlos, *Curiosidades y anécdotas de la Historia Universal*, Editorial Planeta, Barcelona, 1993.

García Calvo, Agustín, *Lecturas presocráticas,* Editorial Lucina, Madrid, 1981.

García Gual, Carlos și Laertiu, Diogene, *La secta del perro. Vida de los filósofos cínicos,* Alianza Editorial, Madrid, 1990.

– *Epicuro*, Alianza Editorial, Madrid, 1996.

González, Ángel, *Palabra sobre palabra*, Seix Barral, Barcelona, 2004.

Güell Barceló, M. și Muñoz Redón, J., *Sólo sé que no sé nada*, Ariel, Barcelona, 2006.

Hadot, Pierre, *¿Qué es la filosofía antigua?* (traducere de Eliane Cazenave Tapie Isoard), Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1998.

Hazard, Paul, *El pensamiento europeo en el siglo XVIII* (traducere de Julián Marías), Alianza Editorial, Madrid, 1985.

Hegel, G.W.F., *Fenomenología del espíritu* (traducere de Wenceslao Roces), Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1981.

Hondt, Jacques d', *Hegel,* (traducere de Carlos Pujol), Tusquets, Barcelona, 2002.

Irigoyen, Ramón, *Las anécdotas de Grecia: macedonia de umor,* Planeta, Barcelona, 2001.

Jaspers, Karl, *Los grandes filósofos. Los hombres decisivos: Sócrates, Buda, Confucio, Jesús* (traducere de Pablo Simón), Tecnos, Madrid, 1996.

Klossowski, Pierre, *Nietzsche y el círculo vicioso* (traducere de Isidro Herrera), Arena Libros, Madrid, 2004.

Laertios, Diogene, *Vidas de los más ilustres filósofos griegos* (traducere de José Ortiz y Sainz), Folio, Barcelona, 2002.

Leonardo da Vinci, *Cuaderno de notas* (traducere de José Luis Velaz), Edimar Libros, Madrid, 1999.

Luri Medrano, Gregorio, *Guía para no entender a Sócrates (Reconstrucción de la utopía socrática),* Trotta, Madrid, 2004.

Machado, Antonio, *Juan de Mairena: sentencias, donaires, apuntes y recuerdos de un profesor apócrifo* (ediţie de José María Valverde), Castalia, Madrid, 1991.

McIntyre, Alasdair, *Historia de la ética* (traducere de Roberto Juan Walton), Paidós, Barcelona, 1991.

Marina, José Antonio, *Dictamen sobre Dios,* Anagrama, Barcelona, 2001.

Melgar, Luis T., *Antología del ingenio*, Libsa, Madrid, 2002.

Menard, Louis, *El club de los metafísicos. Historia de las ideas en América* (traducere de Antonio Bonanno), Destino, Barcelona, 2002.

Montaigne, Michel Eyquem de, *Ensayos* (traducere de Juan G. de Luaces), Orbis, Barcelona, 1984.

Mosterín, Jesús, *Historia de la filosofía. La filosofía oriental antigua*, Alianza Editorial, Madrid, 1997.

– *Historia de la filosofía. La filosofía griega prearistotélica*, Alianza Editorial, Madrid, 1990.

Muguerza, Javier, *Desde la perplejidad*, Fondo de Cultura Económica. México, 1995.

Nadler, Steven, *Spinoza* (traducere de Carmen García Trevijano), Acento, Madrid, 2004.

Nietzsche, Friedrich, *El ocaso de los ídolos* (traducere de Andrés Sánchez Pascual), Alianza Editorial, Madrid, 1984.

– *Más allá del bien y del mal* (traducere de Andrés Sánchez Pascual), Alianza Editorial, Madrid, 1997.

Odifreddi, Piergiorgio, *Las mentiras de Ulises. La lógica y las trampas del pensamiento* (traducere de Juan Carlos Gentile Vitale), Salamandra, Barcelona, 2006.

Ortega y Gasset, *Estudios sobre el amor*, Salvat, Navarra, 1985.

Pascal, Blaise, *Pensamientos* (traducere de Eugenio D'Ors), Orbis, Barcelona, 1982.

Paulos, John Allen, *Pienso, luego río* (traducere de Marta Sensigre), Cátedra, Madrid, 1987.

Plutarh, *Vidas paralelas (Demóstenes-Cicerón, Demetrio-Antonio)*, Espasa Calpe, Madrid, 1957.

Quincey, Thomas de, *Los últimos días de Emmanuel Kant* (traducere de Rafael Hernández Arias), Valdemar, Madrid, 2000.

Russell, Bertrand, *Los problemas de la filosofía* (traducere de Joaquín Xirau), Labor, Barcelona, 1980.

– *Respuestas a preguntas fundamentales sobre política, sociedad, cultura y ética* (traducere de Jordi Fibla), Península, Barcelona, 1997.

Safranski, Rüdiger, *Schiller o la invención del idealismo alemán* (traducere de Raúl Gabás), Tusquets, Barcelona, 2006.

– *Heidegger. Un maestro de Alemania. Martin Heidegger y su tiempo* (traducere de Raúl Gabás), Tusquets, Barcelona, 2003.

– *Nietzsche. Biografía de su pensamiento* (traducere de Raúl Gabás), Tusquets, Barcelona, 2001.

– *Schopenhauer y los años salvajes de la filosofía* (traducere de José Planells Puchades), Alianza Editorial, Madrid, 1998.

Sánchez Ferlosio, Rafael, *Vendrán más años malos y nos harán más ciegos*, Destino, Barcelona, 1993.

Savater, Fernando, *Ética para Amador*, Ariel, Barcelona, 1993.

– *Diccionario Filosófico,* Editorial Planeta, Barcelona, 1995.

– *Nietzsche*, Barcanova, Barcelona, 1982.

Savinio, Alberto, *Nueva enciclopedia* (traducere de Jesús Pardo), Seix Barral, Barcelona, 1983.

Schopenhauer, Arthur, *Parerga y Paralipomena* (Partea I, vol. I), (ediție de Manuel Crespillo și Marco Parmeggiani despre versiunea lui Edmundo González Blanco), Ágora, Málaga, 1997.

– *Parábolas, aforismos y comparaciones* (selecție de texte, traducere și editare de Andrés Sánchez Pascual), Edhasa, Barcelona, 2002.

Schultz, Uwe, *Kant*, Labor, Valencia, 1971.

Serra, Cristóbal, *Efigies*, Tusquets, Barcelona, 2002.

Smullyan, Raymond, *¿Cómo se llama este libro?* (traducere de Carmen García Trevijano, Luis M. Valdés și Consuelo Vázquez de Parga), Cátedra, Madrid, 1991.

– *5.000 años a. de C. y otras fantasías filosóficas* (traducere de Amaia Bárcena del Riego), Cátedra, Madrid, 1989.

Spinoza, Baruch de, *Correspondencia* (traducere de Atilano Domínguez), Alianza Editorial, Madrid, 1988.

Stewart, Mathew, *La verdad sobre todo. Una historia irreverente de la filosofía con ilustraciones* (traducere de Pablo Hermida Lazcano și Pablo de Lora Deltoro), Taurus, Madrid, 1998.

Störig, Hans Joachim, *Historia universal de la filosofía* (traducere de Antonio Gómez Ramos), Tecnos, Madrid, 1995.

Trapiello, Andrés, *Las armas y las letras: Literatura y guerra civil (1936–1939)*, Península, Barcelona, 2002.

Voltaire, *Sarcasmos y agudezas* (selecție de texte, traducere și editare de Fernando Savater), Edhasa, Barcelona, 1999.

– *Diccionario filosófico* (ediție de Luis Martínez Drake. Traducere de José Arean Fernández și Luis Martínez Drake), Akal, Madrid, 1985.

VV.AA., *Los cínicos: el movimiento cínico en la Antigüedad y su legado* (ediție de R. Bracht Branham și Marie-Odile Gouler-Cazé. Traducere de Vicente Villacampa), Seix Barral, Barcelona, 2000.

Weischedel, W., *Los filósofos entre bambalinas* (traducere de Agustín Contín), Fondo de Cultura Económica, México D.F., 1985.

Zweig, Stefan, *Erasmo de Rotterdam* (traducere de Ramón María Tenrreiro), Juventud, Barcelona, 1986.

MULȚUMIRI

Dacă a scrie o carte nu este întotdeauna o sarcină plăcută pentru autor, cu atât mai puțin este, de obicei, pentru cei care îl înconjoară. De aceea, trebuie să le mulțumesc în primul rând mamei mele și surorilor mele Mila și Ele, pentru că m-au suportat cu răbdare în perioada elaborării acestei cărți. Doresc să le mulțumesc și pentru că au citit cu plăcere manuscrisul și m-au încurajat să încerc publicarea lui. Lui César și lui Mar le rămân îndatorat pentru că mi-au pus la dispoziție casa lor, în care să pot citi și scrie în liniște. Lui César îi datorez mulțumiri și pentru valoroasele sugestii date pentru îmbunătățirea textului.

La Editura Ariel, manuscrisul a fost bine primit de Mauricio Bach, care mi-a acordat tot sprijinul pentru a finisa cartea, aducându-mi câteva texte bine-venite pentru a o completa.

Lui Julián și lui Roberto trebuie să le aduc mulțumiri pentru mai multe lucruri decât își pot ei imagina. La fel lui Rakel, care, cu glumele sale copilărești, a fost o sursă de inspirație pentru această carte.

CUPRINS

Prolog 7

Filosofie antică 11
Filosofie orientală 87
Filosofie medievală 107
Filosofie modernă 127
Filosofie contemporană 175

Bibliografie 232
Mulțumiri 240